

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İLÂHİYAT DALI

**EBÛ AMR ED-DÂNÎ'NİN KUR'ÂN İLİMLERİNDEKİ
ETKİLERİ VE TELİF YÖNTEMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDURRAHMAN ZAKKOUR

GAZIANTEP

OCAK 2020

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İLÂHİYAT DALI

**EBÛ AMR ED-DÂNÎ'NİN KUR'ÂN İLİMLERİNDEKİ ETKİLERİ
VE TELİF YÖNTEMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDURRAHMAN ZAKKOUR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

GAZIANTEP

OCAK 2020

ÖZ
EBÛ AMR ED-DÂNÎ'NİN KUR'ÂN İLİMLERİNDEKİ ETKİLERİ
VE TELİF YÖNTEMLERİ

Abdurrahman ZAKKOUR

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslâm Bilimleri ABD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Ocak 2020, 107 sayfa

ed-Dânî geniş ilim ve funûn sahibidir. Bütün eserleri zengin ilmi seviyesiyle benzerlerinden farklıdır. O asr-ı saâdetten günümüze Kuran ilimleri ve kıraatler alanında en çok telifte bulunan kişilerden biridir. Eserlerinde daha önce kimsenin bahsetmediği yüzlerce konuyu ele almış, tarif ve ıstılahlar getirmiştir. Kendisinden sonraki alimler de bu konularda onu takip etmişlerdir. Kuran ilimleri ve kıraat alanında ed-Dânî'den sonra gelip onu zikretsin ya da zikretmesin kendisinden nakilde bulunmayan ve metodundan etkilenmeyen neredeyse hiçbir müellif yoktur. Hatta ed-Dânî'den sonra gelen büyük alimlerin bazı eserlerinde ed-Dânî'nin sözünü aktarmadığı hiçbir sayfa yoktur. Kıraat ve Kuran ilimleri kitaplarında kendisinden sonrakiler tarafından öncü, ilmi geniş, sözü çok olup kabul gördüğü için ed-Dânî'den yüzlerce nakil bulunmaktadır. Kıraat alimlerinin çoğunluğu ed-Dânî'nin söz ve görüşlerini nakletmekle kalmayıp kabul edip itimad etmektedir. Onlar, onun görüşlerini, bu alanda bir esas, sütun ve delil olarak görüp başkalarının sözlerine tercih etmektedir. Bu ilimde onu dayanak olarak görüp bir konudaki son sözü ona havale etmektedirler. ed-Dânî teliflerinde anlaşılır bir dil kullanmış olup genellikle kitabı başında metodunu ve telif sebebini açıklamaktadır. Yine kitaplarında hadis-i şerifleri muttasıl bir senetle rivayet etmektedir. Hocalarının ve diğer selef alimlerinin sözlerinden istişhadda bulunup bu sözlerini de muttasıl senetle sahibine isnat ederek aktarmaktadır. ed-Dânî'nin kitapları basılıp Dünyâ'nın dört bir tarafına yayılmıştır. Onun kıraat, Kur'an ve tecvit ilimlerindeki teliflerinin büyük kıymeti vardır. Muhakkikler kendilerini onun kitaplarının tahkikine adanmış, yayınevleri yüzlerce kez onları basmışlardır. İlim talebelerinin birbiriyle yarışmadığı, tahkik ve basımının yapılmadığı ed-Dânî'nin hiçbir yazma eseri neredeyse bulunmamaktadır. Onun kitapları alanının öğrencileri için büyük bir öneme sahiptir. bu eserler alanında bir kaynak, otorite ve bir mercidir.

Anahtar Kelimeler: ed-Dânî, Kıraat, Kuran İlimleri,

Key words: ed-Dani, Kiraat, Quran,

ABSTRACT

Abu Amr's Efforts in the Sciences of the Quran and his authorship methods

Abu Amr's Efforts in the Sciences of the Quran The importance of the Thesis: Abu Amr al-Dani is considered one of the most important authors in the science of the Quran, which are the most honorable of the sciences of Islamic Shariaa at all, leaving behind the legacy of a great scientific legacy, and he has more than one hundred authors, used in its methods to apply, , As he has to say and the views of the uniqueness of it and preceded by the scientists, which is in itself an extraordinary figure less. Thesis Goals: The Thesis aims to highlight the impact and efforts of Abu Amr Al'dani in the sciences of the Quran, especially since he has his own views, and that he put many of the sciences and definitions from the previous, and followed him after. It also aims to reveal the hidden heritage left by the Dani's books and literature, and to clarify what was printed and transferred from the editions, and what has left no impact, and attributed to him and not him. It also aims to clarify his scientific method, style, language and method of writing in his books. Thesis Approach: In this thesis I used the inductive method, relying on the extrapolation of what I have in my writings and saying, and devising the paragraphs of the research from this extrapolation. Scientific Research Tools: I used the method of observation at the beginning of preparation for the research, where I settled what I have of books and say to the Dani, and examined the research 4 in which the method of the method of his books, style, language and others, and then used the interview tool, where I met texts with each other to show me method accurately, A tool that meets again between what I believe in his methodology and his views and among the other scientists to be sincere to the correct results.

ÖNSÖZ

Ed-Dânî'nin eserlerinin basılı, tahkikli ya da internet ortamında çok olmamasından kaynaklı eserlerine ulaşmakta çok zorlandık. Dolayısıyla bulmak için yoğun çaba sarf ettik. Bu araştırmamızı tam olarak tamamlayabilmek için Allah bize ed-Dânî'nin doğduğu ve pek çok hoca ve öğrencisinin bulunduğu şehir olan Fas'a gitmeyi nasip etti. Orada el-Vataniye kütüphanesini ziyaret ederek araştırmamızı her yönüyle ve eksik bilgiden arındırarak tam anlamıyla kamil bir tez haline getirebilmek için oradaki pek çok kaynaktan istifade ettik.

Pek çok kardeşim ve değerli ilim talebeleriyle ele almak istediğimiz bu konuyu istişare ettiğimizde bu konunun zor bir konu olduğunu ve başka araştırmalar sebebiyle yeni bir araştırmaya gerek olmadığını söylediler. Yüzeysel bir bakışla incelendiğinde söylenenler doğru gelebilir. Fakat derinlemesine incelediğimizde tam tersi bu konunun çok ihmal edildiğini ve konunun araştırılmasına şiddetle ihtiyaç olduğunu anladık. Dolayısıyla ed-Dânî'nin ayrı ayrı bölümler halinde kitaplarındaki metodunu, araştırmasını, şahsiyetini teliflerinin çoğunu okumak suretiyle ortaya koymaya çalıştık. Araştırmalarımıza göre herhangi bir dergide ed-Dânî'nin bir kitabının tahkiki veya neşrinin sunulduğu kısa yazılar dışında bu konuda daha önce kaleme alınmış bir çalışma yoktur.

Bu araştırmayı zengin bir malumatla ortaya çıkarmak ve okuyup araştıranlar için faydalı kılabilmek için çok çalıştık. Kusur varsa bizden, meziyet varsa önce Allah'tan sonra değerli danışmanın Prof. Dr. Şehmus Demir ve İbrahim Salkîni ile tez jüri üyelerimdir. Zira onlar olmasaydı bu çalışma bu şekliyle tamamlanamazdı. Bu bağlamda her birisine takdir ve şükranlarımı arz ederim.

Bu çalışmamızın İslamî ilim ve kültür alanına katkı sağlamasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederim.

Abdurrahman ZAKKOUR

GAZİANTEP-2020

KISALTMALAR

b.	: Bin.
bkz.	: Bakınız
Dr.	: Doktor
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
no:	: Numara
ö.	: Ölüm
Prof.	: Profesör
ra.	: Radıyallahu anhu
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik eden
vs.	: vesaire

İÇİNDEKİLER

ÖZ	5
ABSTRACT	7
ÖNSÖZ	8
KISALTMALAR	9
İÇİNDEKİLER	10
BİRİNCİ BÖLÜM	12
GİRİŞ	12
I. TEZİN ÖNEMİ	13
II. TEZİN AMACI.....	14
III. KONUyla İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILAN ÇALIŞMALAR	17
IV. EBÛ AMR ED-DÂNÎ'NİN BİYOGRAFİSİ	18
V. KUR'ÂN İLİMLERİNİN ORTAYA ÇIKMASI.....	30
VI. KUR'ÂN İLİMLERİNİN TEDVİN VE İNTİŞÂR DÖNEMİNDE ED-DÂNÎ'NİN YERİ	31
İKİNCİ BÖLÜM: İMAM EBÛ AMR ED-DÂNÎ'NİN ESERLERİ	34
I. İMAM EBÛ AMR ED-DÂNÎ'NİN KURAN İLİMLERİNDE	
II. KİTAPLARI	34
III. ED-DÂNÎ'NİN KİTAPLARININ DÜNYA ÜLKELERİNE YAYILMASI / KAYBOLMASI	35
IV. ED-DÂNÎ'NİN ÇALIŞMALARININ GENEL ETKİLER	45
A. Ed-dânî'nin kıraat ilmindeki etkileri	45
B. Ed-dânî'in, kur'ân'ın yazım, noktalama ve Harekelendirme ilmindeki etkisi	50
C. Ed-dânî'in, vakıf ve ibtida ilmindeki etkisi.....	51
D. Ed-dânî'in, biyografi ilmindeki etkisi	52
E. Ed-dânî'nin kitaplarının her birinin özel etkilesi	53
D. Kur'ân ilimleri ve tecvitle alakalı yeni terimler	54
TARIFLER VE YÖNTEMLER ORTAYA KOYMASI	59

E. ALİMLERİN ED-DANİ'DEN KTARMALARI	64
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: EBÛ AMR ED-DANİ'NİN TELİF METODU.....	76
I. ED-DANİ'NİN TELİFTEKİ METODU.....	76
A. Ed-danı'nın rivayetleri	82
B. Kitaplarında hadisleri zikretme yöntemi	82
C. Kitaplarında rivayetleri zikretme yöntemi	85
D. Kitaplarında alimlerin sözlerinden delil getirme yöntemi	85
E. Kitaplarında şırden delil getirme yöntemi	85
II. ED-DÂNÎ'NİN BAŞKALARINA YÖNELTTİĞİ TENKİTLER.....	86
III. ED-DÂNÎ'NİN KİTAPLARINDA KULLANDIĞI KAYNAKLAR.....	93
SONUÇ	95
KAYNAKLAR	98
ÖZGEÇMİŞ	105

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Cenâb-ı Hak Kur'ân'ı indirdikten sonra onu korunacağı vadedmiştir. Bu amaçla pek çok değerli alimin yetişmesini sağlamış, önemli kıraat imamlarına kıraatleri hıfzettirmiş ve için ehli yazarlara Kur'ân nüshalarını kaleme aldırılmıştır. Zaman geçtikçe asrın ve insanların ihtiyacına göre Kur'ân ilimlerinde uzmanlaşmış bu işin bayraktarlığını yapan alimler yetişmiştir. İlk zamanlar Kur'ân ilimlerine has müstakil eserler olmamakla birlikte bu ilim rivayet kitaplarında ayrı bölümler olarak yer almıştır. Bu bağlamda hadis kitaplarında bu ilmin aslî kaynakları olan metinlerin yer aldığı bölümleri görmekteyiz. Sonraki dönemlerde ise Kur'ân ilimlerine bağlı olan ilim ve konulara dair müstakil eserler kaleme alınmıştır. Ali b. el-Medenî'nin *Esbâbu'n-Nuzûl*'u, Mukâtil b. Süleyman'ın *en-Nezâir*'i ilk akla gelenlerden bazılarıdır.

Kur'ân ilimlerinde ortaya konulan eserler açısından en önemli ve değerli alimlerden biri İmam Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî' (ö. 444 / 1052) dir. Zehebî ve Ebû Bekir el-Lebîb, ed-Dânî'nin 120 eseri olduğunu zikretmiştir.¹

ed-Dânî Kurtubalı olup ilim hayatına orada çocukken başlamıştır. Kurtubalı alimlere bazı kitapları okumuş ardından ilim talebi için Mısır ve başka ülke ve şehirlere yolculuk yapmıştır. Zekası, ilminin genişliği ve meseleleri kavramadaki çabukluğu kendisini başkalarından öne çıkartan hususiyetleridir. İbn Beşkûvâl es-*Sıla* kitabında onun "hattı ve kavrayışı güzel, hıfz, ilim, zeka ve fehm ehlinden" olduğunu söylemiştir.²

ed-Dânî'yi öne çıkartan hususiyetlerinden birisi de ilim seyahatleri vesilesiyle pek çok alimden ilim almış olmasıdır. Bu bağlamda ders aldığı alimlerin sayısı 80'den fazladır.

Alanında uzmanlaştığı ilimler de pek çoktur. İbn Beşkûvâl onun Kur'ân ilimleri, kıraat ve rivayetleri, Kur'ân tefsiri, manaları ve i'rab yolları konusunda önde gelen alimlerden biri olduğunu söylemiştir.³ Yine aynı kitapta onun hadis metni, senetleri, ravi isimleri ve rivayetlerinde de bilgi sahibi olduğu söylenilmekte bu da hadis ilminde de uzmanlığının bulunduğunu göstermektedir.

¹ ez-ZEHEBÎ, Şemseddin, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1427/2006, XVIII, s.77; el-LEBÎB Ebû Bekir, *ed-Durretu's-Sakîle Şerhu Metni'l-Akîle*, thk. Abdulaliyy Abûl, Dâru'l-Avkâf veŞuûnu'l-İslâmiyy, 1. Baskı, Katar, 1432/2011, s.158.

² İBN BEŞKÜVÂL, es-*Sıla Fî Târihi Eimmeti'l-Endulus*, Mektebetu'l-Hancı, 2.Baskı, 1374/1955, II, s.386.

³ İBN BEŞKÜVÂL, es-*Sıla*, II, s.386.

İbnu'l-Cezerî *Tabakâtu'l-Kurrâ* kitabında el-Mağâmî'den nakille ed-Dânî'yi methetmiş ve hocası el-Hâfız Abdullah b. Muhammed b. Halil'in yazısını okuduğunu orada hocasının bazı hocalarının ed-Dânî hakkında şöyle söylediğini aktarmaktadır:

“Kendi asrında ya da ondan sonraki asırda hıfz ve sağlam bilgi konusunda ed-Dânî'ye benzer hiçbir alim olmamıştır ... Kendisine hadis ve selevin sözleriyle ilgili bir mesele sorulduğunda, o, onu hocasından başlayarak sözün sahibine kadar geçen herkesi muttasıl bir senetle söylüyordu.”⁴

Ders aldığı hocalar ve ilimler çok çeşitli olduğu gibi ed-Dânî'nin tasnif ve telif ettiği eserlerde çeşitli alanlardadır. Bununla birlikte eserlerinin büyük çoğunluğu Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân ilimlerine dairdir. O kendisinden sonraki alimler için bir dayanak ve bulunmaz bir kaynaktır. Nitekim Zehebî Ebû Amr'ın kıraatlere hakim olduğunu, kıraat imamlarının onun tasnifine itibar ettiklerini; kıraatler, Kur'ân'ın yazımı, tecvid, vakf, ibtida gibi konularda nakline güvendiklerini belirtmiştir.⁵

ed-Dani'nin eserleri Mısır, Hicaz, Fas, Endülüs gibi şehirlerde yayılmıştır. Eserleri kendisinden önceki asırların ilmî birikimi olarak değerlendirilmiştir. Çünkü çeşitli ilimlerle ilgili yazdığı eserlerinde hocalarının ve önceki alimlerin sözlerini aktarmış ve bunu yaparken de rivayetlerinin tamamınının senetlerini zikretmiştir.

I. Tezin Önemi:

Kur'ân ilimlerinde dönemin en önemli alimlerinden dersler alması Ebû Amr ed-Dânî'yi diğer alimlerden ayıran önemli bir hususiyetler. ed-Dânî, arkasında büyük bir ilmî miras bırakmıştır. Farklı farklı ilim dallarında eserleri olmakla birlikte Kur'ân ilimlerinde önemli telifleri vardır. ed-Dânî, kendisinden sonra gelen alimler için köşe taşı konumundadır. Kur'ân ilimleriyle ilgili eseri bulunan hiçbir alim, onun kitaplarından istifade etmekten müstağnî kalmamıştır. Eserlerinde dile getirdiği yaklaşım ve fikirler günümüze kadar uygulanmış ve okutulmuştur.

Başta kıraat ve Kurân ilimleri alanında olmak üzere ilim tarihinde bu kadar önemli bir yerde duran ed-Dânî gibi bir alimi tez konusu yapmak başlı başına tezi önemli kılmaktadır.

⁴ İBNU'L-CEZERÎ, Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Yusuf, *Gâyetu'n-Nihaye Fi Tabakati'l-Kurra'*, Mektebetu İbn Teymiyye, 1351, I, s.504.

⁵ ez-ZEHEBÎ, Şemseddin, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.Baskı, 1419/1998, III, s.299.

II. Tezin Amacı:

Tez, özellikle özgün görüşlere sahip, birçok ilim dalının bazı konularında ilk kez tanımlar ortaya koyan ve arkasından gelenler tarafından takip edilen biri olmasıyla Ebû Amr ed-Dânî'nin Kur'ân-ı Kerîm ilimleri ve kıraatlardaki etkisini ve çabalarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Ayrıca, ed-Dânî'nin bize bıraktığı kitap ve teliflerden oluşan mirasını tam olarak netleştirmeyi ve basılan, nakledilen, nüshaları kaybolan, izi kalmayan, kendisine nispet edildiği halde kendisine ait olmayan şekilde ortaya çıkartıp tasnif etmeyi amaçlamaktadır.

Son olarak, kitaplarındaki ilmî yaklaşımı, üslubu, dili ve telif tarzını izah etmeyi hedeflemektedir.

III. Konuyla İlgili Daha Önce Yapılan Çalışmalar:

Bazı araştırmacılar ed-Dânî'nin telif ve eserlerini konu edinen çalışmalar yapmışlardır. Fakat biz bu araştırmamızda onların ele almadığı konuları ele alacağız. Bu özgün konular ise ed-Dânî'nin kitaplarındaki metodu, yazım yöntemi ve Kur'ân ilimleri ve kıraate dair kendisinden sonra yazılan kitaplardaki etkisidir. ed-Dânî'nin eserlerini konu edinen en önemli çalışmalar şunlardır:

1. Abdulhâdi Hammito'nun *Mu'cemu Muellefâti'l-Hâfiz Ebî Amr ed-Dânî İmamu'l-Kurrâ Bi'l-Mağrib ve'l-Endülüs ve Beyânu'l-Mevcûdu minhâ ve'l-Mefkûd*.

91 sayfalık bu eserde Hammito, ed-Dânî'nin ulaştığı bütün eserlerinin ismini zikretmekle birlikte onlardan mevcut, matbu ve kayıp olanlarını ayrı ayrı belirtmiştir. Biz araştırmamızda bu kaynaktan istifade etmekle birlikte Hammito'nun ulaşamadığı bazı kitapların ismini de ekledik.

2. Ğânim Kudûrî'nin *Fihrist Tesânife'l-İmâm Ebî Amr ed-Dânî el-Endulîsî'si*.

Yazar ed-Dânî'nin et-Tahtîd kitabının tahkik başında ed-Dânî'nin bütün eserlerini zikretmektedir. Bazen kitaptan nakilde bulunmakta, bazen kitabın mevzusunu söylemekte bazen de ismini zikretmekle yetinmektedir.

Kur'an bilimindeki bilimsel etkisine dair herhangi bir çalışma içermeyen bir anlatı çalışmasıdır. Bu kitap öncekinden daha kısa görünüyor.

3. Abdulhâdi Hammito'nun, *İhsâiyyetun An Mâ Urife Min Kutubi'l-İmam Ebî Amr ed-Dânî*.

Bu çalışma *ed-Dânî'nin Kıraati'l-İmam Nâfi İnde'l-Mağrib* kitabının giriş kısmında yer alan bir bölümdür, Bu da anlatı çalışması olup ilkinden daha küçüktür.

4. *Mu'cemu Şuyûhi'l-Hâfiz Ebî Amr ed-Dânî İmamı'l-Kurrâ Bi'l-Mağrib ve'l-Endülüs'ü*.

Bu araştırma yaklaşık 160 sayfa kadardır. Yazar bu çalışmasında *ed-Dânî'nin* ders aldığı ve kendisinden nakilde bulunduğu hocalarını ele almaktadır.

bu çalışma da anlatı çalışma sayılır.

5. Huseyin el-Avvâce'nin *Ebû Amr ed-Dânî ve Cuhûduhû fi Ulûmi'l-Kırâât* '1.

Bu çalışma İslam Üniversitesi Kıraat Bölümü'nde yapılmış bir doktora tezi olup Kur'an'ın diğer bilimleri olmaksızın kıraat bilimini ele almıştır. Benim çalışmam ise Kur'an bilimlerinin diğer dalları ile ilgili iken Huseyin el-Avvâce'nin çalışması, genel olarak Kıraat bilimindeki etkiyi ele almıştır. Bu husus ise tezimin girişinde ele alınmıştır. Ebû Amr ed-Dânî'den sonra gelen bilim adamlarına etkisi üzerine yoğunlaşmayı da ele alarak Ebû Amr ed-Dânî'nin ortaya koyduğu ve bilim adamlarının kendisinden aldığı terimleri, bunu dile getirmiş olsun olmasın, ifadeleri ve yeni tanımları göstererek dile getirdim. Ayrıca, *ed-Dânî'nin* yeni ilimlerini beyan ve anlatmakla yetinmedim. *Ed-Dânî'nin* ne araştırmacı El-Avaci ne de diğer müelliflerin bahsetmediği, sınıflandırma ve bölümlere ayırmada ürettiği yeni metodolojilerini sundum.

6. Adil Abdulaziz Ğays'ın *Ebû Amr ed-Dânî Râidu Medreseti İlmi'l-Kırâati Bi'l-Endülüsü*.

Bu çalışma da *ed-Dânî'nin* Kur'ân ilimleri ve kıraat alanındaki tercihlerini ele almaktadır.

Bu, İmam *ed-Dânî'nin* Kur'an bilimindeki seçimleri ve kıraatları inceleyen bir tez iken tezim *ed-Dânî'nin* seçimleri ile değil, *ed-Dânî* tarafından ortaya koyduğu meseleleri ile ilgilenmektedir.

7. Abdulrahman Çetin'nin *Ebü Amr ed-Dani ve Kıraat İlmindeki Yeri*

Bu araştırma yaklaşık 423 sayfa kadardır.

Yazar, *ed-Dânî'nin* hayatı ve onunla ilgili kişisel ve bilimsel bilgilere 112 sayfa ayırmıştır. Bu çalışma, Dr. Abdulhâdi Hammito'nun *Mu'cemu Şuyûhi'l-Hâfız Ebî Amr ed-Dânî İmamı'l-Kurrâ Bi'l-Mağrib ve'l-Endülüs* 'ndeki kitabı ile benzerlik arz etmektedir.

Başka bir bölümde (*Ele Alınan Konularına Göre Ebu Amr ed-Dânî'nin Etkisi*) başlığından bahsettikten sonra önceki bölümde bahsettiği kitaplarına, konularına göre değinmiştir.

Ebu Amr ed-Dânî'nin kıraat ilmindeki yeri başlığı ile kitabına son vererek bu bölümde *ed-Dânî'nin* kıraat bilimindeki kaynaklarından bahsetti. daha sonra *ed-Dânî'nin* senedleri, şeyhleri ve kıraat ilmindeki sened silsilesinden bahsetti. Daha sonra, bir sayfadan az bir yeri *ed-Dânî'nin* kendisinden sonra gelen alimlere olan etkisinden bahsederek örnek vermeden *Ed-Dani'nin* etkisinden istifade eden birkaç alimin adını vererek araştırmayı bitirdi. Önceki araştırmada ele aldığı başlıklardan tezimle, *Ed-Dani'nin* etkisinden istifade eden alimleri zikrettiği *Ed-Dani'nin Etkisi* başlıklı son sayfa hariç benzerlik arz etmediği açıkça anlaşılıyor. Araştırmamda ise, *ed-Dânî'nin* etkisini, kitapları ve Kur'an ilimlerine getirdiği yeni terimleri, kitapları ve metodu ile alimlerin etkilenişini detaylı olarak anlattığı tam bir fasıl ve birkaç mebhasta ele alınmıştır.

Sonunda, göz attığım kaynaklarda, İmam Ebu Amr *ed-Dânî'nin* Kur'an bilimlerindeki telifi, yöntemi ve metodolojisindeki bilimsel kişiliğini, sonrasındaki bilim adamlarına etkisini inceleyen bir çalışmaya rastlamadım.

Araştırmada Kullanılan Yöntem:

Bu tezde tümevarım yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırma üç aşamada gerçekleşmiştir.

İlk aşamada ed-Dânî'nin eserlerinden nakledeceğimiz metinlerin tefsir ve tahlilidir. İhtilafly durularda problemi çözmek için metinler arasında mutlak-mukayyed, amm-hass ayrımı yaparak metinleri tevil etmeye, anlaşılmayan metinleri ise tam ve anlaşılır bir yapıya kavuştırmaya çalıştık.

İkinci aşamada ise ed-Dânî'nin söz ve görüşlerini tenkit edip diğer alimlere ait benzer sözlerle karşılaştırdık.

Son aşama ise istinbattır. Burada amaç Kur'ân ilimleri, telif ve görüşlerindeki metotlarına mahsus konularda ed-Dânî'nin getirmiş olduğu yenilikleri ortaya çıkartmaktır.

IV. EBÛ AMR ed-DÂNÎ'NİN BİYOGRAFİSİ

1.1. Hayatı

İmam Ebû Amr Osman b. Said b. Osman b. Said b. Ömer el-Emevî el-Endülüsî, el-Kurtubî, ed-Dânî, hicri 371 senesinde doğmuş ve eskiden İbnu's-Sayrafi olarak tanınmıştır.⁶

Kaynaklarda ittifakla “Ebû Amr” künyesi geçmekle birlikte bu künyeyi alma nedenine ulaşılamamıştır. Çünkü künye bir kişiye en büyük oğlu üzerinden verilmesine rağmen kaynaklarda ed-Dânî'nin, tek bir çocuğuna ulaşılmış olup onun da ismi Ebu'l-Abbas Ahmed b. Osman olarak geçmektedir.⁷

Nispetlerine gelince, ‘el-Emevî’ nisbesi, bağlı olduğu Beni Ümeyye’ye, ‘el-Endülüsî’ nisbesi, Endülüs’e; ‘el-Kurtubî’, Endülüs’ün en ulu şehri ve o zamanki hilafetin başkenti Kurtuba’ya nisbettir. Bu şehrin ‘Rabz Kuatehu Raşeh’ bölgesinde doğduğundan oraya nispet edilmiştir.⁸ ‘ed-Dânî’ nisbesi ise, Endülüs’ün şen ve güzel deniz şehri Dâniye’ye nispettir. Son günlerini yaşadığı ve ün saldıği şehir olması sebebiyle oraya nispet edilmiştir. Ancak bu şehrin adıyla ünlenmesi daha sonraki zamanlardadır.

ed-Dânî nisbesiyle tanınmadan önce ise İbnu's-Sayrafi⁹ olarak meşhurdur. ez-Zehbî ve ed-Dâvûdî “Önceden İbnu's-Sayrafi olarak bilinir, günümüzde ise Dâniye şehrine geldiği için Ebû Amr ed-Dânî olarak tanınır.”¹⁰ demişlerdir. Yusuf b. Teğrî *en-Nucûmu'z-Zâhire fi mulûki'l-Mısır ve'l-Kahire* kitabında “İlk olarak İbnu's-Sayrafi, daha sonra Ebû Amr ed-Dânî olarak tanınır.”¹¹ demiştir.

⁶ el-HÎMEDÎ, Muhammed b. Fettuh, *Cezvetu'l-Muktebes fi Zikri Vulâti'l-Endulius*, ed-Dâru'l-Mısriyye, Kahire, 1966, I, s.305; el-ZEHEBÎ, Şemseddin, *Marifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr Ala't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997, I, s.226; el-YAMURÎ, İbrahim b. Ali b. Muhammed, *el-Dibâcu'l-Müzehheb Fi Marifeti A'yâni Ulemâi'l-Mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî, Dâru't-Turâs, Kahire, ts, II, s.84, İBNU'L-CEZERÎ, *Gâyetu'n-Nihaye*, I, s.503; el-BAĞDADÎ, İsmail Paşa *Hediyetü'l-Ârifîn Esma' el-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, s.653.

⁷ Ahmed b. Osman b. Said b. Osman b. Said b. Ömer Ebu'l-Abbas b. el-Hafız Ebi Amr ed-Dânî, babasına okudu, Ebu'l-Kasım b. Medâ ve Ebu'l-Esbağ Abdülaziz b. Abdülmelik b. Şefî'i ona okudu, 8 Recep 471'de pazartesi günü vefat etti. İBNU'L-CEZERÎ, *Gâyetu'n-Nihaye*, I, s.80; ed-DÂVÛDÎ, Muhammed b. Ali Şemseddin, *Tabakâtu'l-Müfessirin*, Dâru'l-Kutubi'l-İslamiyye, Beyrut, I, s.379.

⁸ İBN BEŞKÛVÂL, *el-Sıla*, I, s.385-386.

⁹ el-Hamidi, İbn Beşkûvâl, el-Kaftî vd. zikretmiştir.

¹⁰ el-ZEHEBÎ, *Marifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, I, s.226.

¹¹ YUSUF B. TA'Zİ, *el-Nucûmu'z-Zâhira Fi Mulûki Mısır ve'l-Kahire*, es-Sakafe ve'l-İrşadu'l-Kavmi Bakanlığı, Dâru'l-Kutub, Mısır, V, s.54.

“İbnu’s-Sayrafi” olarak tanınmasının nedenini zikreden bir kaynağa ulaşamamakla birlikte bu nisbetin Kurtuba’da sarraflık, para satışı ve tahvilinde çalışan babasının bir sarraf olmasına atfen kullanılmış olması muhtemeldir.

Tabakat kitaplarında Ebû Amr ed-Dânî’nin ailesi hakkında ise çok az bilgi yer almaktadır. Bu bilgilerden biri İbn Beşkûvâl’in *es-Sıla* isimli kitabında yer alan ed-Dânî’nin babasının biyografisiyle ilgili şu sözleridir:

“Said b. Osman b. Said b. Ömer el-Emevî’dir. Kurtuba ahalisinden olup Kârî hafız Ebû Amr’ın babası Ebû Osman’dır. Oğlu Ebû Amr, hocalarını anlattığı sözlerinde babasından bahsetmiştir. Yine Ebû Ömer b. Abdilberr de ‘Şeyhleri el-Bâcî Ebû Muhammed vd. bahsettiği yerde onu da seçtim’ diyerek onu Ebû Amr’ın hocaları arasında zikretmiştir.”¹²

ed-Dânî’nin validesi tarafından akrabalarından da bahsedilmektedir. Ebû Amr’ın dayısı olan Ebû Abdillâh künyeli ilim ve marifetiyle bilinen Kurtubalı döşemeci Muhammed b. Yusuf b. Muhammed el-Emevî onlardan biridir. Kıraati Ebû Ahmed es-Sâmîrî ve Ebu’l-Hasan el-Antâkî gibi alimlerden arzen almıştır. Okumak ve okutmakla bilinen zabt ve itkan sahibidir. Arapça, Farz ilmi ve hesap ilimlerinde geniş bilgi sahibidir. Camiinde Kurtuba’nın en iyi okuyanlardandır. Fitne zamanı oradan çıkmış ve es-Sağr’a yerleşmiştir. Bir süre orada insanları okutmuştur. Daha sonra Kurtuba’ya dönmüştür. Hicri 429 senesinin Zilkade ayında vefat etmiştir.¹³

1.2. İlmî Hayatı

ed-Dânî ilim tahsiline daha çocukken başlamıştır. Kendinden bahsederken “İlim öğrenmeye 385 senesinden sonra on dört yaşındayken başladım.” demektedir. *Mu’cemu’l-Udebâ*’da da 386 senesinde ilim öğrenmeye başladığı ifade edilmektedir.

Ebû Amr kendisinden şu ifadelerle bahsetmiştir:

“Babamdan -Allah rahmet eylesin- benim 371 senesinde doğduğumu, ilim öğrenmeye 385 senesinden sonra 14 yaşındayken başladığımı, 2 Muharrem 398 senesinde pazar günü hac farızasını eda etmek üzere doğuya yönelip hac yaptığımı ve bu iki yıl içerisinde Kur’ân ve hadis kitapları vs. okuduğumu, Endülüs’e 399 senesinde Endülüs’ün büyük fitnesinin başlangıcında gittiğimi, Kurtuba’ya doksan dokuz (399) senesinde Zilkade’de vardığımı söylediğini duydum.”¹⁴

¹² İBN BEŞKÜVÂL, *el-Sıla*, I, s.207.

¹³ İBN BEŞKÜVÂL, *el-Sıla*, I, s.493.

¹⁴ el-HAMEVÎ, Şehabeddin Ebû Abdillâh Yakut, *Mu’cemu’l-Udeba*, el-Garbu’l-İslami, Beyrut, 1. Baskı: 1414/1993, IV, s.1604.

Şağr'ın Kurtuba, İstice (Ecija), Beccâne (Pechina), Sarakusta (Zaragoza) vs. şehirlerinin hocalarının çokça istifade etti. Doğuya gidip Mekke'de Ebu'l-Hasan Ahmed b. Firas el-Abkasî ile görüşüp O'ndan ve diğer alimlerden ders aldı. Mısır'da Ebû Muhammed b. en-Nahhâs, Ebu'l-Kâsım Abdulvahhab b. Ahmed b. Münir, Halef b. İbrahim b. Hakan, Fâris b. Ahmed, Tahir b. Abdülmun'im; Kayrevan'da ise Ebu'l-Hasan el-Kâbisî gibi alimlerden ilim tahsil etti.

Daha sonra Endülüs'e gelip Dâniye'ye yerleşerek bu şehre nisbetle anılır olmuştur. Kur'ân'ın ilmi, rivâyetleri, tefsiri, manaları, kıraatleri ve i'rabında bilgin alimlerden biri haline gelerek çok sayıda faydalı ve önemli telife imza atmıştır. Ayrıca hadis, tarikleri, ravi isimleri ve nakilleriyle ilgili de bilgisi vardır.

Hıfz, ilim, zekâ ve fehm ehlinden olup hüsnü hattı ve iyi bir zaptı vardır. İlimlerde uzman, ilgili ve kuşatıcıdır. Faziletli, dindar, takvalıdır.¹⁵ Duası müstecap olup mezhebi Mâlikî'dir. el-Hamîdî ise onun çokça hadis rivayet eden muhaddis olduğunu, Endülüs ve Fas'ta, kıraat ilmini öğrendiğini ve bu konuda bilinen telifleri olduğunu söylemiştir.¹⁶

1.3. Hocaları

Ebû Amr ed-Dânî öncelikle ailesinden iki kişiden ders almıştır. Onlardan biri babası Said b. Osman el-Enevî el-Kurtubî'dir. Diğeri ise dayısı Muhammed b. Yusuf Ebû Abdillah el-Enevî el-Kurtubî'dir. Dayısı kıraat ve feraiz ilminde sağlam bir bilgindir. Ailesinin dışında gerek Endülüste gerekse başka şehirlere yapmış olduğu rihlelerde karşılaştığı pek çok hocadan istifade etmiştir. Bunların sayısı 50'den fazladır.¹⁷ Şimdi bu hocalarından en önemlilerini kısaca arzedelim.

1- Halef b. İbrahim b. Hakan el-Mısırî el-Hakânî b. Cafer b. Hamdan b. Hakan Ebu'l-Kasım (ö. 402 / 1011):

“Verş” kıraatinde önemli bir şahsiyettir. ed-Dânî kendisinden ilim tahsil etmiş ve Verş kıraatinde kendisine itimat etmiştir. ed-Dânî hocası hakkında “Şeyhim el-Hâkânî Verş kıraatına hâkim, tilaveti güzel, fazilet ve ibadetiyle meşhur, çokça rivayeti olan doğru lehçeli biridir.” demiştir. ed-Dânî et-*Teyisîr* başta olmak üzere diğer eserlerini bu hocasına dayanarak kaleme almıştır.¹⁸

¹⁵ İBN MEŞKUVÂL, *es-Sıla*, I, s.385-6.

¹⁶ el-HÎMEDÎ, *Cezvetu'l-Muktebes*, I, s.305.

¹⁷ ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XVIII, s.77.

¹⁸ Halef b. İbrahim b. Muhammed b. Cafer b. Hamdan b. Hakan Ebu'l-Kasım el-Mısırî el-Hakanî Verş rivayetinde ve diğesinde Üstad-ı Zapıt, Ahmed b. Üsâme el-Tecibi ve Ahmed b. Muhammed b. Ebi'r-

2- Ebu'l-Hasan Tahir b. Abdimun'im b. Galbûn el-Halebî (ö. 399 / 1008):

et-Tezkira fi'l-Kırâati's-Seman'nın müellifidir. Uzun yıllar Mısır'da ikamet eden Ebu'l-Hasan, güvenilir, ârif, zâbit, hücce ve muharrirdir. ed-Dânî, O'nun hakkında "Fehm, ilim, fazilet ve lehçesinin doğruluğunda zamanında onun gibisi görülmemiştir."19 demiştir. ed-Dânî, ondan ders almış, özellikle "el-Mufredat" kitabında olmak üzere kıraat kitaplarında kendisinden nakillerde bulunmuş ve birçok yerde "şeyhimiz" diye vasıflandırarak kendisinden etkilendiğini ve kendisi için önemini göstermiştir.

3- Ebu'l-Kâsım Abdülaziz b. Cafer b. Muhammed b. İshak b. Muhammed el-Fârisî (v.412):

Ebu'l-Kâsım, mukri, nahivci, faziletli, doğru sözlü, ehl-i zabtdır. "ed-Dânî" ondan kıraat dersi almış ve Ebbede'de onunla görüşerek yanındaki Kur'ân'ı ve bildiği kıraatlerin hepsini ona arz etmiştir. Hakkında "Şeyhim 'Abdülaziz' hayır, fazilet sahibi, zâbit ve doğru sözlüdür." demiştir.20

4- Ebu'l-Feth Fâris b. Ahmed b. Musa b. Umran el-Humsî ed-Dârîr (ö.401 / 1010):

ed-Dânî, Mısır'da uzun süre ikamet eden Ebu'l-Feth'den çokça rivayette bulunmuş ve onun hakkında "Hıfz ve zabtta onun gibisine rastlamadım. Edası iyi, rivayeti geniş, çokça ibadet eden, faziletli ve doğru lehçelidir."21 demiştir.

Reca ve Muhammed b. Abdullah el-Mearifi ve Muhammed b. Abdullah el-Enmati ve Ahmed b. Abdullah el-Hayyat ve Ebi Seleme el-Hamravi'ye okudu. Muhammed b. Abdullah b. Aşte ve Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mekki ve el-Hasan b. Reşik ve Abdülaziz b. Ali'den rivayet etti. Ebû Amr ed-Dânî ona okudu ve *et-Teysir'de* Verş kıraatında ona itimad etti. Mısır'da 402 senesinde 80 yaşında öldü. (İBNU'L-CEZERÎ, *Gâyetu'n-Nihâye Fi Tabakâti'l-Kurra'*, I, s.127.)

19 Tahir b. Abdülmünim b. Ubeydullah b. Galbun b. el-Mübarek, Ebû el-Hasan el-Halebi, Mısır'da bulunmuştur. Zehebî (v.748), onu Kur'ân hafızlarından dokuzuncu tabaka alimleri arasında zikreder. Keza İbnu'l-Cezeri (v.833) kıraat alimleri içinde zikreder. Kıraat ve Kur'ân harflerini çok sayıda alimlerin iyilerinden aldı. Başında babası Abdülmünim, ve Abdülaziz b. Ali gelir. Sonra "İrak" gidip Basra'da, Muhammed b. Yusuf b. Nehar el-Harteki ve Ali b. Muhammed el-Haşimi ve Ali b. Muhammed b. Haşnam'a okudu. Kur'ân haruflarını "babası" ve "İbrahim b. Muhammed b. Mervan, Atik b. Maşa'allah ve Abdullah b. el-Mübarek ve Abdullah b. Muhammed b. el-Müfessir, Ebi'l-Feth b. Bedhin"den dinledi. "İbn Mücahid"ın *Seb'a*'sını Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed b. İshak el-Halebi el-Müeddil'i dinledi. (MUHAMMED SÂLİM MUHAYSİN, *Mu'cemu'l-Huffâzi'l-Kur'ân Abre't-Tarih*, Dârul-Cil, Beyrut 1. Baskı, 1412/1992, I, s.315-316.)

20 Uzun ömürlü şeyh, imam, Endülüs Müsnedi Ebu'l-Kasım Abdülaziz b. Cafer b. Muhammed b. İshak b. Hüvaste, el-Farisi, sonra el-Bagdadi, el-Nahavi, Recep 320 senesinde doğdu. İsmail b. Muhammed el-Saffar, Ebû Bekr el-Neccad, Ebû Bekr b. Dase el-Basrî, Ebû Ömer el-Zahid, kıraatlarda öğrencilerinden olduğu Ebi Bekr b. Ziyad el-Nakkaş el-Mukri'den dinledi. Ve de Abdülvahid b. Ebi Haşim'e okudu. Endülüs'e girdi, senedlerinin yüksekliğine sevindiler ve ondan aldılar. ed-Dânî ona üç rivayeti okudu ve "*Teysiri*"nde rivayetleri ona isnad etti. O ve Ebu'l-Velid b. el-Fardî ondan rivayet etti ve dedi ki: et-Turâb şehrinde onunla görüştüm. ed-Dânî dedi ki: Rebiyülevvel 413 senesinde vefat etti. (ez-ZEHEBÎ, Şemseddin, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Dârul-Hadis, Kahire, 1427/2006, XII, s.351.)

21 Faris b. Ahmed b. Usa b. İmran Ebu'l-Feth el-Himsi ed-Dârîr, Mısır'da bulunmuştur. *el-Münşeât Fi'l-Kıraati's-Siman* kitabının müellifi, Kıraat sanatı ustalarındandır. ez-ZEHEBÎ, Kur'ân hafızlarının onuncu tabaka alimlerinin başında zikretti. el-Cezeri de kıraat alimleri arasında zikretti. 333 senesinde

5- Ebu'l-Ferec Muhammed b. Abdullah en-Neccâd (ö. 400 / 1009):
ed-Dânî'nin kıraat harflerini rivayette bulunduğu hocasıdır. Güvenilir kıraat imamlarındandır.²²

6- Ebu'l-Ferec Muhammed b. Yusuf en-Neccâd (ö. 429 / 1037)²³:
en-Neccad olarak bilinir. Ebû Mervân Abuydullah b. Seleme b. Hazm'dan (ö. 405 / 1014)²⁴ rivayette bulunmuştur. ed-Dânî onun hakkında "Bana Kur'ân'ın genelini öğreten odur." demiştir.²⁵

ed-Dânî, ayrıca en büyük şeyhi *el-Bağavî* sahibi Ebû Müslim Muhammed b. Ahmed el-Kâtip'nin²⁶ ve Ahmed b. Firâs el-Mekkî'nin²⁷ dersine katılmış, Abdurrahman b. Osman el-Kuşeyrî ez-Zâhid ve Endülüslü Abdülaziz b. Cafer b. Hüveste el-Fârisî'e²⁸

Humus'ta doğdu sonra Kahire'ye gidip yerleşti ve ölümüne kadar orada kaldı. Kıraati birkaç alimden aldı. Onların başında, Abdülbaki b. el-Hasan, Abdullah b. el-Hüseyn, Ali b. Abdillah el-Cella', Muhammed b. el-Hasan, Ebû Tahir el-Antaki, Muhammed b. Sabğun el-Malti, Abdullah b. Muhammed el-Râzî, Muhammed b. Ali, Ebu'l-Ferec el-Şenbûzî, Ebû Udey Abdülaziz b. Ali" vardır. Kıraat harfünü "Ahmed b. Muhammed b. Cabir, Cafer b. Ahmed el-Bezzaz, Cafer b. Muhammed b. el-Fadl" rivayet etti. "Faris b. Ahmed" Mısır'da hicri 401 senesinde 68 yaşında vefat etti. (*Mu'cemu'l-Huffaz*, II, s.303.)

²² İBNU'L-CEVZÎ, *Gâyetu'n-Nihâye Fî Tabâkâti'l-Kurrâ*, II, s.166.

²³ en-Neccad olarak tanınan Muhammed b. Yusuf b. Muhammed Ebu'l-Ferec el-Emevi el-Endelüsi el-Kurtubi'dir. ez-Zehebî, Kur'ân hafızlarının onuncu tabaka alimlerinin başında zikretti. İbn Cuzeyy de kıraat alimleri arasında zikretti. "Yesir" beldesinde hicri 350 yılından sonra doğdu. Kıraati en iyi alimlerden aldı; bu konuda "Ebû Amr ed-Dânî der ki: Ebu'l-Ferec en-Neccad kıraati arzen Ebû Ahmed es-Samiri, Ebu'l-Hasan Ali b. Bişr el-Antaki gibi zapt ve itkan ehlinde aldı. Okur ve okuturdu. Arapça Feraiz ve Hesab ilminde bolca bilgisi vardı. Kur'ân-ı Kerim öğretmekte öndeydi. ez-Zehebî der ki: 382 senesinden sonra Kurtuba'daki mescidinde insanları okuttu. Sonra göç edip "es-Sağr"a yerleşti ve burada da insanları bir müddet okuttu. Sonra Kurtuba'ya döndü ve Zilkade ayının başında 429'da vefa etti. (*Mu'cemu'l-Huffaz*, II, s.315.)

²⁴ Ebû Mervân Abuydullah b. Seleme b. Hazm el-Endulusî, mukrî ve sadûktur. Kıraati arz usulü Abdullah b. Atiyye, el-Muzaffar b. Ahmed, Ali b. Muhammed b. Bişr, Abdulmunim b. Ubeydullah'dan almıştır. Harfleri Muhammed b. el-Hasan b. Ali el-Antâkî'den rivayet etmiştir. Endülüs'te fitne zamanında hicri 405'de vefat etti. (İBNU'L-CEZERÎ, *Gâyetu'n-Nihâye*, I, s.487.)

²⁵ İBNU'L-CEZERÎ, *Gâyetu'n-Nihâye*, I, s.487.

²⁶ Muhammed b. Ahmed b. Ali b. el-Hüseyn, Ebû Müslim, Vezir Ebi'l-Fadl b. Hanzaba'nın katibidir (v.399). (Bkz. el-HATİB el-BAĞDÂDÎ, *Tarihu Bağdad*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, I. Baskı, 1422/2002, I, s.340.)

²⁷ Ebu'l-Hasan, Ahmed b. İbrahim b. Ahmed b. Ali b. Firâs'tır. Denilmiş ki Ali ve Firâs arasında "Ahmed" el-Abkasi, el-Mekki, el-Attar, Münsed el-Hicaz vardır. 312'de doğmuştur. 12 yaşındayken Ebû Cafer Muhammed b. İbrahim'den, Ebû et-Terîk Muhammed b. el-Huseyn b. Musa es-Sa'dî, el-Himsî, Muhammed b. er-Rebî' b. Süleyman el-Cizî'nden, Ebû Said b. el-A'râbî'den, Abdurrahman b. Abdillah b. el-Mukrî'den, Bekir b. Muhammed b. el-Haddâd, Ebu'-Yesa' İsmail b. Muhammed el-Masîsî, Ebû Ali el-Husyn b. el-Feth en-Nisâbüri'den dinlemiştir. İbn Meşkuvâl İbn Abdilber'in hocalarını cem ettiği yerde hicri 404'de vefat ettiğini ve yüz yaşını devirdiğini belirtmiştir. (ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VII, s.13.)

²⁸ Abdülaziz b. Cafer b. Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Hüvaste el-Farisi, sonra el-Bagdadi el-Nahavi. 320 Recep'te doğdu. İbn Mücahid'in vefatını zikreder. İsmail b. Muhammed el-Saffar, Ebû Bekir en-Neccad, Ebû Bekir b. Dâse el-Basri, Ebû Ömer ez-Zahid ve kıraatlarda öğrencilerinden olan Ebû Bekir b. Ziyad en-Nakkaş el-Mukrî'den dinledi. Abdulvahid b. Ebi Haşim'e okudu. Endülüs'e girdi. ed-Dânî, 413 Rebiyülevvel'de vefat etti. (ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XVII, s.351.)

kıraatleri okumuştur. Ayrıca Hâtim b. Abdullah el-Bezzâz, Ahmed b. Feth b. er-Ressân²⁹, Muhammed b. Halife b. Abdülcebbar³⁰, Ahmed b. Ömer b. Mahfuz ec-Cizî³¹, Seleme b. Said el-İmam, Selmûn b. Davud el-Kurevî, Ebû Muhammed b. en-Nuhhâs el-Mısrî³², Ali b. Muhammed b. Beşîr er-Reb'î, Abdülvahhap b. Ahmed b. Munir, Muhammed b. Abdullah b. İsa el-Endulusî³³, Ebû Abdillâh b. Ebî Zemnîn³⁴, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kâbisî³⁵ de diğer önemli hocalarıdır. ³⁶

29 Ahmed b. Feth b. Abdullah b. Ali el-Kurtubi, Tüccar ve gezgin. İbnu'r-Ressan olarak tanındı. Hac yaptı ve Ebu'l-Hasan Atebe el-Râzi, Hamza el-Kenani, el-Hasan b. Raşik, Kurtuba fakihî İshak b. İbrahim'den aldı. Sahih-i Müslim'i Ebu'l-Ala b. Mahan'dan aldı. Ondaki el-Sahiban: İbn Meymun ve İbn Şanzir, Yunus b. Abdullah, Muhammed b. Atab, Ebû Ömer b. Abdulber ve el-Havlâni rivayet etti ve salih bir adam olup hidayet ve sünnet adamı olduğunu söyledi. Feraiz'de tasnif etti. 84 yaşında Rabiülevvel ayında vefat etti. (ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XVIII, s.205.)

30 Muhammed b. Halife b. Abdülcebbar b. Abdullah b. Halife b. Muhammed b. Halil b. Müslim Belevi el-Mueddib, Kurtubalıdır. Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Kırk sekiz yaşında hacca gitmiştir. Mekke'den: Muhammed el-Hüseyn el-Acûri'nin bazı kitaplarını ve Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Muhammed en-Nihâvendî ve Ebu'l-Hasan el-Cuzâi'den dinledi. Daha sonra Endülüs'e gitti ve insanlar onu dinledi, hicri 392 senesinin Muharrem ayında vefat etti. (İBNU'L-FARAZÎ, *Târihu Ulemâi'l-Endulus*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 2. Baskı, 1408/1988, II, s.106.)

31 Ebû Abdillâh Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. Ömer b. Mahfuz, el-Mısrî el-Cizî. Ebu'l-Feth b. Bedhen'e ders okudu. Ahmed b. Behzad es-Seyrâfi, Ahmed b. İbrahim b. Camî, Ahmed b. Mesud ez-Zebîrî, Ebû Cafer b. en-Nahhas'dan ders dinledi. Faris b. Ahmed ed-Darîr, Ebû Amr el-Dani kendisinden rivayette bulundu. ed-Dânî kendisiyle ilgili "Biz kendisinden kıraat ve hadisle ilgili çok şey yazdık. O 399 senesinde vefat etti." demiştir. (ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XVII, s.111.)

32 Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ömer b. Muhammed b. Said, el-Mısrî el-Mâlikî el-Bezzâr. İbnu'n-Nuhhâs olarak tanınır. 323 senesinin kurban bayramı gecesi doğmuştur. İlk dersini 331 senesinde 8 yaşındayken almıştır. 339 senesinde hacca gitmiştir. Ebû Said b. el-A'râbi'den çokça rivayette bulunmuştur. Mısır'da Ebû Tahir Ahmed b. Muhammed b. Amr el-Medenî, Ali b. Adillâh b. Ebi Matar el-İskenderânî, Ahmed b. Behzâd es-Seyrâfi, Ahmed b. Muhammed b. Fezzâle ed-Dımeşkî'den ders dinlemiş ve Muhammed b. İbrahim b. Hıfı el-Basrî b. el-Vasiy, Osman b. Muhammed es-Semerkindî, el-Hasan b. Melih et-Terâifi, Muhammed b. Bişr el-Akerî, Muhammed b. Eyub b. es-Samût, Abdullah b. Muhammed b. el-Hasîb, Ebu'l-Fevâris Ahmed b. Muhammed es-Sâbûnî, Abdullah b. Cafer b. Verd'e ders takdim etmiştir. 416 senesinin Safer ayında vefat etmiştir. (ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XVII, s.313-314.)

33 Muhammed b. İsa b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdul Muttalib Ebû Ali el-Haşimi el-Beyâzî olarak maruftur. Muhammed b. Yahya'dan kıraat kitabı rivayet etti. Ebubekir İbnu'l-Enbârî en-Nahvî, Muhammed b. Hassan b. Muksim kendisinden rivayette bulundu. O sikadır. (el-HATİB el-BAĞDÂDÎ, *Tarihu Bağdad*, III, s.701.)

34 Muhammed b. Abdullah b. İsa b. Muhammed el-Merî, el-Endulusî, Kurtuba hocasıdır. Bican'e de Said b. Fahlûn'a *Muhtasaru İbn Abdilhakem* kitabını okudu. Muhammed b. Muaviye Ahmed b. el-Mutarraf, Ahmed b. eş-Şâme, Vehb b. Meserre'den ders dinledi. İlim de uzmanlaştı. Zühd ve Rekâik de tasnifleri vardır. ciddiyet ve ihlas sahibidir. yöneticilere yakın olmuştur. ed-Dânî, Ebu Ömer el-Hazzâ kendisinden rivayette bulundu. Hicri 324 doğup 399'da vefat etti. (ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XVII, s.188-189.)

35 Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Halef el-Mearifi, el-Maliki, *Mulahhas* kitabının yazarıdır. Hamza b. Muhammed Kettânî, Ebû Zeyd Mervezi, İbn Mesrur ed-Dabbah, Derrâs b. İsmail gibi alimlerden dinledi ve cerh ve tadil ilmine vakıftı. Hatim el-Etrâbelsî onun hakkında şöyle dedi: "Ebu'l-Hasan zühd ve vera sahibidir. Kayrevan'da onun gibi fazilet sahibi birisini tanımıyorum. Ebu İmrân el-Kâbisî, Ebu'l-Kasım el-Lebidî, Atik es-Süsî gibi alimler ondan fıkıh dersi aldı. Fıkıhta *Mumehhed*, *Ahkâmu'd-Diyânât*, *el-Munkuzu Min Şibhi't-Te'vil*, *el-Munebbeh Li'l-Fatn*, *Mulahhasu'l-Muvattâ*, *el-Menâsik*, *el-İtikâdât* gibi eşsiz eserler telif etti. 314'de doğup 403'de Kayrevan'da vefat etti. Kabrinde insanlar çadırlar kurup geceledi. Şairler mersiyeler düzdü. (ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XVII, s.160-167.)

36 ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIII, s.318.

Endülüs'te uzun yıllar ikamet eden el-Bagdâdî'ye ve Endülüs'te bir cemaate kıraat rivayetlerini okumuştur. İbn Mücâhid'in "es-*Seb'a*" kitabını Ebû Müslim Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Kâtib'e okumuş, ondan ve Ahmed b. Firas el-Abkasî, Abdurrahman b. Osman el-Kuşeyrî ez-Zahid, Hatim b. Abdullah el-Bezzaz, Ahmed b. Feth b. er-Ressan, Muhammed b. Halife b. Abdülcebbar, Ahmed b. Ömer b. Mahfuz ec-Cizî el-Kâdî, Seleme b. Said el-İmam, Selmun b. Davud el-Kurevî, Abdurrahman b. Ömer b. Muhammed b. el-Nahhsa el-Muaddil, Ali b. Muhammed b. Beşir el-Reb'î, Abdülvahhap b. Ahmed b. Münir el-Mısrî, Muhammed b. Abdullah b. İsa el-Meri el-Endülüsî, Ebû Abdillâh b. Ebi Zemnîn ve fakih Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kâbsî gibi alimlerden hadis dinlemiştir.³⁷

1.4. İlmî Seyahatleri (Rihleleri)

ed-Dâni öncelikle kendi şehrindeki hocalardan ders almıştır. Daha sonra başka alimlerden ders almak için Endülüs şehirlerini dolaşmıştır. Doğudaki şehirleri dolaşmadan önce ilim tahsili ve büyük alimlerle görüşmek için pekçok ülkeye seyahatta bulunmuştur. ed-Dâni, Endülüs'ten doğuya rihleler yapan alimlerden biri olarak iştihar etmiştir. Kendi beldesi ve civarındaki şehirlerdeki alimlerden ilim tahsil ettikten sonra kendi yaşadığı ve civarındaki şehirlerin dışında kalan yerlere rihleler düzenlemiştir.

ed-Dâni'nin ilim talebi için ziyarette bulunduğu şehirlerden bazıları şunlardır:

1- **Kayrevan:** Burada dört ay kalmıştır. Görüştüğü alimlerden Ebu'l-Hasan el-Kâbisî Ali b. Muhammed (ö. 404 / 1013) olup Sünen'de ondan rivayet etmiş ve ilk rivayetinde "Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kâbasî, Bab-i Tunus'taki evinde bize bir kıraat rivayet etti." demiştir.³⁸

2- **Mısır:** Mısır'a hicri 397 yılın Şevval ayının ikinci gününde gelmiş ve uzunca süre kalmıştır. Bu senenin kalan günleri ile bir sonraki sene burada insanların Mekke'ye çıkışına kadar kalmıştır. Mısırlı olan ve olmayan bir grup alimle görüşmüş ve onlardan çok sayıda ilim almıştır. Bunu "Orada Kur'ân okudum, hadis, fıkıh, kıraat vd. yazdım."³⁹ diyerek belirtmiştir. Mısır'da ed-Dâni'nin görüştüğü alimlerden:

- Mısır'da uzunca süre kalan Ebu'l-Hasan Tahir b. Abdülmün'im b. Ğalbûn el-Halebî (ö. 399 / 1008).

³⁷ ez-ZEHEBÎ, Şemseddin, *Tarihu'l-İslam ve Vefiyyatu'l-Meşâhir ve'l-A'lâm*, IX, s.659.

³⁸ İBN BEŞKÜVÂL, *el-Sıla*, I, s.407.

³⁹ İBN BEŞKÜVÂL, *el-Sıla*, II, s.504; el-HAMEVÎ, *Mucemu'l-Udebâ*, XII, s.126.

- Mısır'da uzunca süre kalan Ebu'l-Feth Fâris b. Ahmed el-Humsî ed-Darîr (ö. 401 / 1010). Çoğu zaman “şeyhimiz” diyerek vasıflandırdığından mü'ellifte etki bıraktığı görülebilmektedir.

- Ebu'l-Kâsım Halef b. İbrahim b. Muhammed el-Mısırî, el-Hakânî (ö. 402 / 1011). ed-Dânî övdükten sonra “O'ndan çokça Kur'ân, hadis ve fıkıhtan bilgiler yazdık.”⁴⁰ demiştir.

- İbnu'n-Nuhhâs olarak tanınmış Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ömer (ö. 416 / 1025). Bunları İbn Beşkûvâl zikretmiştir. ed-Dânî bu hocalarını Mısır'da dinlediğini belirtmiştir. Bunlardan başka pek çok alimin bulunduğunu, onlardan bazılarının ise Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Bedir, Ebu'l-Kasım Hamza b. Ali b. Hamza el-Bağdadî, Ebü Müslim Muhammed b. Ahmed el-Kâtip el-Bağdadî, Ahmed b. Ömer b. Mahfuz el-Cîzî olduğunu söylemiştir. Mısır'dayken bu kişilerden ders dinlediğini söyleyemekte birlikte *Sünen*'de bütün bu alimlerden rivayette bulunmuştur.⁴¹

3. Mekke-i Mükerreme: ed-Dânî, Mekke'ye hangi tarihte gittiğini belirtmemiştir. Buna karşın Mısır'dan çıkış vaktini insanların Mekke'ye hacca gidiş zamanı olarak söylemiştir.⁴² Elimizde Mısırlıların Mekke'ye gidiş vaktini belirlemeye yardım edecek bir bilgi yoktur. Ancak diyebiliriz ki ed-Dânî, Mekke'ye hicri 398 yılının hac günleri gidip hac farızasını eda etmiştir. Orada Ebu'l-Hasan Ahmed b. İbrahim b. Firas el-Abkasî (ö. 405 / 1014) ve İbnu'l-Semmâk olarak tanınmış Ebû Zer Abd b. Ahmed el-Harevî (ö. 434 / 1042) ile görüşmüştür. İkisinden de *Sünen*'de rivayette bulunmuştur. Özellikle bu ikisinden Faslı alimlerinin çokça rivayette buldukları görünmektedir.

Eski kaynaklar ed-Dânî'nin Medine-i Münevvere'ye gittiğini zikretmemiştir. Fakat *Dairetu'l-Maarifi'l-İslamiyye'de* (cilt 9/s.119) ed-Dânî'nin Medine'de bazı alimleri dinlediğine işaret vardır.

4. Doğuya Yaptığı Seyahatlerden Dönüşü:

ed-Dânî, hac farızasını eda ettikten ve Mekke'de bulunduğu günlerde bir grup alimle görüşüp ilim aldıktan sonra memleketine dönerken geldiği yerden geri dönerek Mekke'den Mısır'a geçip orada bir ay kalmıştır. Kayrevan'a geri döndüğünde de bir ay

⁴⁰ İBNU'L-CEZERÎ, *Gâyetu'n-Nihâye*, I, s.271.

⁴¹ İBN BEŞKÛVÂL, *el-Sıla*, II, s.385.

⁴² ed-DÂNÎ, *es-Sunenu'l-Vâridetu Fi'l-Fiteni Ve Ğavâiluha ve's-Sâati ve Eşrâtuha*, s.93.

kaldıktan sonra Endülüs'e hicri 399 senesinin Zilkade ayında yani Berberiye Fitnessi'nin başında gelmiştir.⁴³

ed-Dânî Endülüs'e dönüşü sonrası Kurtuba'da ikamet etmiştir. Fakat dört yıl geçmeden oradan çıkıp Endülüs şehirlerinde dolaşmak zorunda kalmış ve şehirler arası dolaşırken en son Dâniye'ye yerleşmiştir.

ed-Dânî, kıraat ve mukriler pazarının beşiği olarak gördüğünden Dâniye'ye yerleşmiştir. ed-Dânîye, kıraat sanatında pek çok azametli alim barındırmıştır. O zamanlar oranın valisi Mücahid b. Yusuf b. Ali'dir. Vali de o alimlere özel ilgi gösterip onları teşvik etmiştir. "Mücahid" mevlası el-Mensur b. Ebi Amir'in kıraat ilmi aldığı, onun talimi konusunda çalıştığı ve kıraat imamlarına kendi huzurunda ders sunduğundan Kur'ân ilimlere arasında kıraata özel ilgi gösterdiği ve kıraatin gelişmesinde çokça pay sahibi olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴

1.5. İlim Durumu

1.5.1. İlimleri Ezberlemesi ve Zapt Etmesi

Ebû Amr Kur'ân ilmi, rivayetleri, tefsiri, mealleri, kıraatleri ve i'rabında bilgin imamlardan biridir. Hepsiyle ilgili güzel ve faydalı telifler ortaya koymuştur. Hadis ve tarikleri, ravilerin isimleri ve naklinde de maarifet sahibidir. Hattı güzel, zaptı iyidir, zeka ve hıfz sahibidir.⁴⁵

Ebû Amr ed-Dânî hakkında bazı alimler ne kendi asrında ne de asrından sonra ezber ve tahkik konusunda onu geçecek kimsenin olmadığını söylemektedir. ed-Dânî ise kendisiyle ilgili "ne gördüysem yazım, ne yazdıysam ezberledim ve ne hıfz ettiysen unutmadım." demektedir. Geçmiş alimlerin sözleriyle ilgili bir mesele kendisine sorulduğunda ed-Dânî, o mesele hakkında söz söyleyen hocalarına ait ne varsa hepsini aktarmaktadır.⁴⁶

⁴³ İBN BEŞKUVÂL, *es-Sıla*, II, s.385.

⁴⁴ el-MUBÂREKFÛRÎ, Rida Allah ibn Muhammed İdris el-Mübarek, *Mukaddimetu Tahkiki Kitabi's-Süneni'l-Vârideti Fi'l-Fiten ve Gavailüha ve's-Saatu ve Eşrâtuhâ*, Daru'l-Âsime, Riyad, s.92-96.

⁴⁵ Bkz. İBN BEŞKUVÂL, *es-Sıla Fî Târihi Eimmeti'l-Endulus*, I, s.207.

⁴⁶ ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIII, s.319.

1.5.2. Kıraatlere Hakim Olması

ed-Dânî çokça hadis nakletmekle birlikte öncü bir kıraat alimidir.⁴⁷ İmam ez-Zehebî, Ebû Amr'ın kıraata son derece hakim olduğunu, kıraat imamlarının onun tasnifine uyduklarını, kıraatler, Kur'ân yazımı, tecvid, vakf, ibtida gibi konularda nakline güvendiklerini,⁴⁸ bu konudaki üstünlüğünü, sağlamlığını ve hakimiyetini kabul ettiklerini belirtmiştir.⁴⁹

İbnu'l-Cezeri ise ed-Dânî'nin başta içerisinde yedi kıraatlerle ilgili rivayetlerin bulunduğu *Cami'ül-Beyan* kitabı, meşhur *et-Teysir* kitabı, manzum olan *Ercûzesi*, *İcâdü'l-Beyân fî Kıraati Verş ve el-Telhis fî Kıraati Verş* kitapları olmak üzere bütün kitaplarına bakıldığında Cenâb-ı Hakk'ın kendisine ne kadar çok ilim nasip ettiğinin anlaşılacağını söylemektedir.⁵⁰

1.5.3. Ebû Amr ed-Dânî'nin İtikâdî ve Fikhî Mezhebi

Ebû Amr'ın fıkıhda mezhebi Maliki'dir.⁵¹

el-Münebbihe kasidesinde der ki:

“İmam Malik'e itimat ettik. Çünkü o bunların bütünü ihtiva etti.

Fıkıh ve fetvada merci odur, sahih nakil ve geçmişin ilmiyle beraber.”⁵²

Ebû Amr ed-Dânî'nin itikâdî mezhebi ise Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'tir. Sünniliğini İbn Beşkuvâl⁵³ de ifade etmiş, ez-Zehebî, İbnu'l-Cezeri gibi tarihçiler de bunu teyit etmiştir.⁵⁴

Kitap ve sahih sünnet metinlerine dayandığı, *Urcûze*'sinde ele aldığı itikâdî meselelerde selefin yolunu tuttuğu anlaşılmaktadır. Zehebî bu *Urcûze*'den bir bölüm naklederek İslam ümmeti arasında tartışmalı olan meselelerden birinde ed-Dânî'nin

47 el-HUMAYDÎ, Muhammed b. Fettûh, *Cezvetü'l-Muktabas fî Zikri Vulâti'l-Endulus*, ed-Dâru'l-Mısriye Li't-Telif ve'n-Neşr, Kahire, 1966, I, s.305.

48 ez-ZEHEBÎ, *Tezkiretu'l-Huffâz*, III, s.212.

49 ez-ZEHEBÎ, Şemseddin, *Târihu'l-İslâm ve Vefyâtu'l-Meşâhir, ve'l-A'lâm*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 2.Baskı, 1993, XXX, s.100.

50 İBNU'L-CEZERÎ, *Gâyetu'n-Nihâye*, I, s.504.

51 ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XVIII, s.79-80; İBN BEŞKUVÂL, *es-Sıla*, VII, s.386.

52 ed-DÂNÎ, *el-Urcûzetu'l-Münebbihe Ala Esmâi'l-Kurrâ ve'r-Ruvât ve Usûli'l-Kırâati ve Akdi'd-Diyânâti Bi't-Tecvid ve'd-Delâlât*, Dâru'l-Mugannî, Riyad, 1420/1999, s.173.

53 İBN BEŞKUVÂL, *el-Sıla*, III, s.386.

54 ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XVIII, s.180; İBNU'L-CEZERÎ, *Gâyetu'n-Nihâye*, I, s.504; et-TİLMİSÂNÎ, Ahmed el-Mukrî, *Nefhu't-Tayyib Min Ğisni'l-Endulusu'r-Ratîb*, thk. İhsân Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut, II, s.136.

tutumunun selef-i salihinin yoluna uygun olduğunu açıklamıştır. Bu meselelerin başında ise birçok insanın ayaklarının kaydığı ‘İsim ve Sıfatların Tevhidi’ konusu gelmektedir. O selefîn yolunu tutarak isim ve sıfatların Allah’a isnâdı konusunda ne tamamen bunu inkar etmiş ne de insandakine benzetmiştir. Hint ve Yunan felsefesi ile bunların ortaya çıkardığı ‘ilm-i kelam’ ise, pekçoklarını doğru yola çıkartmayıp labirentlerde yolunu kaybettirmektedir.⁵⁵

ed-Dânî’nin *Urcûze*’sinde Allah Teâlâ’nın sıfatlarının isbatını selef yoluyla ispat ettiğini görmekteyiz. Der ki:

“Allah, Musa kuluna konuştu, Müdebbir ve Hakîm olarak

Kelamı ve sözü kadimdir, yüce arşının üzerindedir.

Ve dedi ki:

“Kendisiyle gelen haberin doğrularındandır

İnsanlar arasında eskiden beri yaygındır

Rabbimizin her gece gökyüzüne inişi şüphesiz

Bu sınırsız ve uydurmasızdır. Allah Kâdir-i Latiftir.

Muheymin-i Cebbar’ı görme, gözlerimizle biz onu görürüz,

Kıyamet günü, ap açık, bulutsuz günde ayı gördüğümüz gibi.”⁵⁶

ed-Dânî bir de bu *Urcûze*’de akideyle ilgili önemli bir meseleye değinmiştir. O mesele Kur’ân’ın mahluk olmadığı sözüdür. O bu söze muvafakatını şu sözlerle açıklamıştır:

“Allah’ın indirdiği kelamı hakkında söylenecek söz

Sadık Nebî Resulüne, o ne mahluktur ne de hâlık.

Mahluk veya muhdes olduğunu söyleyenin bu sözü sapıktır.

Üzerinde durmak da dalâlete götüren bir bidattır.

Bunun örneği el-celle(الجلة) lafzıdır.

Cehmiyye’nin her iki fırkası da bunun üzerinde durup söz söylemiştir.”⁵⁷

55 ez-ZEHEBÎ, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, VIII, s.82.

56 ed-Dânî, *el-Urcûze*, s.173.

57 ed-Dânî, *el-Urcûze*, s.173.

ed-Dânî, ayrıca diğer akide meselelerinde de selefin duruşuna muvafık tutum sergilemiştir. İmânın artması ve eksilmesi, kabir azabı, Münker ve Nekir, Sahabe'nin en faziletliilerinin Hz. Ebubekir sonra Hz. Ömer olduğu, güvenilir/sika ve adil ravilerden olan haber-i vahitle amel edilmesi mevzusu gibi konular bu kabildendir. ed-Dânî bu gibi konularda insanları bidat ve heva ehline karşı uyararak şöyle söylemiştir:

“Aşağılık Cehm (İbn Safvan), Vâsıl, Bişru'l-Merisi'nin sözü (sözlerin) en önemsizidir,

Aklı kıt, cahil, inatçı (Bişr) ve Mamer ve İbn Ebi Dâvud,

Mutezile hocası, dalalet ve bidat çıkartan İbn Ubeyde.”⁵⁸

Bunun gibi pek çok Cehmiyye ve Mutezile büyüklerinden bu şekilde söz etmiştir. Onlardan kaçınmaları ve dikkat etmeleri için insanlara tavsiyede bulunmuştur.

Müellifin selefin akidesine bağlanmasına vesile olanlar ise Allah Teala'dan sonra ikamet ettiği ve seyahat ettiğinde ilim aldığı hocalarıdır. Çünkü hepsi selef-i salihinin akidesine tutunmuş insanlardır. Onlarında başında da *Usulu's-Sünne* kitabının sahibi Ebû Abdullah b. Ebi Zemnîn (ö. 399 / 1008) gelmektedir.⁵⁹ İbn Ebi Zemnîn selefin akidesine en sıkı bağlı olanlardan ve bidatçı ve sapıkların sözlerinden en çok geri duranlardandır. Bu zatın Ebû Amr ed-Dânî'nin ilmî bakış açısının oluşumunda etkisi çoktur.

Bundaki fazilet, ed-Dânî'nin yetiştiği çevreye de bağlıdır ki bu çevre selim bir fitrat olup insanların din ve inançlarını çürüten felsefe ve kelim ilmini tanımamıştır.

ez-Zehebî, buna işaret etmiştir; Kelim ilmi ve Eş'arî görüşlerin Ebû Zer el-Harevi aracılığıyla Fas'a girdiğini belirttikten sonra: “Bundan önce Fas alimleri Kelim'a girmez, fıkıh, hadis veya Arapça'ya hakim olup Ma'kulât'a dalmazlardı.” demiştir. Bunun üzerinde Ebû Amr ed-Dânî, Ebû Abdulberr ve Ebû Amr et-Talamankî gibi bir grup alimi de bu bağlamda zikretmiştir.⁶⁰

⁵⁸ ed-Dânî, *el-Urcûze*, s.173.

⁵⁹ Muhammed b. Abdullah b. İsa b. Muhammed el-Endulusî, Kurtuba şehididir. Beccâne'de Said b. Fahlan'a İbn Abdi'l-Hakem'in muhtasarını okumuştur. Yine Muhammed b. Muaviye el-Emevî, Ahmed b. el-Matraf, Ahmed b. eş-Şâme, Vehb b. Meserre, İshak et-Tulaytila dinlediği hocalarıdır. İlimde derinleşmiştir. Zühed ve'r-Rekâik hakkında bir tasnif eseri vardır. Ebû Amr ed-Dânî, Ebû Ömer b. el-Hazzâ' gibi alimler kendisinden rivayette bulunmuştur. Hicri 324 senesinde doğup 399'da vefat etmiştir. (ez-ZEHEBÎ, *Siyeru Alami'n-Nubelâ*, XVII, s.188-9.)

⁶⁰ el-MUBÂREKFÛRÎ, *Mukaddimetu Tahkiki Kitabi's-Süneni'l-Vârideti*, s.102-107.

V. KUR'ÂN İLİMLERİNİN ORTAYA ÇIKMASI

Kur'ân İlimlerinin Çıkmaya Başlaması

Kur'ân ilimlerinin (Ulûmu'l-Kur'ân) menşei ve ortaya çıkışı hakkında bilgi vermeden önce Kur'ân ilimlerinin tanımı ve anlamına kısaca değinmemiz gerekir.

İlk dönem alimlerinin Kur'ân ilimlerini müstakil bir ilim olarak tarif etmediğini ancak mürekkep bir isim olarak tanımını yaptıklarını görmekteyiz. Dolayısıyla ayrı ayrı ilk önce 'ilim' kelimesinin lügat ve terim anlamlarını verdikten sonra 'Kur'ân' ve anlamı üzerinde durmuşlardır.

İlk dönem alimleri tarafından 'Kur'ân ilminin bir ilim olarak tarifinin yapıldığını da görmekteyiz. Şimdi bu tariflerin en iyilerinden birkaçını zikrederim.

“Herbirisi ayrı bir ilim olarak görülebilecek olan ve Kur'ân'la birçok yönden ilgisi bulunan önemli küllî konuları içeren bir ilimdir.”⁶¹

Tanım açık ve anlaşılırdır. Dolayısıyla ilk dönem alimleri tarafından Kur'ân ilimlerinin tanımının çok az yapılmış olmasının arkasındaki neden de bu olabilir.

D. Kur'ân İlimlerinin Tedvîn ve İntişâr Döneminde ed-Dânî'nin yeri:

Kur'ân ilimlerinin tedvîn ve intişâr döneminde ed-Dânî'nin eserleri hakkında konuşmak için Kur'ân ilimlerinin tedvin edilme aşamaları üzerinde durmak gerekmektedir.

Birinci Dönem: (1.-3. Yüzyıl arası)

Neşetinden hicri ikinci yüzyılın sonuna kadar devam eden bu dönem bu ilmin köklerini oluşturmaktadır. Bu dönemdeki Kur'ân ilimleri, tâbiînin sahabeden, etbetu't-tâbiînin tâbiînden, sonraki tabakanın da etbetu't-tâbiîninden naklettikleri şifâhî rivayetlere dayanmaktadır.

Şuna söylemek gerekir ki, Kur'ân ilimlerinin tedvini Sahabe asrında görülmemiştir. Bunun pek çok sebebi olmakla birlikte en önemlileri, sahabenin çoğunlukla ümmî olması, yazma araç-gereçlerinin yeteri kadar yaygın olmayışı ve bunlardan da önemlisi Resûl-u Ekrem'in (s.a.v) sahabeyi Kur'ân dışında herhangi bir şeyi yazmaktan nehy etmesidir.

Kur'ân ilimleri nin bu aşamadaki en meşhur kurucuları şunlardır:

⁶¹ Bu tanım Dr. Hasan Diyaeddin İtr'e nispet edilir. İBRAHİM HAKKI, Muhammed Safa *Ulumu'l-Kur'ân Min Hilali Mukaddimâti't-Tefsir*, Müessesetu'r-Risale, 1.Baskı, 1425/2004, s.49; ez-ZERKEŞÎ, *Menâhîlu'l-İrfân, Fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Matbaatu İsa el-Bâbâ, 3. Baskı, ts, I, s.23.

1- Mekke’de İbn Abbas ve tâbiinden en ünlü öğrencileri: Said b. Cubeyr, Mücahid b. Cebr, İbn Abbas’ın mevlası ‘İkrime, Tâvûs, ‘Atâ’ b. Ebi Rabah.⁶²

2- Ubey b. Ka’b ve tâbiinden en önemli öğrencileri: Zeyd b. Eslem, Ebu’l-Âliye er-Riyahî, Muhammed b. Ka’b el-Kurazî.⁶³

3- Abdullah b. Mesud ve tâbiinden en ünlü öğrencileri: ‘Alkame b. Kays, Mesruk b. el-Ecda’, Amr b. Şurahbil, Ebû Abdurrahman es-Sulemî.⁶⁴

Bununla birlikte sahabe sonrası dönemde (2.Yüzyıla kadar ki tâbiîn dönemi) yapılan tedvinin bu ilmin gelişmesinde büyük payı vardır. Bu dönemde pek çok kitap tedvin edilmiştir ve bunların içerisinde azımsanamayacak kadar Kur’ân ilimlerine dair olanları vardır.

VI. Kur’ân ilimleri konuları ve ilk dönemde yazılan münferid kitaplar:

Ulumu’l-Kur’ân arasına giren çok sayıda konu vardır. Mekki ve Medeni, nâsîh ve mensuh, vücûh ve nezâir, Muhkem ve müteşabih, Müşkîlu’l-Kur’ân, Ahkâmu’l-Kur’ân, Resmu’l-Mushaf, Nukatu’l-Mushaf, Meâni’l-Kur’ân, Ğarîbu’l-Kur’ân, İ’rabu’l-Kur’ân, vakf ve ibtida, kıraât, eda’, maktu’ ve mevsûl gibi konular bunlardan bazılarıdır.

Tefsir kitapları dışında Kur’ân ilimleri içine girip, bu dönemde yazılmış ehemmiyetli eserler vardır. Şimdi tesbit ettiklerimizden bazılarını aktaracağız.

1. **Mekkî ve Medenî:** Bu asrın alimleri bu konuyu “Nüzûlu’l-Kur’ân” başlığı altında yazmıştır. el-Dahhak b. Müzahim (ö.105 / 723), İkrime (ö.105 / 723), Hasan el-Basrî (ö.110 / 728), ez-Zührî (ö.124 / 745.) bunlardan bazılarıdır. Bu asırdaki rivayetler, mekkî ve medenî sure sayılarıyla ve bazen her sureden istisnâ tutulan ayetlerin beyanı ile sınırlıdır. Bunun için bu rivayetler genelde bir veya iki kağıdı geçmemektedir. Bu konuyla ilgili rivayetlerden bazıları şunlardır.

1- İbn Abbas’ın (ö.68 / 687) rivayeti.⁶⁵

2- Katâde’nin (ö.117 / 735) rivayeti.⁶⁶

⁶² ZEHEBÎ, Şemsuddin, *Siyeru A’lâi’n-Nubelâ*, III, s.332.

⁶³ ZEHEBÎ, Şemsuddin, *Siyeru A’lâi’n-Nubelâ*, I, s.390-1.

⁶⁴ ZEHEBÎ, Şemsuddin, *Siyeru A’lâi’n-Nubelâ*, I, s.462-3

⁶⁵ İBN el-DÂRÎS, *Fedailu’l-Kur’ân Ve Mâ Ünzile Mine’l-Kur’ân Bi Mekke Ve Mâ Ünzile Bi’l-Medine*, thk. Ğazve Bedir, Dâru’l-Fikr, Dimeşk, 1. Baskı, 1408/1987, s. 33-34; el-NAHHAS, *en-Nâsîh ve’l-Mensuh*, thk. Muhammed Abdusselam Muhammed Mektebetu’l-Fellâh, Kuveyt, 1. Baskı, 1408. Nehhas rivayetini surelere taksim etmiştir.

⁶⁶ el-MUHÂSİBÎ, *Fehmu’l-Kur’ân*, thk. Hüseyin el-Kutelli, Dâru’l-Kindî, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 2. Baskı, 1398, s.395. İbnu’l-Enbârî el-Red Ala men Halefe Mushafa Osman kitabı. el-Tabari tefsirinde 1/61-62’de nakletmiştir.

3- Ali b. Ebi Talha'nın (ö.143 / 760) rivayeti.⁶⁷

Özel bir cem' ve tahsis gerektiren başka rivayetler de vardır. Çünkü bu rivayetlerin surelerin adlandırılması ve bazı sure ve ayetlerdeki durumları konusunda ihtilaflar mülâhaza edilmektedir.

2. **Nâsîh ve Mensuh:** Bu konuda Katade ve ez-Zühri kitap yazmış olup matbudur.⁶⁸ Nâsîh ve mensûh konusunda kitap yazan başka alimler de zikredilmiştir. Ata b. Müslim (ö.135 / 752), Muhammed b. el-Saib el-Kelbi (ö.146 / 763), Mukatil b. Süleyman (ö.150 / 767), el-Hüseyin b. Vakid el-Kureşî (ö.157 / 773), Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem (ö.182 / 798) bunlardan bazılarıdır.

3. **el-Vücuḥ ve'n-Nezâir:** Mukatil b. Süleyman'ın *Eşbah ve Nezâiri*⁶⁹ ve Harun el-A'var'ın (v.170 H.) *el-Vucuḥ ve'n-Nezâiri*⁷⁰ ile Yayha b. Sellam'ın (v.200 H.) *el-Tesarifi*⁷¹ bu konuda yazılmış matbu kitaplardandır.

Bunların dışında bu konuda tasnifi İbn Abbas'a nisbet edilen bir kitapla Hüseyin b. Vakid'in (ö.159 / 786)⁷² bir kitabı vardır. el-Sa'lebi' (ö.427 / 1035), bu kitabı istifade ettiği kitaplardan biri olarak kendi kitabının başında zikretmiştir.

4. **Müteşâbih:** Yedi kıraat imamından biri ve Kufe nahivcilerinin hocası olan el-Kisâî (ö.189 / 804)⁷³ bu konuda bir eser yazmıştır.

İkinci Dönem: (3.-8. Yüzyıl arası)

Bu dönem Kur'ân ilimleri cüzlerinin toplanmaya başladığı 3. yüzyıldan Zerkeşî'nin "*el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân*" kitabı çıkana dek süren dönemdir. Kur'ân ilimleriyle ilgili teliflerin yapıldığı en önemli dönemdir. ed-Dânî, bu dönemde önemli bir rol almıştır. Bu dönemde Kur'ân ilimlerinin temel kaynaklarının tedvinin bittiği dönemdir. ed-Dânî'nin

⁶⁷ Bkz. EBÛ UBEYD, el-Kasım b. Selam, *Fedail el-Kur'ân*, thk. Mervan el-Atiyye, Muhsin Harabe, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1. Baskı, 1415/1995, s.340.

⁶⁸ Bu iki kitabı Dr. Hatim el-Damin tahkik etmiş ve Müessesetü'l-Risale yayınevi basmıştır.

⁶⁹ Dr. Abdullah Şahata'nın tahkikiyle basılmıştır.

⁷⁰ Hatim ed-Damin'in tahkikiyle basılmıştır.

⁷¹ Dr. Hind Şelebi et-Tûnusî'nin tahkikiyle basılmıştır.

⁷² Ebû Ali el-Mervezi, muhaddistir. Tefsire ilgisi vardır. Müslim ve dört imam ondan rivayette bulunmuştur. Kur'ân tefsiri, *Vücuḥu'l-Kur'ân* ve *en-Nâsîh ve'l-Mensuh'u* vardır. Hicri 159'da vefat etmiştir.

⁷³ Dr. Sabih et-Temîmî tarafından tahkiki yapılmış olup, Tarablus'daki ed-Da'vetü'l-İslamiyye Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

eserleri de bunların en önemlilerindedir. Bundan sonraki dönemlerde hiçbir müellif bu dönemdeki eserlerden halî kalmamıştır.

Genel anlamda tefsirde ve Kurân ilimleri konularında yazmalar bu aşamada devam etmiştir. Sayılamayacak kadar çok kitap kaleme alınmıştır. Sadece ed-Dânî'nin bile pek çok eseri vardır. Bu konuda ayrı bir başlık açtığımız için burada onları zikretmeyeceğiz. Fakat ed-Dânî dışındaki bazı müelliflerin eserlerini inhisar değil misal kabilinden burada zikretmek mümkündür.

Taberî'nin (ö. 310 / 922) *Camiu'l-Beyan An Tevili Âyi'l-Kur'ân'ı*, İbn Atiyye'nin (ö. 542 / 1147) *el-Muharreru'l-Veciz'i*, Kurtubi'nin (ö. 671 / 1272) *el-Cami'u Li Ahkâmi'l-Kur'ân'ı*, Ebû Hayyan'nın (ö. 745 / 1344) *el-Bahru'l-Muhît'i*, İbn Kesir'in (ö. 774 / 1372) *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim'i* bu dönem yazılan bazı tefsir kitaplarıdır.

Ebû Ubeyd el-Kasım b. Selam'ın (ö. 224 / 838), *Fezâiu'l-Kur'ân'ı*, İbn Kuteybe'nin (ö. 276 / 889) *Te'vilu Müşkili'l-Kur'ân'ı*, Tahâvî'nin (ö. 321 / 933) *Ahkamu'l-Kur'ân'ı*, Ebû Cafer en-Nuhhâs'ın (ö. 338 / 949) *Nâsîh ve'l-Mensûh'u*, el-Abkerî'nin (ö. 616 / 1219) *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân'ı*, Ebû Cafer b. ez-Zubeyr el-Gırnâti'nin (ö.708 / 1308) *el-Burhan fî Tertibi Suveri'l-Kur'ân'ı* ise bu dönemdeki Kur'ân ilimleri konularına has yazılmış münferit kitaplardan bazılarıdır.

İKİNCİ BÖLÜM: İmam Ebû Amr ed-Dânî'nin Eserleri

A İmam Ebû Amr ed-Dânî'nin Kuran İlimlerinde Kitapları:

ed-Dânî'nin eserlerinin birçoğu bize ulaşmadığından kaynaklar, yazmış olduğu eserlerin sayısında farklılık arz etmektedir. Kaynaklarda belirtilen sayılar, her bir eserin rivayeti, hocalardan dinlenilmesi ve üzerinde durulmasında ortaya çıkan durumlara göre farklılık arz etmektedir. İbn Beşkuvâl, *es-Sıla* isimli eserinde Dânî'nin çok güzel eserler kaleme aldığını, bunların sayısının çok olup üzerinde durulmasının uzun süreceğini belirtmiştir.⁷⁴ ed-Dabî, Ebû Amr ile ilgili yazmış olduğu biyografide şöyle söylemiştir: “ed-Dânî, hem kıraatler hem de kıraat râvileriyle ilgili birçok meşhur eser kaleme almıştır. Bazı hocalarımın da ed-Dânî'nin 100 kaleme aldığını zikrettiklerine şahit oldum.”⁷⁵

İbn Cuzey de, kaleme almış olduğu tefsirinin mukaddimesinde şöyle söylemiştir: “Ebû Amr'ın eserlerinin sayısı 120'yi aşkın olup çoğunluğu Kur'ân ilimleri ile alakalıdır; tefsire dair ise az eser telif etmiştir.”⁷⁶

Ebû Bekir el-Lebib, İmam Şatıbi'nin *Akiletü'l-Etrap* isimli eserine yazmış olduğu şerhin mukaddimesinde şöyle demiştir: “Ebû Amr'ın 120 eserini gördüm, bunların on bir tanesi Kur'ân'ın yazım şekli ile alakalı olup yazdığı eserler içerisinde hacim olarak en küçük olan eser, el-*Mukni* isimli eseridir.”⁷⁷

İmam Zehebi: “Bana Ebû Amr'ın 120 eserinin olduğu bilgisi ulaştı⁷⁸” demiştir. el-Menturi, İbn Beriyy'nin *Dureru'l-Levami'* isimli eserine yapmış olduğu şerhin mukaddimesinde şöyle demiştir: “Onun bütün eserleri faydalı olup 120'yi aşkındır, eserimde ondan bahsederken eserlerini sıraladım.”⁷⁹

Fas şehrinin alimlerinden olan Ebû Zeyd İbnü'l-Kâdî (ö. 1082 / 1671) bazılarından şunu nakletmiştir: “Ebû Amr'ın eserleri 130'u aşkın olup bunlar, tefsir, kıraat,

74 İbn Beşkuval, *es-Sıla*, Mektebetu'l-Hancı, 2. Baskı, 1955, II, s.405.

75 ed-DABÎ, Ebû Cafer, *Buğyetu'l-Mültemis*, Dâru'l-Kitabu'l-Arabi, Kahire, 1967, s.399.

76 İBN CUZEY, el-Kelbiel-Girnâti, *et-Teshil li Ulumi't-Tenzil*, Dâru'l-Erkam, Beyrut, 1. baskı, 1416, I, s.10.

77 EBÛ BEKİR el-LEBÎB, *ed-Dürratü's-Sakile*, s.158.

78 ez-ZEHEBÎ, *Marifetu Kurra'i'l-Kibar*, Dâru'l kutubul ilmiyye, 1. Baskı, 1997, I, s.327-328.

79 MENTÛRÎ, *Şerhu Dürru'l-Levami' Fi Asli Mukrii'l-İmâm Nâfi'*, *thk. Seyyidi Fevzi*, 1. Baskı, 1421/2001, s.79.

noktalama ve harekeleme ilimleri ile alakalı olup çoğunluğu Kur'ân ilimleri ve kıraate dairdir.⁸⁰

Bazı biyografi eserlerinde ed-Dânî'nin eserlerinin Ebû Bekir el-Lebib'in *Bernameci Ebû Amr* diye isimlendirdiği şekliyle bazı kimselerde topluca bulunduğu zikredilmektedir. Fakat yukarıda geçtiği gibi Ebû Bekir el-Lebib bu eserleri 120 ile sınırlandırmıştır.

Burada görmekteyiz ki ed-Dânî'nin yazmış olduğu eserlerin sayısı ile alakalı görüş ayrılıkları, 100 ile 130 küsur arasında değişmektedir. Buradaki ihtilaf ise daha önce de belirtildiği üzere her hocanın kendisine ulaşan rivayetlerin farklılıkları veya her hocanın üzerinde durduğu eserlerin farklılığı yahut hocalarından duyduğu bilgilerin farklılığından kaynaklanmaktadır.⁸¹

B Ed-Dânî'nin Kitaplarının Dünya Ülkelerine Yayılması/Kaybolması:

ed-Dânî'nin birçok alanda, pek çok eseri olmasına rağmen birçoğu kaybolup günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşmış olan eserlerinin ise, bir kısmı tahkik edilmiş olup basılmış; bir kısmı ise hala basılmamış olup sadece el yazma nüshaları kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu bölümde, ed-Dânî'nin basılı, yazılı ve kayıp eserlerinin önemli olanlarının fihristi, bir cetvel halinde sunulacaktır. Bu işlem yapılırken de başta Dr. Abdulhadi Hammito'nun *Mü'cem Müellefat el-Hafız ed-Dânî* ve *Fihrist Tesanif Ebi Amr ed-Dânî* isimli eserin yanı sıra ed-Dânî'nin basılı kitaplarına yapılmış olan tahkiklerin mukaddimleri gibi bazı kaynaklara dayanılacaktır. Burada kendisine nisbeti kesin olan kitaplar zikredilecek olup kendisine ait olduğu kesin olmayan eserler ise zikredilmeyecektir.

Bu bölüm sayesinde birkaç sonuca ulaştım:

1- ed-Dânî'nin kitaplarından kayıp olan kitapların oranı tüm kitaplarının % 60'ını aşıyor; 126 üzerinden kaybedilen kitap sayısı 82'dir.

2- Tahkik edilen ve basılmış kitapların oranı, ed-Dânî'nin kayıp olmayan kitaplarından, toplam kayıp olmayan kitaplarının % 45'ini, 44 el yazması kitabının 20'sidir.

⁸⁰ ABDURRAHMAN B. KÂDÎ, *el-Fecrü's-Sati' ve'd-Diyâü-l Lami' Fî Şerhu Dürru'l-Levami'*, thk. Ahmed b. Muhammed el-Bûşûhî, el-Matbaatu'l-Vataniyye, Merâkeş, 1. Baskı, 1428/2007, s.334.

⁸¹ el-MERÂKEŞÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdullah el-Ensârî, el-Evsî, el-Merâkeşî, *ez-Zeyl ve't-Tekmile*, Dâru't-Turâsi'l-İslâmî, Tûnûs, 2012, VI, s.514-6.

3- El yazmaları ve Tahkik edilmeyen çoğu kitapların yalnızca bir nüsha vardır ve bu, yazarlarının tahkik etmemesinden kaynaklanıyor olabilir.

No:	Kitabın İsmi	Kitabın Durumu
1	<i>İrşadu'l-Mütemessikin</i>	Kayıp
2	<i>İhtilâfu Beyne İbn Kesir ve Ebî Amr</i>	Kayıp
3	<i>İhtilâfu'l-Kırâât fi'l-Yâât ve't-Tâât</i>	Kayıp
4	<i>İhtilâfu'l-Kırâe Fi Kavlihi Azze ve Celle (Ha Entüm)</i>	Kayıp
5	<i>İhtilâfu Hamza ve'l-Kisâsî Bi Lafzihimâ</i>	Yazılı
6	<i>İhtilâfu Verş ve Kâlun</i>	Yazılı ⁸²
7	<i>İhtilâfu Yakup ve Ebî Amr Bi Lafzi Yakup</i>	Kayıp
8	<i>el-İhtilâfu Ehli'l-edâ An Verş Fi Temkîni'l-Yâ ve'l-Vâvi'l-Meftûhi Mâ Kablehüma</i>	Yazılı ⁸³
9	<i>el-İhtilâfu Beyne İsmail b. Cafer ve Beyne Kâlun An Nâfi.</i>	Kayıp
10	<i>el-İhtilâfu Beyne'l-Esbehânî ve Ebi Yakup An Verş</i>	Kayıp
11	<i>el-İhtilâfu Beyne'l-A'sa ve Yahya b. Adem An Ebi Bekir</i>	Kayıp
12	<i>el-İhtilâfu Beyne'l-Müseyybi ve Beyne Kalun An Nafi</i>	Kayıp
13	<i>el-İhtilâfu Beyne Ebi Muhaysin ve İbn Kesir el-Mekkiyyîn</i>	Kayıp
14	<i>el-İhtilâfu Beyne Ebi Nuşayt ve Verş</i>	Kayıp
15	<i>el-İhtilâfu Beyne Ashâbi İbn Âmir</i>	Kayıp

82 İBNU'L-CEVZİ, *Ğayetü'n-Nihaye*, I, s.515-516. Bu kitabın nerede bulunduğu ve numarasına rastlamadık.

83 Mentruri, *Şerhu'd-Dürer* isimli eserinde bu kitaptan alıntı yapmıştır. Bu eserin hangi kütüphanede bulunduğu ve sayı numarasına ulaşamadık.

16	<i>el-İhtilâfu Beyne Ashâbi İbn Kesir</i>	Kayıp
17	<i>el-İhtilâfu Beyne Ashâbi İbn Hafs b. Asım</i>	Kayıp
18	<i>el-İhtilâfu Beyne Ashâbi İbn Selim b. Hamza</i>	Kayıp
19	<i>el-İhtilâfu Beyne Ruveys ve Ruh An Yakubi 'l-Hadremi</i>	Kayıp
20	<i>el-İhtilâfu Beyne Kuteybe ve 'd-Dûri ve Beyne 'ş-Şezerî ve Beynehu</i>	Kayıp
21	<i>el-İhtilâfu Beyne Nusayr ve 'd-Duri Ani 'l-Kisâi</i>	Kayıp
22	<i>el-İştîmâl Alâ Marifeti 'l-Kat' Ala 'l-Kelimi 'l-Muhtelifi Fihinne</i>	Kayıp
23	<i>el-İktisad fî 'l-Kırâati 's-Sebi'</i>	Kayıp
24	<i>el-İktisâd fî 'r-Resmi 'l-Mushaf</i>	Kayıp
25	<i>el-İktifâi Fi Ma'rifeti 'l-Vakf ve 'l-İbtidai.</i>	Kayıp
26	<i>el-İbane Fi 'r-Ra'ati ve 'l-Lamati li verş</i>	Kayıp
27	<i>el-İdğamu 'l-Kebir Fi 'l-Kur'ân</i>	Basılı ⁸⁴
28	<i>el-İşare Bi Latîfi 'l-İbâre Fi 'l-Kırâati 'l-Me'sûrât Bi 'r-Rivâyâti 'l-Meşhurât</i>	Kayıp
29	<i>el-İfsâh An Maâni Ma Eşkele Min Terâcime 'l-Eimmeti ve 'r-Ruvât fî Hurûfi 'l-Kur'ân</i>	Kayıp
30	<i>El-Ecvibetu 'l-Muhakkaka Ani 'l-Esûleti 'l-Muharrefe</i>	Kayıp
31	<i>el-ediyetu Bi 'l-Âsâr</i>	Kayıp
32	<i>el-Erbe'atu 'l-Ehadisu 'l-Leti Tetefferau Minha 's-Sunen.</i>	Kayıp
33	<i>el-Urcûzetu 'l-Münebbiheti Ala Esmâi 'l-Kurrâ ve 'r-Ruvât ve Usuli 'l-Kırâât ve Ukudi 'd-Diyânât Bi 't-Tahdîdi ve 'd-Delâlât.</i>	Kayıp

84 Bu eser birkaç defa basılmış olup ilk olarak Alemü'l-Kutup yayınevinde basılmıştır. Tahkik: Dr. Abdurrahman Hasan el-Arif, h. 1417.

34	<i>el-Usul</i>	Kayıp
35	<i>el-Êsâr</i>	Kayıp
36	<i>İslâhu'l-Ğalat An Ebi't-Tayyib Fi Kitâbi'l-İrşâd</i>	Kayıp
37	<i>Eczâu'l-Kurân Min Hamse ve Mie İla Cüz'eyn</i>	Kayıp
38	<i>Urcûzetun fî Usûli's-Sünne</i>	Yazılı ⁸⁵
39	<i>Usûlu's-Sunne Bi'l-Êsâr</i>	Kayıp ⁸⁶
40	<i>Mâ Hâlefe Fihi Kalun Verş</i>	Kayıp
41	<i>el-Elfât ve Marifetu Usûliha</i>	Basılı ⁸⁷
42	<i>el-Feth Ve'l-İmâle</i>	Basılı ⁸⁸
43	<i>el-Lâmât</i>	Kayıp
44	<i>el-İntisâr Li E'immetu'l-Kurra Bi'l-Emsar</i>	Kayıp ⁸⁹
45	<i>İcazu'l-Beyan An Usûli Kirâati Verş an Nafi Bi'l-İlel</i>	Yazılı ⁹⁰
46	<i>el-İdâh Fi'l-Hemzeteyn</i>	Yazılı ⁹¹
47	<i>el-Bahsu'l-Ma'ruf fî Mehârici'l-Huruf</i>	Yazılı ⁹²

85 Ez-ZEHEBÎ, *Marifetu'l-Kurra*, I, s.327; İBNU'L-CEZERÎ, *Ğayetü'n-Nihaye*, I, s.505; YAZAR, *Tabakatü'l-Müfessirin*, I, s.375.

86 *Marifetu'l-Kurra'i*, I, s.327; İBNU'L-CEZERÎ, *Ğayet'ü-n Nihaye*, I, s.505; *Tabakatü'l-Müfessirin*, I, s.375.

87 Bu eser, *el-İmamu'ş-Şatibi* isimli İslamî araştırmalar dergisinin birinci sayısında (h. 1427) yayımlanmıştır. Ğanim Kadduri el-Hamed tahkikini yapmıştır. Bu kitabın aslı, Kahire'de bulunan Ezheriye kütüphanesinde bulunan bir el yazmadır.

88 Bu eser, 2002 yılında Dâru'l Fikir tarafından Ebû Sait Ömer Ğarame el-Ömeri'nin tahkiki ile basılmıştır.

89 Bu eser on cilttir. ed-DÂNÎ, *et-Tahtid, Fi'l İtkani ve't-Tecvidi*, thk. Ğanim Kudûrî el-Hamd, Kulliyetu'ş-Şerîa, Câmîatu Bağdâd 1. Baskı, 1417/1988, s.25.

90 Bu eseri bu isimli İbn Hayr, *Fihrist* isimli eserinde zikretmiştir. İBN HAYR, *Fihristu İbn Hayr el-Eşbilî*, thk. Muhammed Fuad Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.Baskı, 1419/1998.

s.29, 33. Başka kaynaklarda ise "İcazu'l-Beyani, fi Kira'eti veraşeti" şeklinde zikredilmiştir, Bkz. *Marifetu'l-Kurra'i*, I, s.327; *Tabakatu'l-Müfessirin*, I, s.375. Bu eserin Paris Miili kütüphanesinde bulunan ve 148 sayfadan oluşan 592 numaralı el yazımı ise *Kitabu İcazu'l-Beyani an Usuli Kiraeti Verşi an Nafi'i* isimyledir.

91 Bu eseri, İbn Hayr, *Fihrist* isimli eserinde zikretmiştir, s.29

92 Bu kitabın bir nüshası Paris kütüphanesinde mevcuttur. Bu kitap aynı zamanda Abdurrahman er-Tarhuni'nin *Kitabu'l-Müfredat'i-s Sebi* isimli esere yapmış olduğu tahkikin mukaddimesinde zikredilmiştir. S.30.

48	<i>el-Beyan An Kırâati'l-Kurrâ (Ma Leke La Te'mennâ).</i>	Kayıp
49	<i>el-Beyân fî Addi Âyi'l-Kur'ân.</i>	Basılı ⁹³
50	<i>Bernâmecu Ebî Amr ed-Dânî.</i>	Kayıp
51	<i>Tarihu Tabakâti'l-Kurrâ Ve'l-Mukriûn Mine-s-Sahâbe Ve't-Tabiûn Ve min Ba'dihim Mine'l-Hâlifin Îlâ Asri Müellifihi Ve Camiîhi Alâ Hurufi'l-Mu'cem.</i>	Kayıp ⁹⁴
52	<i>et-Tebyin Li İhtilâfi'l-Kurrâ Fi'l-Yâât.</i>	Yazılı ⁹⁵
53	<i>et-Tahbir Li Mezâhibi'l-Kurra Fi'l-Vakfi Ala'l-Mersum.</i>	Kayıp
54	<i>et-Tahdidi Li Hakikati'l-İtkan ve't-Tecvid.</i>	Basılı ⁹⁶
55	<i>Tezkiru'l-Hâfiz Li Terâcimi'l-Kurrâ Ve'n-Nezâir Minha.</i>	Kayıp
56	<i>et-Ta'rifi fî İhtilâfi'r-Ruvâti An Nâfi'.</i>	Basılı ⁹⁷
57	<i>et-Tefsir.</i>	Kayıp
58	<i>et-Tafsîl Li Mezhebi Ebi Amr Fi'l-İdğami'l-Kebir.</i>	Kayıp
59	<i>Takdîri'l-Meddi Bi'l-Huruf.</i>	Kayıp
60	<i>et-Takribi Li Usuli Verş.</i>	Kayıp
61	<i>et-Telhisi li Usuli Kırâati Nâfi'i İbn Abdirrahman.</i>	Kayıp
62	<i>et-Temhîd Fi Kırâati Nâfi'i.</i>	Kayıp
63	<i>et-Temyizi Li'l-Fark Beyne'd-Dâd ve'z-Zâ Fi'l-Kur'ân ve'l-Kelâm.</i>	Kayıp

93 Bu eserin bir el yazımı nüshası, 536 sayı numarasıyla Ezheriye kütüphanesinde mevcuttur. Bu eser aynı zamanda Kuveyt'te bulunan, el yazımı-kültür ve belge merkezi tarafından basılmıştır, 1994, Tahkik: Ğanım Kaddurî el-Hamed.

94 Öyle gözüküyor ki bu eserin nüshaları, İbnu'l-Cezeri (833) zamanında pek nadirdi, günümüze bu kitaba dair bir el yazımın mevcut olduğuna rastlamadık.

95 Bu eseri bu İsimli İbn Hayr, *Fihrist* isimli eserinde “Kitabu'l-Ya'ati” ismiyle zikretmiştir, s.29; İbnu'l-Cezeri de, *Ğayet'ü-n Nihaye* isimli eserinde, “İhtilafühüm fi'l Ya'ati” ismiyle zikretmiştir, I, s.505.

96 Bu eser, Ürdün'de bulunan, Dâru Ammar, tarafından Ğanım Kaddur el-Hamed'in tahkikiyle 2000 yılında basılmıştır.

97 Bu eser, Fast'ta bulunan, Matbaatü verraketü'l Fadile yayınları tarafından Muhammed es-Sehabi'nin tahkikiyle basılmıştır.

64	<i>et-Tenbihi alâ Mezhebi Ebi Amr'in fi'l-Fethi ve'l-İmaleti bi'l-İleli.</i>	Yazılı ⁹⁸
65	<i>et-Tenbihu Ala'n-Nukati ve Şekli.</i>	Kayıp ⁹⁹
66	<i>et-Tenbihu Ala'l-Hatai ve'l-Cehli ve't-Temvihi.</i>	Yazılı ¹⁰⁰
67	<i>et-Tenzîlu ve Ma'rifetu'l-Mekkiyyi ve'l-Medeniyyi.</i>	Kayıp
68	<i>et-Tehzibi fi'l-Kirâati fima Teferrede bihi Küllün mine'l-Kurrâi's-Seb'ati mine'l-İdğâmi ve'l-İzhâri ve'l-Hemzi ve Terkihi, ve'l-İmaleti Beyne'l-Lafzeyni ve Ya'ati'l-İdafeti.</i>	Yazılı ¹⁰¹
69	<i>Tehzîbu Kiraati Ebi Amr İbn'l-A'lâ.</i>	Yazılı ¹⁰²
70	<i>et-Teysiru fi'l-Kirâati's-Seb'i.</i>	Basılı ¹⁰³
71	<i>es-Sukelâi.</i>	Kayıp
72	<i>Camîu'l-Beyân fi'l-Kirâati's-Seb'i min Erbaîne Rivayetin.</i>	Kayıp ¹⁰⁴
73	<i>Cüz'ün fi İlmi'l-Hadisi fi Beyâni'l-Muttasılı ve'l-Mürseli ve'l-Mevkûfi ve'l-Munkatî'i</i>	Kayıp
74	<i>Harfî'z-Zâi Mufreden fi'l-Kur'âni Hasseten.</i>	Kayıp
75	<i>el-Huruf.</i>	Kayıp
76	<i>el-Hamûsi ve'l-Aşûri alâ Adedi'l-Medeniyyîn.</i>	Kayıp
77	<i>Duâu'l-Hatmi.</i>	Kayıp

98 *Marifetu'l-Kurra'i*, I, s.328; *Tabakatu'l-Müfessirin*, I, s.375

99 Dr. İzzet Hasan, Tahkikin önsözü, s.5.

100 Bu eserin bir el yazımı nüshası Tatvan kütüphanesinde 881 sayı numarası bulunmakta olup Cem'iyeti E'immet'i-l Malikiyeti li'l Ebhasi ve't Türesi (Maliki imamlar kültür ve araştırma cemiyeti) tarafından basılmıştır, Tahriç ve Tahkik, Eyüp Bu Saade.

101 Bu eser Şam'da bulunun Dâru Ninova tarafından 2005 yılında Hatem Salih ed-Damin'nın tahkikiyle basılmıştır.

102 Bu eser Dani'ye, *el-Fihrisü's-Şamil li't-Türasi'l Arabi ve'l İslami* isimli eserin müellifi nispet etmiş ve üç ayrı el yazımı nüshasının mevcut olduğunu zikretmiştir, Birisi, Küdüs Mescidi Aksa'da No:10; diğeri Brenston üniversitesinde No: 191; öteki ise Ankara kütüphanesinde No: 17574/2. Bulunmaktadır

103 Bu eser, İstanbul'da ünlü Alman oryantalist Otober Tezel'in (أوتوبرتزل) Tahkikiyle basılmıştır.

104 *Marifetu'l-Kurra-i*, I, s.408.

78	<i>Zeylu 'l-Mukni fi Resmi 'l-Mesâhifi.</i>	Kayıp
79	<i>Zeylu 'l-Muhkem fi Nukati 'l-Mesâhifi.</i>	Kayıp
80	<i>er-Râât ve 'l-Lâmât li Verş.</i>	Kayıp
81	<i>Riczun fi Meharici 'l-Hurufi ve 's-Sifâti.</i>	Yazılı ¹⁰⁵
82	<i>Risaletun fi Beyâni Mezhebi Ebî Ya 'kubi 'l-Ezraki.</i>	Yazılı ¹⁰⁶
83	<i>Risaletun fi Resmi 'l-Mushafi</i>	Yazılı ¹⁰⁷
84	<i>Rivâyetu Verşin an Tariki 'l-Mısriyyin</i>	Kayıp
85	<i>Rivâyetu Ebî Neşît</i>	Kayıp
86	<i>Rivâyetu Kalun min Tariki 'l-Halvani</i>	Kayıp
87	<i>Risâletun fi Kırâati Ebi Şu 'aybi 's-Susi</i>	Yazılı ¹⁰⁸
88	<i>Risâletun fi 'l-Vakfi</i>	Yazılı ¹⁰⁹
89	<i>er-Risâletu 'l-Vâ 'iyyetu fi 'l-İ'tikâdâti</i>	Basılı ¹¹⁰
90	<i>Resmu 'l-Hemzeti fi 'l-Mesâhifi</i>	Kayıp
91	<i>er-Resmu li 'l-Lafzi 'r-Ru 'ya</i>	Kayıp
92	<i>er-Revmu ve 'l-İşmâmu ve Mezâhibu 'l-Kurrâi fihimâ</i>	Kayıp
93	<i>es-Sunenu 'l-Vâridetu fi 'l-Fiteni</i>	Basılı ¹¹¹

105 Bu Eser Paris milli kütüphanesinde mevcuttur, No: 4; bkz. Brokelman, *Tarihü 'l edebi 'l Arabi*, I, s.717.

106 Bu kitabın el yazımı nüshaları Tunus ve Musul kütüphanelerinde mevcuttur. Bkz. YAZAR, *el-Fihrisü 'ş-Şamil li 't-Türasi 'l Arabi ve 'l İslami*, Ürdün, I, s.76.

107 Bu eserin bazı el yazımı nüshaları Irakta bulunan bazı kütüphanelerde mevcuttur. Bkz. Yusuf el-Maraşlı, *el-Müktefi*.

108 Küdüs mescidi Aksa Kütühanesinde bulunmaktadır, No: 30/66/3.

109 Şam'da bulunan Dâru'l kütübü'z-Zahiriye'de bulunmaktadır, No:5804.

110 Bu eser, Kuveyt'te olan Daru'l-İmam Ahmet tarafından, Dağaç b. Şebib el-Acemi'nin tahkikiyle basılmış olup aynı zamanda Muhammed el-Emravi'nin tahkiki ile olan diğer bir nüshası da Fas'ta bulunmaktadır.

111 Bu Eser, Suudi'de bulunan, Dâru'l Asime tarafından Ridaüllah el-mübarekfüri'nin tahkikiyle 1995 yılında basılmıştır.

94	<i>Şerhu Kasîdeti Ebî Mezâhimi'l-Hakâni fi'l-Kırâati ve'l-Usul</i>	Basılı ¹¹²
95	<i>Şerhu'l-Ebyâti'l-Erbaati fi Usuli Zâati'l-Kur'âni'l-Kerîm</i>	Basılı ¹¹³
96	<i>eş-Şerhu ve't-Tebyin</i>	Kayıp
97	<i>eş-Şevazu fi'l-Kırâati</i>	Kayıp
98	<i>ez-Zâ'atu fi'l-Kur'âni'l-Kerîm</i>	Basılı ¹¹⁴
99	<i>Zâ'atu'l-Kur'ân</i>	Kayıp
100	<i>Fihristu Ebî Amri-d-Dânî</i>	Kayıp
101	<i>Kitabu fi Kavli İbn Mes'ud: Cemu'l-Kur'ân alâ Ahdi Resulillâhi Erba'eten</i>	Kayıp
102	<i>Kitabun fihi Mes'eletu an Kavli'n-Nebiyi Unzile'l-Kur'ânu alâ Seb'eti Ahrufîn</i>	Kayıp
103	<i>Kitabun fihi Mes'eletu Kavlihi Ta'ala: "Âdeni'l-Û'la"</i>	Kayıp
104	<i>Kitabun fihi'l-Mes'eletu'l-Musemmâtu bi's-Sittiniyeti ve hiye mine'l-Hemzi</i>	Kayıp

¹¹² Bu ismiyle Ebû Amr ed-Dânî zikretmiş olup bir cilt olduğunu belirtmiştir, bu şerhi, icazet ile İbn Hayr, hocası Ebû hasan Ali b. Muhammed b. Hüzeyl'de rivayet etmiş; İbnü'l cezeri ise *Ğayet'ü-n Nihaye* isimli eserinde iki defa zikretmiştir. Bu eserin el yazımı nüshaları, birçok kütüphanede mevcuttur. Örneğin, İslam üniversitesinde bulunan ve bir tanesi, kaynağı Handistan Rampor'da bulunan mektebet Rıda olup, Mikrofilm formatındaki 1/1469 No'lu nüshadır; diğeri ise kaynağı İrlanda Teştister Beyty kütüphanesi olup tarihi 859'lara kadar uzanan nüshadır. İrlanda'da ki Teştister Beyty kütüphanesi, bu eseri, 127-143 mecmuaları kapsamında 3653 No ile muhafaza etmektedir. Bu eserin bir nüshası da, Haydarabat'ta bulunan Saidiye kütüphanesinde, 70/16 sayı numarasıyla tecvit kısmında bulunmaktadır. Diğer bir nüshası da Berlin kütüphanesinde 485 sayı numarasıyla bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, bu eserin bazı el yazımı nüshalarından da bahsetmişlerdir. Bu el yazımı nüshaların İki tanesi Cezair'de olup birincisinin sayı numarası, 567, diğेरinin ise 7'dir. Vatikan'da 4 sayı numarasıyla bir nüshası vardır. Zahiriye kütüphanesinde de üç nüshası bulunmaktadır, biri, 32; diğeri, 46; ötekisi ise 2 sayı numaralıdır. Ezheriye kütüphanesinde bir nüshası olup sayı numarası, 274'tür. Bir nüshası İran Meşhet kütüphanesinde olup 1 sayı numaralıdır. Bir tane de Britanya müzesinde olup 3653 sayı numaralıdır.

¹¹³ Bu eser, Dâru-l Beşair tarafından 2003 yılında Hatem Salih ed-Damin'in tahkikiyle basılmıştır.

¹¹⁴ Bu eser, Riyad'da bulunan Dâru'l Maarif tarafından 1985 yılında, Ali Hüseyin el-Bevvab'ın tahkikiyle basılmıştır.

105	<i>Kitabu Kırâati İbn Kesir fîma Hâlefe fihi Nâfi'an</i>	Basılı ¹¹⁵
106	<i>Kitabu mâ Ya'rudu fi'l-Vakfi mine't-Tağayyuri</i>	Kayıp
107	<i>Muhtevî ala'ş-Şâzi fi'l-Kırâati</i>	Kayıp
108	<i>el-Muhkem fî Nukati'l-Mesahifi</i>	Basılı ¹¹⁶
109	<i>Meharicu'l-Hurufi</i>	Basılı ¹¹⁷
110	<i>Muhtasaru Mersumi'l-Mushafi</i>	Yazılı ¹¹⁸
111	<i>Mezahibu'l-Kurrâ fi'l-Hemzeteyn</i>	Kayıp
112	<i>Mezâhibu'l-Kurra fi'l-Vakfi alâ Mersumi'l-Hatti</i>	Kayıp
113	<i>el-Murteka Şerhu'l-Mutteka li İbn'l-Cârud</i>	Kayıp
114	<i>Ma'rifetu Turuki'l-Hadis</i>	Kayıp
115	<i>el-Mufredâtu's-Sebi'</i>	Basılı ¹¹⁹
116	<i>Mufredetu Ya'kub</i>	Basılı ¹²⁰
117	<i>el-Mufassah fî İdğami's-Sevâkin</i>	Kayıp
118	<i>Mukaddemetun fi't-Tecvid</i>	Kayıp
119	<i>el-Mukniu fî Ma'rifeti Mersûmi Mesâhifi Ehli'l-Emsar</i>	Basılı ¹²¹
120	<i>el-Mukniu'l-Kebiri evi'l-Kitabü'l-Kebiri fi'r Resmi</i>	Kayıp
121	<i>el-Muktefa fi'l-Vakfi ve'l-İbtida'i fî Kitabillahi</i>	Basılı ¹²²

115 Bu eser, Şam'da Dâru-l Beşair tarafından 2008 yılında Hatem Salih ed-Damin'in tahkikiyle basılmıştır.

116 Bu eser, Şamda bulunan Dâru'l-Fikr tarafından, İzzet Hasan'nın tahkikiyle 1997 yılında basılmış olup başka baskıları da mevcuttur.

117 Bu eser, Cemal Seyyid Rifai'nin tahkik ettiği, Tecvit, Kıraatler ve Kur'an yazımı ile alakalı olan önemli mecmuanın içerisinde, *Meharicü'l Hurufi li'l İmam Ebi Amr ed-Dânî* ismiyle 2006 yılında, Kahire'de bulunan Dâru İbn Teymiye tarafından basılmıştır.

118 Bu Eser Türkiye Ayasofya kütüphanesinde 4814 sayı numarasıyla bulunmaktadır.

119 Bu eser, Mısır Tanta'da bulunan, Dâru's-Sahabeti li't-Türasi tarafından 2006 yılında Ali Tevfik en-Nühhas'ın tahkikiyle basılmıştır.

120 Bu eser, Dâru İbnu'l-Cevri tarafından Hatem Salih ed-Damin'in tahkikiyle hicri 1429'da basılmıştır.

121 Bu eser, Dâru Tedmüriye tarafından, 2010 yılında, Nevret bint Hasan b. Fehd el-Hamid'in tahkikiyle basılmış olup başka baskıları da mevcuttur.

122 Bu eser, Müessesetü'r-Risale tarafından, Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı'nın tahkikiyle basılmıştır.

122	<i>el-Mucez fî Usuli Verş</i>	Kayıp
123	<i>el-Mevdu' u li Mezâhibi'l-Kurrâ ve İhtilafuhum fi'l-Fethi ve'l-İmale</i>	Basılı ¹²³
124	<i>el-Vusulu ila İhtilafi Ashabi Nafi'i bi Ğayri İlel</i>	Kayıp
125	<i>el-Vakf ala'l-Hemzi</i>	Kayıp
126	<i>Muteferrikâtun ve edebiyâtun</i>	Kayıp

¹²³ Bu eser, Dâru'l Küttübü'l ilmiyye tarafından, Feraĝli Seyyid Arbavi'nin tahkikiyle basılmıştır.

C ed-Dânî'nin Çalışmalarının Genel Etkileri

A. Ed-Dânî'nin Kıraat ilmindeki Etkileri

ed-Dânî'nin başta kendi metodunun taşıyıcıları olan Endülüs alimleri olmak üzere kendisinden sonra gelen bütün kıraat alimleri üzerinde büyük etki bıraktığında şüphe yoktur. Bu onların ed-Dânî'nin ilmî mirasını şerhetmeye yönelmelerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Kendisinden sonraki kıraat imamı olan öğrencisi İbn Necah yaptıkları bunu göstermektedir. Yine İbn Necâh'ın öğrencisi İbn el-Bâziş (ö. 528 / 1113) de *İknâ* kitabını yazarken ed-Dânî'nin et-*Teyssîr*'i üzerine dayanmıştır. Onu et-*Tebşira* ile beraber kitabının bir maddesi yapmıştır. İbnu'l-Merâtib ise (ö. 552 / 1157) et-*Tekrîb ve'l-Harş*'de Nâfi kıraatin konusunda ed-Dânî'nin yoluna tabi olmuştur. Bunun dışında ed-Dânî'nin kendisinden sonra gelen pek çok Endülüs ulemasına ışık tutmuştur.

ed-Dânî'nin bu etkisi Endülüs ulemasıyla da sınırlı kalmayıp Fas ve ülke ve şehirlerin alimlerinde de görülmektedir. 7. hicri asırda oluşan Fas medresesinin kimlik taşıyıcısı el-Kâdî Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. el-Beriyî (ö. 731 / 1330) Nâfi kıraatinin Kalûn ve Verş rivayetlerinde *ed-Dureru'l-Levâmi' fi Asli Mukrii Nâfi'* adlı meşhur manzumesinde ed-Dânî'nin yolunu izlemiştir. Bunu da kasidesinin başında "Bu konuda ed-Dânî'nin yolunu takip ettim. Çünkü o hıfz ve itkân sahibidir."¹²⁴ sözleriyle açıklamıştır.

Bu kasideden önce Faslılar Ebu'l-Hasan Ali b. Abdilğaniy el-Kayravânî'nin (v.449 H.) kasidesini esas almışlardır. Bu kaside onları şekillendiren bir konumdadır. *ed-Dureru'l-Levâmi'* şerhlerinde yalnızca Faslıların kitaplarında bulunan ve yalnızca onların bildiği ed-Dânî'nin mevcut ve kayıp kitaplarından pek çok pasaj içermektedir. Bu *ed-Dureru'l-Levâmi'* üzerine *İmam el-Munteverî*'nin şerhinde görülmektedir.

ed-Dânî, meşhur on kıraati Nâfi'den naklen Endülüs'e getiren ilk kişidir.¹²⁵ *et-Ta'rîf fi İhtilâfi Ashâbi Nâfi'* kitabını bu konuda telif etmiştir. Faslı alimlerin bu kitaba önemli bir ilgisi vardır. Bunun sebebi kendilerinin okuduğu kıraatlerdir. Bu sebeple onun eğitiminin verilmesine önem vermiş, meselelerini nazımlaştırmış ve kitaptan alıntılar

¹²⁴ İBN BERİYY, Ebu'l-Hasan, Ali b. Muhammed, *ed-Dureru'l-Levâmi' Fi Asli Mukrii Nâfi'*, thk. Selim b. Muhammed el-Cezâîri, Beyit no: 27.

¹²⁵ ed-DÂNÎ, *et-Ta'rîf Fi İhtilâfi Ashâbi Nâfi'*, s.9.

yapmışlardır. Bu kitap üzerine sayısız kitap telif etmiş, sayısız urcûzeler nazm etmişlerdir. Onlardan bazıları şunlardır:

1. *Kasîdetu Ebî'l-Hasan Ali b. Abdilğaniyy*. Bu kaside Ezrak tarikiyle Verş rivayetini, Muhammed b. Harun el-Mervezî tarikiyle Kalun rivayetini içeren eşsiz bir kasidedir. Yazar bu kasidesinde ed-Dânî'nin metodunu izlemiştir. Kasidenin matla'/girişi şöyledir.

“Ben şiirde güzel beyitler söylediğimde...

(bir şeye) ne ulaşma ne de terketme vasfıyla söylemem.

Sonra şöyle der:

Şiirimde Nafi'nin kıraatini bildireceğim..

Eserimde Verş'in sonra Kâlun'un rivayetini”¹²⁶

2. *ed-Dureru'l-Levâmi' fî Asli Mukrii Nâfi' Manzumesi*. Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Beriyy'e aittir. Manzume Nafi kıraatinin Verş ve Kalun rivayetinin Ezrak ve Muhammed el-Mervezî tarikini içermektedir. Ebu'l-Hasan şöyle söyler:

“*ed-Dureru'l-Levâmi' fî Asli Mukrii Nâfi'* dinledim. Bu konuda ed-Dânî'nin yolunu takip ettim. Çünkü o hıfz ve itkan sahibidir. onunla ilgili pek çok şerh vardır. Fas alimleri ona çokça itibar ederler. Bununla birlikte onun şöhreti azaldı.”¹²⁷

3. *Kasidetun Lâmiyetun*. Muhammed b. Ali b. İbrahim el-Merâkeşî'ye aittir. es-Saffâr ismiyle meşhurdur. Eserde *Kitabu't-Ta'rîf'i* nazmetmiştir. Eserin başında “Öncelikle Allah'a hamd, Ahmed'e, âl ve ashabına salavat ile başladım.” Dedikten sonra “Bunun zımında *et-Tarîf* vardır. ziyade ile birlikte söyle... Allah'ın yardımı nazm ve kolaylaştırıcı olarak geldi.” demiştir.¹²⁸

4. *Tuhhfetu'l-Menâfi' fî Asli Mukrii Nâfi'*. Bu eser Meymûn b. Musâid el-Mesmûdî'nin nazmından bir urcûzedir. O eserinin başında; “İmânın saffetiyle bize hidayet eden ve bizi seçen Allah'a hamd olsun.” dedikten sonra; “güzel gördüğüm ed-Dânî'nin yolundan gittim. Ve ondan rivayet ettim.” ifadelerini kullanmıştır.¹²⁹

¹²⁶ HAMMÎTO, Abdulhâdi, *Kıraati'l-İmâm Nâfi İnde'l-Meğâribe Min Rivâyeti Ebî Saïde Verş*, s.3-166.

¹²⁷ el-MÂRİĞİNÎ, Seyyidî İbrahim, *en-Nucûmu't-Tavâli' ed-Dureru'l-Levâmi' Fî Asli Mukrii Nâfi'*, sayfa yok kaynak teferruatı yok

¹²⁸ et-TEYNEMELÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, *Tuhfetu'l-Elif fî Nazmı Kîtâbi't-Ta'rîf*, Beyit no:1-16.

¹²⁹ MEYMÛN el-FAHHÂR, *Manzûmetu Tuhfeti'l-Menâfi fî Asli Mukrii'l-İmâm Nâfi'*, Beyit No: 1-36.

5. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Gâzi el-Meknâsî'nin *Metnu Tasfili Akdi'd-Durer Fî Şerhi Kâ'bi't-Ta'rîf'i*.
6. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Kâsım b. el-Ğâzi el-Cevzilî, el-Hâmîdî'nin *Envâru't-Ta'rîf lizevi't-Tafsîl ve't-Ta'rîf'i*.
7. Eyüp Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdillâh er-Rahmâtî el-Merâkeşî'nin *Tekmîlu'l-Menâfi Fî Kurrâi't-Turuki'l-Aşreti'l-Meriviye an Nâfi*.
8. Abdusselâm b. Muhammed b. Muhammed b. el-Medğarî'nin *Tekmîlu'm-Menâfi* isimli urcûzesi.

ed-Dânî kendisinden sonra gelenler için Kur'ân yazımının eleştirisi ve tashih metodu çerçevesinde kıraat ilminde değerlendirme ve tercih etme konusunda bir yol açmaya çalışmıştır.

Bu yoldan gidip bu pınardan beslenenlerin en meşhuru ise Muhakkik İmam İbnu'l-Cezerî'dir. Onun *en-Neşr* ve *el-Ğâye* adlı iki eseri kıraat imamlarının vehimleri ve müelliflerin hatalarından yüzlercesini içermektedir. Pek çok tahkikatında ed-Dânînin izine rastlamak mümkündür. Bunun örnekleri gerçekten yüzü aşkındır. Bir kısmını şimdi zikredeceğiz:

İbnul-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr* kitabının sahih kıraatin şartları bölümünde şunları söylemiştir:

Şuarâ, Sad ve diğer surelerde geçen “leyke” (ليكة) ifadesinin kıraatini el-Hâfız Ebû Amr ed-Dânî Câmiu'l-Beyân kitabında Ebu Amr'ın “bâriikum” (بَارِيكُوم) ve “ye'murukum” (يَأْمُرُكُمْ) kelimelerin sukun üzere okunması söyleyip, Sibeveyhin ise bunu inkarını aktardıktan sonra ed-Dânî; “Sukun üzere okumak nakilde en sahih olanı, edâda en çok tercih edilenidir. Ben onu seçer onu alırım.” dedi. Ravilerin metinlerini zikrettikten sonra ise ed-Dânî “kıraat imamları Kur'an harflerinden herhangi birisiyle ilgili ne dildeki yaygınlığa göre ne de Arapçaya kıyas ederek amel etmez. Rivayetin en sahih olanına göre amel eder. Nakil ve rivayette en sahih olan sabit olduğunda ne Arapçaya kıyasa ne de dildeki yaygınlığa başvurulur.” dedi. 130

İbnu'l-Cezerî, aynı kitabın farklı bölümünde şöyle söylemektedir:

“Ebû Amr ed-Dânî'nin; ‘Yedi harf ne bütün Kur'ân'a dağılmış ne de tek bir hatme'de yer almaktadır. Bilakis Kur'ân'ın bir kısmında yer almaktadır. Kıraat imamı kıraatlerden ya da rivayetlerden birini okuduğunda yedi harfin hepsini değil bir kısmını okumuş olur.’ sözü gelecek

olursak, bu, harflerin asıl itibariyle farklı dillerde olduğu gerçeğini doğrulamaktadır. Şüphe yoktur ki rivayetlerden birini okuyan kişinin aynı anda harfi hem harekeleyip hem de sukun üzere bırakması ya da hem ref hem de nasb okuması veya hem takdim hem de te'hir etmesi mümkün değildir. Bu da ed-Dânî'nin söylediğinin doğru olduğunu gösterir.”¹³¹

İbnu'l-Cezerî yine aynı eserde şöyle söyler:

“Ebû Amr ed-Dânî, yedi harf mevzusundaki görüşü ve bu konudaki ihtilaflardan bahsettikten sonra şöyle söyler: ‘Yedi kıraat imamı ve diğer imamların şazzlar dışında kendilerinden sabit olan bütün kıraatlerine tabi olunur.’¹³²

ed-Dânî'nin kendisinden sonraki alimlere yaptığı tesirlerden en öne çıkanı *et-Teyssîr fi İlmi'l-Kırâât* kitabıdır. Öyle ki kıraat ilmindeki diğer eserlerinden daha çok bu eser üzerine çalışmalar yoğunlaşmış, bu kitabın ünü diğer eserlerini geride bırakmıştır. Bu eseri meşhur kılan en büyük etkenlerden biri İmam Şatibi'nin bu eserle ilgili benzeri daha önce görülmemiş *Kasîtetu'l-Lâmiyye* adlı manzum eseridir. Şatibi'nin eseri kıraat ilminde telif edilen en güzel manzum eserlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu eser yedi kıraat imamından gelen mütevâtir rivayetleri cem etmiş kıraat ilminde yazılan ilk kasidelerdendir. Güzel lafızlar, sağlam bir üslup ve kaliteli bir örgüyle kuşatılmış olması eserin, şiirin kaynaklarından biri olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Nitekim İbnu'l-Cezerî şöyle söylemiştir:

“Onun Allah'ın kendisine ihsan ettiği ve kendisinden sonraki edip ve belîğlerin meydan okumaktan aciz kaldığı özellikle lâmiye kasidesini inceleyen bir kimse bile onun kıymetini hakkıyla bilemez. Ancak ona benzer bir nazm ortaya koyan veya onunla, o metotla yazılmış başka bir manzum eser arasında karşılaştırma yapan kişi ancak kıymetini bilebilir. Bu kitap bu alanda hatta neredeyse bu alanın dışında bile başka bir kitapta görmediğim derecede şöhrete ve kabule mazhar olmuştur. Hiçbir İslam beldesinin, hiç bir ilim talebesinin evinin bu eserden müstağni kaldığını sanmıyorum. İnsanlar bu konuda birbiriyle yarışmış, onun sahih baskılarını elde etmeye çalışmışlardır. Hatta bende Sehâvî sahibi el-Hacîc hattıyla ciltli *el-Lâmiye ve'r-Râiye* nüshası vardı. Bana onun kıymetince gümüş verildi de ben kabul etmedim. Fakat insanlar bu konuda aşırılığa gittiler ve onun sözlerinin hatasız olduğunu düşündüler ve masum olmayan bir düşünceye kapılarak haddi aştılar. Şöyleki insanlar sadece o kitaptakilerin yedi kıraat olduğunu, onun dışında kalanların, kıraati caiz olmayan şazz rivayetler olduğunu iddia ettiler...”¹³³

Zehebî ise şöyle söyledi:

131 İBNU'L-CEZERÎ, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Mısır, s.31.

132 İBNU'L-CEZERÎ, *en-Neşr*, s.37.

133 İBNU'L-CEZERÎ, *Ğâyetu'n-Nihâye*, II, s.23.

“Pek çok kişi onun kıraatler ve yazımı ile ilgili *Hırzu'l-Emâni* ile *Akîletu Etrâbi'l-Kasâid* kasidelerinin peşinden gitti. Sayılamayacak kadar çok kişi onları ezberledi. Büyük şair ve edipler, mahir kıraat imamları ona önem verdiler. Farklı asırlardaki alimlerin istifade etmeleri için ona dair yenilikler ortaya koydular, özetleyip zor olan yerlerini kolaylaştırdılar.¹³⁴

şüphe yokki bütün bu şöhretinin pay sahipleri İmam şatibi'nin Kasidesi, ilmî yazılar ve *ed-Dânî'nin et-Teysîr Fi'l-Kırâati'l-Aşr* adlı kasidesidir.

Nitekim *et-Teysîr* kitabının, pek çok alimin yazdıklarına açık etkisi vardır. *ed-Dîvânî* olarak bilinen Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Vâsifî'nin (ö. 743 / 1342) *Manzumetu Ravzati't-Takrîr Fi'l-Halef Beyne'l-İrşâd ve't-Teysîr*'i, İbnu'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-Teysîr Fi'l-Kırâati'l-Aşr* kitabını buna örnek olarak verebiliriz. İbnu'l-Cezerî kitabının girişinde şöyle söylemektedir:

“Ben *Tayyibetu'n-Neşr*'i nazm ettiğimde onun mahşerde Allah indinde azıgımın olmasını arzuladım. *Hırzu'l-Emâni'nin* hafızlarından bir topluluk bu eserle temâyüz ettiler. Onlar bütün tarikleri, lafizların kısaltmalarını ve pek çok manalarını içermesi sebebiyle diğelerinin önüne geçmiştir. şatibî kasidesinin hafızlarının kırâat-ı aşere'nin tarifini yaptıklarını ve Onu *el-Hırz* kitabının içine muhtasar olarak koyduklarını gördüm. Bu kaside eşsiz bir üslupta icaz türleriyle yazılmıştır. Bunun şatibî kasidesinin bereketiyle ve şatibi'nin bize ulaşan velayetinin sırrıyla olduğunda şüphe yoktur. Kabul edilip alındığında onunla sahibine umulmadık fayda sağladığında bunun ilk kez *et-Teysîr* kitabında yapıldığını, yedi kıraate *Tahbîr'deki* gibi en güzel minvalde üç kıraati de ilave edildiğini gördüm. Bununla beraber ben kitabın lafzını değıştirmeksizin veya hatalı ya da doğru şekilde başka bir şeye dönüştürmeden *Tahbîr'e* tashih, düzeltme ve açıklama ilave ettim.”¹³⁵

İbnu'l-Cezerî'nin çoğı tercihinin *ed-Dânî'nin* görüşlerine dayandığını ve onunla uyumlu olduğunu göstermekteyiz. Bunun örneklerinden birinde İbnu'l-Cezerî *ed-Dânî*'den nakilde bulunduktan sonra “Kendisine kavlen ve fiilen uyulan imamların sözleri böyle olur. Kendisinden sonra hiçbir zaman benzerine rastlanmayan imama Allah rahmet etsin.” demiştir.¹³⁶

¹³⁴ Ez-ZEHEBÎ, *Ma'rifetu'l-Kurrâ*, s.312.

¹³⁵ İBNU'L-CEZERÎ, *Tahbîru't-Teysîr Fi'l-Kırâati'l-Aşr*, thk. Ahmed Muflih el-Kudât, Dâru'l-Furkân, 1. Baskı, 1421/2000, s.92-93.

¹³⁶ İBNU'L-CEZERÎ, *en-Neşr*, II, s.179.

B. Ed-Dânî'in, Kur'ân'ın Yazım, Noktalama ve Harekelendirme İlmindeki Etkisi

ed-Dânî'in, Kur'ân'ın yazım, noktalama ve harekeleme ilminde ise önemli bir rolü vardır. O bu konuda merci', otorite ve bir dayanaktır. Tarihçi İbn Haldun şöyle söylemektedir.

“...Mucahid bundan sonra Dâniye emirliğine ve doğu adalarına yöneldi. Kıraat imamlarından olması ve hususen kıraat olmakla birlikte diğer ilimlere de ilgisi bulunması sebebiyle kıraat çarşısı ondan istifade etti. Onun zamanında Ebû Amr ed-Dânî zuhur etti. Rivayetlerin senetleri ona dayandı. Telifleri sayısızdı. İnsanlar ona itimat etti. Onun dışındakilerden yüz çevirdi. Onun itimat edilen kitaplarından birisi *Kitabu't-Teysîr*dir. ed-Dânî'den sonraki asırlarda Şâtîba ehliden Ebu'l-Kâsım b. Firre geldi. O ed-Dânî'nin eserlerini güzelleştirmeye ve özetlemeye çalıştı ve bütün eserlerini içerisinde harf sırasına göre kıraat imamlarının isimlerinin yer aldığı *Kasîdetu Lağz* isimli eserinde manzum hale getirdi. Özetlemeyi ve ezberlemeyi kolaylaştırmak için böyle yaptı. Bu eserin her yerinde ilmî sanatlar son derece hakimdir. İnsanlar çocuklarına bunun okunması ve ezberlenmesini telkin etti. Fas ve Endülüs şehirlerinde bunun üzerine çalışmalar yapıldı. Belki buna kıraat ilmini ve mushaftaki Kur'ân harf ve kelimelerinin yazımı ve noktalanması da ilave edilebilir. Çünkü normal yazım kurallarına aykırı olan dolayısıyla bilinmeyen şekilde yazımı gerçekleşen pek çok kelime vardır. “bieydin” (بأيدي) kelimesinde yâ harfinin ziyâdesi, “leezbehannehû” (لا أذبحنه), “vele evzau” (ولا أوضعا) kelimelerinde elifin ziyadesi, “cezâu'z-zâlimin” (جَزُوا الظَّالِمِينَ) kelimesinde “vav” harfinin ziyadesi, başka pek çok yerde ise elif harflerinin hafzedilmesi, yazımda tâ harflerinin uzatılması -ki bunun aslı “hâ” şekli üzerine merbuttur.- bunların bir kaçıdır.

Kurân kelimelerini yazım konuları ve kurallarıyla ilgili tartışmalar çıkıp bu konuya özgü çalışmaya ihtiyaç duyulduğunda insanlar farklı ilimlerde yazdıkları kitapların dışında bu konuda da eserler kaleme aldı. Bu durum Fas'ta ed-Dânî'ye kadar geldi. O da bu konuda pek çok eser yazdı. Onların en meşhurlarından biri el-*Muknî* adlı eseridir. İnsanlar bu eseri çok önemseyip ona itimat etti. Ebu'l-Kâsım eş-Şâtîbî meşhur kasidesinde onu nazmetti ve insanlar onu büyük bir aşkla ezberledi.”¹³⁷

ed-Dânî'nin asrından sonra gelen alimler Kur'ân yazımı, noktalama ve harekelenmesi konusunda onun kitaplarının pınarından susuzluğunu gidermişlerdir. Kitaplarını yeniden formüle etmiş ve kitaplarından eğitim ve ezberlemeyi kolaylaştırmak için urcûzeler ortaya koymuşlardır. Farklı dönemlerde bu alanda necîp alimler yetişmiştir. Hepsi onun meselelerini ele almış ve bu konuda telif, nazm ve şerhler yazmışlardır.

¹³⁷ İBN HALDUN, *Târihu İbn Haldun*, thk. Halil Şahhâde, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2. Baskı, 1408/1988, I, s.553.

Hazzaz eserinde *el-Muknî*, *Hecâu't-Tenzûl*, *el-Akîle* ve *el-Musannef* kitaplarına dayanmıştır. Manzûmesinin üzerine bina edildiği Kur'ân'ın yazımına dair kitaplar bölümünde şunları söyler:

“İnsanlar onun üzerine kitaplar yazdı..

Onun en değerlisinin Kitâbu'l-*Muknî* olduğunu bil.

O onda iknâ edici metinler getirdi.”¹³⁸

el-Muknî kitabına itibar edip ona dayanan bu ilmin alimlerinden birisi İmam Şâtibi'dir. Çünkü *Akîletu Etrâbi'l-Kasâid Fî Esna'l-Makâsid* adlı meşhur eserinde *el-Muknî'nin* meselelerini manzum hale getirmiş ve eserinin ne ihtiva ettiğini “Bunlar Ebû Amr'dan gelen *Muknî*'dekilerin nazmıdır. İçinde ziyâdeler de vardır...¹³⁹ sözleriyle açıklamıştır.

el-Muknî üzerine yazılan *Akîle* de sonraki alimler tarafından önemsenen kaynaklardan olmuştur. Onun üzerine önde gelen kıraat alimleri tarafından şerhler yapılmıştır. Alemuddin b. Muhammed es-Sehavî'nin (v.643m) *el-Vesiletu ilâ Keşfi'l-Akîle'si*, Ebu Muhammed İbrahim b. Ömer el-Ca'birî'nin (ö. 732 / 1331) *Cemîletu Erbâbi'l-Merâsid Fî Şerh Akîleti Etrâbi'l-Kasâid* adlı şerhi, Ebu'l-Bekâ Ali b. Osman b. Muhammed el-Kâsîh'in (ö. 801 / 1398) *Telhîsu'l-Fevâid ve Takrîbu'l-Mutebâid* isimli şerhi bunlardan bazılarıdır.

C. Ed-Dânî'in, Vakıf ve İbtida İlmindeki Etkisi

Pek çok kıraat alimi çeşitli ilim dallarında ed-Dânî'nin görüşlerine dayanmakta, kaynaklarında ona işaret etmektedirler. Onlardan biri Ebû Yahya Zekeriyya el-Ensârî'dir(v.928). *el-Maksad* isimli eserinin girişinde şöyle söylemiştir:

“...Bu, Ebu Muhammed el-Hasan b. Ali b. Said el-Ammânî'nin telif ettiği *el-Murşid Fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ* adlı eserin muhtasarıdır. Bu konuda bu ilmin alimleri tarafında yazılan bütün müktesebâtı ortaya koymak gerekir. Ben bununla beraber nüzul yerinin açıklanması ve geneli Ebu Amr Osman b. Saîd el-Mukrî'den rivayet edilen diğer ilave bilgileri de zikredeceğim.”¹⁴⁰

Nitekim ed-Dânî'nin *el-Muktefâ* kitabının kendisinden sonraki alimler üzerinde büyük tesir uyandırdığını görürüz. Şöyle ki Sehavî, İbnu'l-Cezerî gibi işin ehli büyük bir

138 el-HAZZÂZİ, *el-Mevridu Alâ Kitâbi'l-Muknî*, Beyit no: 22.

139 ŞÂTIBÎ, *Akîletu Etrâbi'l-Kasâid Fî Esna'l-Makâsid*, Beyit no: 46.

140 el-ENSÂRÎ, Zekeriyya b. Muhammed, *el-Maksad Li Telhîsi mâ fi'l-Murşid*, t.y., y.y., s.4.

kesim, tercih duraklarının tam, kâfi, hasen ve kabîh olmak üzere dörde taksim edilmesinde ed-Dânî'nin metodunu uygulamışlardır.

ed-Dânî'nin ilk kez kendisinin yazdığı veya kendisinden önce de benzer türde yazılan pek çok telifi vardır ve bunlar çeşitli alanlardadır. Onun bazen kitaplarının mevzusu daha önceki alimlerin yazdıklarından tamamen farklı iken bazen kitaplarının içindeki bazı konular tamamen farklıdır. Bu tarz kitapları ise çoğunluktadır. Onlardan bazıları şunlardır:

D. Ed-Dânî'in, Biyografi İlmindeki Etkisi

ed-Dânî ayrıca kıraat imamlarının biyografilerini tek bir kitapta toplayan ilk alimdir. Bunun için Zehebî, *Marifetu'l-Kurrâ*'da, İbnu'l-Cezerî *Ğâyetu'n-Nihâye*'de onu kaynak olarak kullanmış ve ondan alıntılar yapmışlardır.

E. Ed-Dânî'nin Kitaplarının Her Birinin Özel Etkileri

ed-Dânî'nin kitaplarında ele aldığı neredeyse bütün konuların kendisinden önce üzerinde konuşulan ilimler olduğunu ve bu ilimlerle ilgili kendisinden sonrakilerin tabi olduğu pek çok tarif ve ıstılah kazandırdığını görmekteyiz. Hatta kitaplarında ortaya koyduğu yeni söz ve düşüncelerin başkalarından aktardıklarına göre çok fazla olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim ed-Dânî'nin özellikle kendisinin ortaya koyduğu tarif ve ıstılahlara kendisinden sonra gelen İbnu'l-Cezeri gibi tecvit ve kıraattaki büyük alimlerin tabi olduğu malumdur.

Onun aynı zamanda bu konularda münferit kitapları da vardır. *el-Muhkem Fî Nukati'l-Mesâhif*, *el-Muknî Fî Marifeti Mersûmi Mesâhife Ehli'l-Emsâr* gibi kitaplar kendisinden sonrakilere bir öncü olmuş ve ışık tutmuştur. Nitekim ed-Dânî'nin kendisinden önceki alimlerden nakletmiş olduğu sözlerin çoğunu, muttasıl bir senetle nakletmiş olduğuna işaret etmek isteriz. Bu onun kitaplarının kıymet ve derecesini artırmıştır.

Kendisinden sonra gelen alimlerin ed-Dânî'nin kitaplarını büyük bir iştiyakla naklettikleri bilinmektedir. Hatta ed-Dânî'nin bütün telifleri aynı alanda binin çok çok üstünde nakledilmiş, neşredilip onlarca kez basılmıştır. Bu kitapların en önemlilerinin üzerinde kısaca duralım.

el-Muhkem fî Nukati'l-Mesâhif: Bu kitap ed-Dânî'nin kitaplarından en çok temâyüz etmiş olanı olarak değerlendirilir. Sadece kendi kitapları arasında değil, arapça yazılan kitaplar arasında da hususî bir kıymeti vardır. Arap kültüründe kendi mevzusunda telif edilmiş neredeyse en büyük eserdir. Bu kitap asırlar boyu uzanan ilimleri kapsamaktadır. Senelerce bu kitaptan dersler okutulmuştur. Zamanla yazım ve noktalama konusunun yavaş yavaş ihmal edilmesiyle bu konudaki telif edilen pek çok eserin özellikle de ilk kaynakların kaybolmasına neden olmuştur. Sonuç olarak elimizde hiçbir şey kalmamıştır.

et-Tehzib Lima Teferrede Bihi Küllü Vahidin Mine'l-Kurrai's-Seb'ati: Mevzusunda tek ve eşsiz olan kitaplarından birisi de budur. ed-Dânî bu adla ve bu alanda telifte bulunan ilk kişidir. Bu alanda kendisinden sonra eser yazan herkes ondan nakilde bulunmuştur. ed-Dânî kitabının girişinde şöyle söylemiştir:

“Bundan sonra Allah bize ve sana fayda versin. Ben her bir kıraat imamının birbirinden farklı okuduğu; izhar, idğâm, hemze ve onun terkedilmesi, harekenin nakledilmesi, imale, iki lafız arası, başından sonuna kadar harf yatakları konularının tasnif edilmesini destekledim. Hatta herbir kıraat imamının birbirinden ayrı okuduğu yerler ile hiçbirinin diğer kıraat imamına uymadığı yerleri bir araya getirdim. Önce her bir kıraat imamının meşhur iki rivayetinde münferid kaldığı yerleri zikredeceğim. Sonra bunu bu rivayette münferit kalan daha önce zikredilenlere tabi kılacağım. Sonra onu kısaltıp düzelteceğim. Ayrıca faydasını artırmak ve genele yaymak için onun açık ve gizli olanlarına işaret edeceğim.¹⁴¹

ed-Dânî bu açıklamalarının ardından kıraat imamlarının meşhur 14 rivayetini aktarmış ve ardından kitabını her bir kıraat imamın diğerlerinden ayrı okuduğu konuları daha bariz kılmak için hemzeler, râlar imâle gibi bölümlere ayırmıştır.

Bu kitap, bölümlerinde benzersiz, adında tek, konularında eşsizdir. ed-Dânî’den sonra gelen ve bu alanda telifte bulunan alimlerin hepsi kendisinden nakilde bulunmuştur.

et-Tahdîd fi'l-İtkân ve't-Tecdîd: ed-Dânî bu kitabında harflerin mahreçleri, sıfatları ve terkipten kaynaklı seslerin hükümleri ve bunlarla bağlantılı olan edâ ve keyfiyete taalluk eden konuları ele almıştır. *et-Tahdîd* tecvit ilminin ilk kitaplarından kabul edilir. ed-Dânî’nin uyguladığı metod, kitabının içeriğinin zenginliği daha önce benzeri ortaya konulmamış bir uygulama olarak değerlendirilir. Bu kitap tecvit ilminde telif edilen kitaplara büyük bir etki bırakmıştır. ed-Dânî *et-Tahdîd*’inde tecvit ilmiyle ilgili bütün konuları ele almış, kendisinden sonra bu ilimde eser kaleme alanlar neredeyse bu metod ve içeriğin dışına çıkamamışlardır. Daha sonraki eserlerdeki farklılıklar takdim-tehir ve tafsil-icâz ile sınırlıdır. Modern dil sesleri ilminde eser ortaya koyanlarda modern dil sesleriyle gelen sese dair bazı fikirlerin önemini göstermekle beraber ed-Dânî’nin ele aldığı meselelerin ötesine geçememişlerdir.

et-Tahdîd tecvit ilminde telif edilen en eski kitaplardan biridir. Şayet bu eserden daha eskisi yoksa hicri beşinci asır tecvit ilmindeki en meşhur ve en eski eserlerin ortaya konulduğu asırdır. Şayet bu ilimdeki teliflerin başlangıcı hicri dördüncü asra ircâ edilirse o zaman Ebu Muzhim Musa b. Abuydullah el-Hâkânî el-Bağdâdî’nin (ö. 325 / 936) manzum eseri *el-Kasdetu'l-Hakânî* bu ilimdeki en eski eser okarak değerlendirilir. Fakat biz hicri beşinci asra gelinceye kadar tecvit ilminin temel konularını içeren bir kitaba

¹⁴¹ Ed-DÂNÎ, *et-Tehzib Lima Tefferrede Bihi Küllü Vahidin Mine'l-Kurrai's-Seb'ati*, s.7-8.

rastlamadık. Bununla *et-Taḥdîd* kitabının ele aldığı konuların, arap seslerini ilmî bir metotla ve bütünüyle ele alan eşsiz ve temel konular olduğu söylemek istiyoruz. Bu konular seslerin çıkış yerleri ve sıfatlarını araştırma, terkipten kaynaklı hükümler ve dil eğitimi geliştirmedir.

Büyük tecvit alimlerinin hakkını teslim ettikleri ebedî cümlelerinden biri ed-Dânî'nin şu sözüdür:

“Mechûr (ötümlü) harflerle karşılaştığında mehmûs (ötümsüz) harfler ve mehmûs harflerle karşılaştığında mehmûs harflerin mehcûr harflere, mehcûr harflerin de mehmûs harflere dönüşmemesi ve böylece tilavet lafızlarının karışmaması ve manasının değişmemesi için bu harflerin özetlenip açıklanması gerekir.”¹⁴²

Abdulvehhab el-Kurtûbî (ö. 462 / 1069) bu sözü *el-Mudîh Fi't-Tecvîd* adlı eserinde nakletmiş¹⁴³ ve *et-Taḥdîdî*, kitabının telif kaynaklarından biri yapmıştır. Bu kitap Abdulvehhab'ın *el-Mudîh*'taki neredeyse en önemli kaynağıdır. Fakat yazar *et-Taḥdîd*'den naklettiğini bir kez bile olsun açıkça tasrih etmemiştir. Bizim *et-Taḥdîd*'den iktibas ettiğini tesbit ettiğimiz onlarca örnek vardır. Onlardan birini az önce zikrettik. Başka bir örnek daha vermek gerekirse bu, Müellifin sakın nûna veya mîm harfine uğrayıp idğam edildiğinde sâkin nûn konusundaki sözlerinde karşımıza çıkmaktadır. Abdulvehhab şöyle söylemiştir:

“İbn Mücahid hiçkimse “ammen” (عَمَن) kelimesinin ğunnesiz geleceğini takdir etmez.’ dedi. İbn Keysân ‘Nun harfî mîm harfine ğunne yapıldığında ğunne nûnun ğunnesidir.’ dedi. Başka bir alim ‘Ğunne mîmin ğunnesidir. Çünkü nûn harfinin lafzı mîme kalb olarak yok olmuş ve onun çıkış yeri mîm harfî olmuştur. Dolayısıyla ğunnenin mime ait olduğunda şüphe yoktur.’ dedi.”¹⁴⁴

Abdulvehhab'ın bu sözü ed-Dânî'nin şu sözünden iktibastır:

“Muhammed b. Ahmed bize İbn Mucahid'in şöyle söylediğini rivayet etti. ‘İbn Mücahid hiçkimse “ammen” (عَمَن) kelimesinin ğunnesiz geleceğini takdir etmez.’ dedi. İbn Keysân ‘Nun harfî mîm harfine ğunne yapıldığında ğunne nûnun ğunnesidir.’ dedi. Başka bir alim ‘Ğunne mîmin ğunnesidir. Böyle söylüyorum. Çünkü nûn harfinin lafzı mîme kalb olarak yok olmuş ve onun çıkış yeri mîm harfinin çıkış yeri olmuştur. dolayısıyla ğunnenin mime ait olduğunda şüphe yoktur.’ dedi.”¹⁴⁵

¹⁴² Ed-DÂNÎ, *et-Taḥdîd Fi'l-İtkân ve't-Tecvîd*, s.29.

¹⁴³ ABDULVEHHAB EL-KURTÛBÎ, *el-Mudîh Fi't-Tecvîd*, s.182.

¹⁴⁴ ABDULVEHHAB EL-KURTÛBÎ, *el-Mudîh Fi't-Tecvîd*, s.171.

¹⁴⁵ ed-DÂNÎ, *et-Taḥdîd*, s.21.

el-Hasan b. Kâsım el-Murâdî (ö. 749 / 1348) de *el-Mufîd Fî Şerhi Umdeti'l-Mecîd* adlı eserinde bu metni nakletmiştir.¹⁴⁶

ed-Dânî'nin; 'Tecvidi uygulayıp terk etme arasındaki tek fark, kişinin onu bir hocasından alıp sürekli tekrar etmesidir.'¹⁴⁷ sözü de bu anlamda nakledilen sözlerinden biridir. el-Cezeri, ed-Dânî'nin bu sözünü çok beğenmiş ve *en-Neşr* isimli kitabında manzum hale getirerek nakletmiştir.¹⁴⁸

ed-Dânî et-*Tahdîd* kitabında bazı konuları ele alma metodu açısından da ön plana çıkmıştır. Med, türleri ve miktarı o konulardan biridir. ed-Dânî'ye göre med iki türdür. Tabî ve Mütেকellif. Ona göre tabî med üç med ve lin harflerinin gelip onlardaki meddin miktarınca durmaktır. Mütেকellif med ise harf-i meddin üzerinde durmayı artırmaktır. Bu şekilde okumanın hakikati üç harfî tek okuyuşta üç harf miktarı uzatmaktır. Diğer kıraat imamları ise bunu harf-i med elif olduğunda iki elif miktarı, yâ olduğunda iki yâ miktarı, vâv olduğunda bir vâv miktarı olarak takdir etmişlerdir. ed-Dânî'nin bu konuyu ele alışı tiki metodu ile daha sonraki tecvit alimlerinin metodunu karşılaştırdığımızda ed-Dânî'ninkinin daha açık, kolay ve karmaşiksız olduğunu görürüz. Sonraki alimlerin ise tecvide yeni başlayanları başarısızlığa uğratacak kadar taksimatta mübalağaya kaçtıklarını, med sayılarını artırdıklarını görmekteyiz.

et-Teyşîr fî Kırââti's-Seb': Bu kitabın beş nüshası vardır. Kitabın en eski nüshası Dımeşk'de Zahiriye yayınevinde, İkinci nüsha Kahire'de Teymurpaşa yayınevinde, üçüncü nüsha Kuveyt'te el-Mevsûatu'l-Fıkhiyye yayınevinde, dördüncü nüsha Mısır'da Ezher yayınevinde, beşinci nüsha Bağdad'ta Evkâf yayınevinde basılmıştır. Sayısız kişi tarafından tahkiki yapılmıştır. Onlardan öne çıkanlardan birisi Halef b. Sâlim eş-Şağdelî'dir. Endülüs yayınevi, Arabistan'da pek çok kez eş-Şağdelî'ninin tahkikini basmıştır. Bu kitabın neşr ve tahkikine öncülük edenlerden biri de Alman müsteşrikin adı Otto Ertzl Muhakkik mukaddimesinde şöyle söylemektedir: Kitabın yazılma zamanı pek çok kitaptan öncedir. O bu ilimdeki ilk eserlerden olup kendisinden sonra gelen kişiler için bir kaynak sayılmaktadır. Alimler Şâtibi'nin yaptığı gibi yapı onun hakkında şiirler, İbnu'l-Cezerî'nin yaptığı gibi asıllar yazmıştır ki bu asıl et-*Teyşîr* kitabının neşredilen ilk aslıdır.

146 el-MURÂDÎ, el-Hasan b. Kâsım, *el-Mufîd Fî Şerhi Umdeti'l-Mecîd*, s.153.

147 İBNU'L-CEZERÎ, *et-Temhid fî İlmi't-Tecvid*, thk. Ali Huseyin el-Bevvâb, Mektebetu'l-Maârif, Rıyad, 1. Baskı, 1405/1985, s.47.

148 İBNU'L-CEZERÎ, *en-Neşr fî'l-Kırââti'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed ez-Ziyâ', el-Matbaatu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, ts, I, s.213.

Yine Abdulvâhid b. Muhammed el-Malikî'nin yaptığı gibi şerhler yazmışlardır. et-Teysîr kitabını içeren bu şerhin ismi *ed-Durru'n-Nesîr ve'l-Azbu'l-Munîr Fî Şerhi Muşkilât ve Hilli Mukaffelât*'tır.

ed-Dânî'den sonra kıraat-i seb'a hakkında kitap yazarların hepsi ed-Dânînin Kur'ân ve kıraatler hakkındaki diğer telifleriyle birlikte bu kitabından da son derece istifade etmişlerdir. Kadîm yazarların pek çoğunun yaptığı gibi İbnu'l-Cezerî, *et-Teysîri, en-Neşr Fî'l-Kırâati'l-Aşr* isimli eserinin ilk kaynağı yapmış ve şöyle söylemiştir: “Ben öncelikle bu kıraatleri metin olarak rivayet ettiğim kitapları takdim edeceğim...” Sonra şöyle demiştir: “el-Hâfız Ebu Amr Osman'ın *Kitabu't-Teysîr'i...*”

el-Mersûm Bi Tayyibeti'n-Neşr Fî'l-Kırâati'l-Aşr isimli manzum eserinde buna şu sözleriyle işaret etmiştir:

“Bu içerisinde değerli yolları barındıran veciz bir urcûzedir.

Ben onun değerli olduğunu söylemiyorum. *Hırzu'l-Emânî* ile o kemale ermiştir.

İçerisinde et-Teysîr'i de içerir.

Ben ona *Neşru'l-Âşr* kitabını ekledim. Onunla o *Tayyibetu'n-Neşr* oldu.”

İbnu'l-Cezerî de *Tahbîru't-Teysîr* isimli kitabında mütevatir üç kıraati daha ilave etmiştir.

et-Teysîr üzerine manzum bir eser kaleme alanlardan birisi el-Kâsım b. Fire eş-Şâtibî'dir. Kitabını nazm edip ona kolay bir şey eklemiştir. Kitabının ismi *Hırzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî*'dir. O bu kitabında şöyle demiştir:

“et-Teysîr Allah'ın onu kolaylaştırmasındadır. Böylece onun özetini yaptım.

Böylece Allah'ın yardımıyla et-Teysîr'in meyvesi çok oldu.

et-Teysîr'in iç içe geçmiş ağaçları faydalı neşriyatla arttı.

Fakat Kitap (*Hırz*) et-Teysîr'i geçmekten haya edip yüzünü örttü.

Onu teberrüken *Hırzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî* olarak isimlendirdim.

Sen onu hoşnut olarak al.”¹⁴⁹

149 ŞATİBÎ, el-Kâsım b. Fire, *Hırzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî Fî'l-Kırâati's-Seb'i*, thk. Muhammed Temim ez-Za'bi, Dâru'l-Huda, 1426/2005, I, s.6.

Şerh yapanların hepsi bu manzum esere itibar etmiştir. Bu nazm et-*Teysîr fî Kırââtî's-Seb'* kitabını şerh etmiş ve ondan istifade etmiştir. Bu kitabın pek çok şerhi vardır. Onlardan en çok öne çıkanları ise şunlardır:

Ebu Şame Abdurrahman b. İsmail'in *İbrâzu'l-Meânî Min Hurzi'l-Emânî'si*.

Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Sehâvî'nin *Fethu'l-Vasîd Fî Şerhi'l-Kasîd'i*.

İbrahim İbn Ömer el-Ca'berî'nin *Kenzu'l-Meânî Fî Şerhi Hurzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî'si*.

İbnu'l-Kâsîh, Ali b. Osman el-Bağdâdî'nin *Sirâcu'l-Kâri'u'l-Mubtedî ve Tezkâru'l-Mukri'l-Muntehâ Şerhu Manzûmeti Hurzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî'si*.

D. Kur'ân İlimleri ve Tecvitle Alakalı Yeni Terimler, Tarifler ve Yöntemler Ortaya Koyması

ed-Dânî ve eserleri, sadece çağımızda değil, kendisinden sonraki bütün dönemlerde Kur'ân ilimleri ve tecvit ile alakalı kitap yazarlar için başta gelen kaynaklardan sayılır. Öyle ki İbnu'l-Cevzi ve Şâtîbî gibi en az kendisi kadar meşhur alimler dahi, ondan nakilde bulunmuşlardır. Bunun örnekleri, sayılamayacak kadar çoktur. Bunlardan bir kaçını zikredeceğiz.

Ed-Dânî'nin *Kitabu'l-İbane Fi'r-Râ'âti ve'l-Lâmâti Li* kitabının önsözündeki bu ifadeleri belki de yolunda gittiğimizden fazlasını açıklamaktadır. Ed-Dânî der ki;

“Ra ve Lam harfleri ile ilgili bu eserde zikretmiş olduğumuz hükümlerin çoğuna dair imamların belirttiği bir hüküm yoktur. Fakat bizim bu hükümlere ihtiyacımız olduğundan ve özünü bilmeye mecbur olduğumuz için, hakkında Nass bulunan asıllara kıyas ederek bunların hükümlerini açıklayıp şerhettik, açık ile kapalı olanlarını özetledik. Zira asıllara kıyasta bulunulup fer'leri asıllara hamletmek, herkesin başka meseleler de kullandığı bir yöntemdir. Zira Yüce Allah, “*Onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi.*” (Nisa, 4/83) ayetiyle buna izin vermiştir. Kıraâtleri benimseyenlerden bu ayrımın idrakine varmaktan uzak olanlara iltifat edilmez. Çünkü onlar, bizim sahih kıyas ve açık bir istinbat ile belirledikten sonra açıklayıp hükme bağladığımız konuları, geçmiş ve günümüz alimlerinin kitaplarında çoğunun tasnif edilmediği gerekçesiyle kabul etmemişlerdir. Fakat bu gerekli değildir ve açıkladığımız şeyleri ayıplamayı gerektirmez.”¹⁵⁰

1- Tecvit İlmini Tarif Etmesi

ed-Dânî, *et-Tahdîd Fi'l-İtkâni ve't-Tecvid* isimli eserinde şöyle söylemiştir:

“Bilin ki Tecvit kelimesi, ‘güzel kıldı’ anlamında olan “Cevvede” (جود) kelimesinin mastarıdır. Tecvidin anlamı, ‘Bir şeyi son derece güzel kılmak, güzelleştirmek’tir. Bu yüzden bir kimse, bir işi güzel yaptığında “Cevvede fulânun fi kezâ” denilir. “el-Cûd” (جود) ise bundan türeyen bir isimdir. Kur'ân tecvidi ise, ‘Her harfin hakkını vermek, mertebesini tertip etmek, her harfi, mahrecine ve aslına çevirip benzerine ve şekline ilhak etmek; lafzını doyurmak; ifrata ve tefrite kaçıp rahata ya da çok zorlamaya düşmeden (harfi) kalıbı ve kimliğine göre telaffuz edebilmektir.’ Tecvidi uygulayıp terk etme arasındaki tek fark, kişinin onu bir hocasından alıp sürekli tekrar etmesidir.¹⁵¹”

150 HAMMÎTO, *Mu'cemu'l-Muellefât*, el-Câmiu'l-Mağribiyye, 1. Baskı, 1421/2000, s.9.

151 ed-DÂNÎ, *et-Tahdid fil İtkani ve't Tecvid*, s.68.

Ed-Dânî nezdindenki Tevid'in tanımı tüm ilim erbabı nezdinde mutemettir.

Bu tarifi, öncelikle ed-Dânî yapmış olup kendisinden sonrakiler bu tarifi ondan nakletmişlerdir. Bazı yerlerde de tecvidin bu tarifi, İbnu'l-Cezeri'den nakledilmiştir. İbnu'l-Cezeri, *et-Temhid* isimli eserinde tecvit ilmi ile alakalı şöyle söylemiştir:

“Tecvit, tilavetin takısı, kıraatin ise süsüdür. Zira tecvit, ‘Her harfin hakkını vermek, mertebesini tertip etmek, her harfi, mahrecine ve aslına çevirip benzerine ve şekline ilhak etmek; lafzını doyurmak; ifrata ve tefrite kaçıp rahata ya da çok zorlamaya düşmeden (harfi) kalıbı ve kimliğine göre telaffuzu güzelleştirebilmektir.’ ed-Dânî; ‘Tecvidi uygulayıp terk etme arasındaki tek fark, kişinin onu bir hocasından alıp sürekli tekrar etmesidir’ demiştir.¹⁵²”

el-Cezeri, ed-Dânî'nin bu sözünü, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr* isimli kitabında da nakletmiş ve şöyle söylemiştir:

“Yazı harflerinin tecvidin nasıl da tekrar ve bir hoca vasıtasıyla elde edilebileceğini görüyorsun. Allah, Ebû Amr ed-Dânî'in ecrini fazlasıyla versin, zira demiştir ki, ‘Tecvidi uygulayıp terk etme arasındaki tek fark, kişinin onu bir hocasından alıp sürekli tekrar etmesidir.’ ed-Dânî, bu hususta son derece veciz, doğru ve basiretli bir söz kullanmıştır. Evet gerçekten de tecvit, sadece dilin kıpırdatılması, ağzın doldurulması ve çenenin bükülmesi değildir.”¹⁵³

İbn El-Bâziş olarak tanıma Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef El-Ensarî El-Gırnatî Ebu Cafer (ö. 540 / 1145) El-İkna fi'l-Kıraat El-Seb' kitabında Ed-Dânî'nin bu tanımın kaynağı olduğuna işaret etmeden tanımı aktaranlardan biridir.

Es-Suyuti de El-İtkan Fi ulum El-Kur'an kitabında aktararak tanımı genel olarak kurraya nispet etmiştir . Şöyle der; Kurra der ki: Tecvid kıraatın süsü olup harflerin hakkını vermek, sıraya koymak, harfi mahreci ve aslına uygun söylemek, söylenişi israf, sapma, ifrat ya da tekellüf olmadan tam görünümüyle yumuşatmaktan ibarettir. Peygamber Efendimiz Sallallahu aleyhi ve sellem bu sözüyle buna işaret etmiştir; “Kim Kur'an'ı indiği şekilde okumak isterse İbn Ümmü Abd'ın okuması gibi okusun -Abdullah B. Mesud-”.

İmam Muhibbuddin El-Nuveyri (ö. 857 / 1453) de Tıbetu'n-Neşr Fi'l-Kırâati'l-Aşr Şarhinde zikrederek der ki; “Tecvid, tilavetin ziyneti, kıraatın süsü, harflerin katmanlarında hakkını ve sıralamasını vermek, harfi mahrecine göre sıralamak, lafzını tashih etmek, söylenişi her halükarda israf, sapma, ifrat ya da tekellüf olmadan yumuşatmaktır.

152 İBNU'L-CEZERI, *et-Temhid fi İlmi't-Tecvid*, s.47.

153 İBNU'L-CEZERI, *en-Neşr*, I, s.213.

Peygamber Hazretleri Şu sözüyle buna işaret etmiştir;“Kim Kur'an'ı indiği Şekilde okumak isterse İbn Ümm Abd'in okuması gibi okusun -Abdullah B. Mesud-”.

EŞ-Őehrezuri (. 550 / 1155) de El-Mısbah El-Zahir Fi'l-Kıraati'L-AŐri'l-Bevahir aktararak der ki; “Bil ki; Tecvid tilavetin ziyneti ve eda ve kiraatin ss, harflerin hakkını vermek, katmanlarına göre sıralamak, sözlük harflerinden olan harfi mahreci ve aslına göre söylemek, denk olanına ve Şekline eklemek, tellaffuzunu doyurmak ve onunla söyleminin teleffuz etmek, çünkü sana zikrettiğim vasfından farklı olduğunda mevzi ve sıralaması ortadan kalkmaktadır.”.

Bu tanımını da aĐdaŐ alimlerin tümü aktararak tecvid ilminin resmi tanımı haline gelmiştir. Bazıları, tanımın kaynağını kaybederek İbn-i Cezeri'ye isnat etmiştir. Halbuki zikrettiğimiz gibi İbn-i Cezeri, Ed-Dani'den aktarmıştır.

2- Tecvitte İlk Defa İrdaf Yöntemini OluŐturması:

İrdaf, kelime anlamı itibariyle bir Şeyi peŐi sıra getirmek, ardına almak anlamındadır. Kıraat alimlerinin ıstılahına göre ise, “kıraat öğrencisinin, kıraatleri kolay ezberlemek için kıraatte ihtilaf edilen lafızların üzerine veya ardına her kıraat imamının sembolünü birleŐtirip art arda yazmasıdır.¹⁵⁴” Bu yöntemi ilk kullanan ed-Dânî olup Őtb ve diğer alimler de bu yöntemde ona tabi olmuştur.

Kıraatları cem etmekle iki Şey kastedilmektedir:

Birincisi: Kıraatları cem etmek.

Kıraatları cem etmek: Bu terim iki kelimedenden mürekkebe olup izafi mürekkeptir.

Birincisi: Cem anlamındadır. Bir Şeyi toplamak, masdarı Ceme'e dir. Birçok anlamda kullanılmaktadır.

1. Telif ve dam anlamındadır. Mteferrik olanı cem etti yani cüzlerini birleŐtirdi ve birbirine yakınlıŐtırdı.

¹⁵⁴ ABDULALİYY el-MESL, *Mucemu Mustalahâti İlm 'l-Kırââti 'l-Kurânî*, Dâru's-Selm, Mısır, 1. Baskı, 1428/2007, s.66.

2. Bir insan topluluğu için kullanılır. Ayette şöyle geçmektedir; “O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.”

c- Azm etmek anlamındadır. Emrini cem etti yani işini yapmaya azm etti ve diğer anlamları. Bizim için önemli olan anlam, birincisidir.

İkincisi: Kıraatlardır. Kıraatın çoğuludur. Okunduğu vecihtir. Masdarı Kare’e. Terim olarak kıraat ilmi Kur’an sözcüklerinin nasıl okunduğu bilgisini vermektedir. Aralarındaki ihtilaf ise, onu nakledene aittir. Bu “Kıraatları Cem Etmek” teriminin tanımıdır. Bazen denir ki: Cem ve irdaf: Kari’in okuyanın bir hatimde birden fazla kıraatı ard arda sıralamasıdır. Kıraatları cem etmek veya cem ve irdaf aynı anlamda olup zıddı Kıraatları İfrad etmek/ kıraatı tek yapmaktır.

İfrad, Tevhidin dilidir.

Terim olarak: Kari’in okuyanın başka bir rivayet katmadan bir rivayeti tek kullanmaktır.

Kıraatları ve rivayetleri tek kılmak, mukrilerin tümünde hakim bir yöntemdir. Daha sonra, himmet gerilemiş ve azimet güçten düşmüş, öğrenciler kıraat ilminden uzak durmuştur. Sebebi ise, o ilmi alma ve öğrenmenin uzun zaman almasıdır. Bundandır ki, imamlar kıraat ilmi için yok olmaktan endişelenip öğrencilere cem ve ifrad izni vermişlerdir. Bu durum 4. yüzyıl sonu ve 5. yüzyıl başında ve İmam Hafız Ebi Amr Ed-Dani zamanında ortaya çıkıp yayılmıştır. Böylece, kıraatları cem etmek bu süreçte 4. yüzyıl sonlarında başlamış olur.

Cem ve irdafın başlama tarihini araştırırken, Faslıların ve Endülüslerin cem yöntemini ilk ortaya çıkaran oldukları sonucuna vardım. Ancak, özellikle imamlardan birinin adını zikretmiştir. Ancak, onların bu meydana öncü olmuştur. Ancak, Hafız Ebi Amr Ed-Dani’nin Allah rahmet eylesin bu babta öncülük ettiğini görmekteyiz. Ondan aktarılan ile şey cem ve irdaftır. Daha sonraki alimler, arkasından gelerek inşa ettiği asla ekleme yapmıştır. Ardından, İmam Şatibi Allah rahmet eylesin gelip bir nevi katılıkla kullanılmasına izin vermiştir. Ancak, bu alimler, tek kıraat yapan,yöntem ve rivayetleri iyice öğrenenlere ve her bir kari’e ayrı ayrı bir hatim okuyanlara ancak izin vermişlerdir. Kıraat ve rivayet konusunda işinin ehli olup muteber bir şeyhden almışsa cem etmesine izin verilirdi.

Bu yöntemi İmam Kaycati'ye (ö. 730 / 1329) nispet edenler olduğunu gördüm. Ancak, bu bir vehimdir. Çünkü, Ed-Dani, İmam Kaytaci'yi cem ve irdafa önce başlamış ve Allahu alem imamlardan ondan önce başlayanını bulamadı.

cem ve irafın yol ve yöntemleri vardır. Ed-Dani'den sonraki alimler, birçok ekleme yapmıştır. bunlardan bir kısmı İbn-i Cezeri ve İmam Kaytaci ve diğerlerine nispet edilmektedir. Bundandır ki bazı müellifler bunda hata yapmıştır.

3- İmam Nafi'nin Ravilerine İki Yeni Râvî Eklemesi:

ed-Dânî, *et-Tarîf* isimli eserinde, İmam Nafi'nin kıraatı ile alakalı meşhur olan ravilerine iki ayrı ravî daha eklemiştir. Bu iki raviye Fas kıraat imamları büyük önem vermişlerdir. İlave ettiği bu iki ravî; İsmail b. Cafer el-Ensarî el-Medenî ve İshak b. Muhammed b. Abdurrahman b. Müseyyib el-Mahzumî'dir. İbn Ğâzi, *Tafsîlu'd-Durer* isimli eserinde bu rivayetleri nazım haline getirmiştir. ed-Dânî, bu iki rivayeti, Fas okulunun itimat ettiği diğer sekiz rivayete ek olarak ortaya koymuştur. Keza Şeyh Muhammed b. Muhammed er-Rahmanî de, bu rivayetleri *Urcûzesinde* nazım haline getirmiştir. Bu kitabın matlaında şöyle söylemiştir:

“Ferd ve Celal olan Allah'a hamd ettikten sonra söyledim.

Tarifimde *et-Ta'rîf*'in senedini getirdim.

Çünkü bunun imamı ed-Dânî orada şöyle der.

Ezrak'ı Selîl Ğalbûn et-Tekâ bana tahdis etti.

O İbn Mervândan o, İbn Seyf'ten alarak..

O Ezrak'tan o Verş'ten. Fetânet sahibi ol.”¹⁵⁵

¹⁵⁵ Kasidenin basılı nüshasına ulaşamadım ancak bu ve diğer kaynaklarda aktarılmıştır. MUHAMMED EL-MUHTÂR, *Târihu'l-Kırâati Fi'l-Meşrik ve'l-Mağrib*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Baskı, ts., s.270.

E. Alimlerin Ed-Dani'den Aktarmaları

ed-Dânî'nin kendisinden sonraki dönemde Kur'ân ilimlerinin gelişmesine etkisini iki açıdan değerlendirebiliriz. Birincisi Kur'ân ilimleri ve tecvit ile alakalı yeni terimler, tarifler ve yöntemler ortaya koyması, ikincisi ise kendisinden sonra gelen alimlerin ed-Dânî'nin kitaplarından nakilde bulunup ona itimad etmesidir.

Bu başlıkların en önemlilerinden:

1. *Kitabu'l-İbane Fi'r-Râ'âti ve'l-Lâmâti Li Verş:*

Bu eser nev'ine münhasır eşsiz bir eserdir. Eserin konusu, isminden anlaşılmaktadır. Çok sayıda alim, İmam Ed-Dani'nin El-Vakf Ala Fark'taki mezhebini bu kitabından aktararak benimsemiştir. ed-Dânî, bu eserin mukaddimesinde şöyle söylemiştir:

“Ra ve Lam harfleri ile ilgili bu eserde zikretmiş olduğumuz hükümlerin çoğuna dair imamların belirttiği bir hüküm yoktur. Fakat bizim bu hükümlere ihtiyacımız olduğundan ve özünü bilmeye mecbur olduğumuz için, hakkında Nass bulunan asillara kıyas ederek bunların hükümlerini açıklayıp şerhettik, açık ile kapalı olanlarını özetledik. Zira asillara kıyasta bulunulup fer'leri asillara hamletmek, herkesin başka meseleler de kullandığı bir yöntemdir. Zira Yüce Allah, “*Onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi.*” (Nisa, 4/83) ayetiyle buna izin vermiştir. Kiraâtleri benimseyenlerden bu ayrımın idrakine varmaktan uzak olanlara iltifat edilmez. Çünkü onlar, bizim sahih kıyas ve açık bir istinbat ile belirledikten sonra açıklayıp hükme bağladığımız konuları, geçmiş ve günümüz alimlerinin kitaplarında çoğunun tasnif edilmediği gerekçesiyle kabul etmemişlerdir. Fakat bu gerekli değildir ve açıkladığımız şeyleri ayıplamayı gerektirmez.”¹⁵⁶

Bu mezhebi benimseyen imamlardan “İzah Ma Yenbehim Ala'l-Vara Fi Kıraat-i Alem-i Ümmü'l-Kura” kitabında Mezheb Ed-Dani Fi Kitabihî El-İbane Fi'l-Vakıf Ala Fark başlığı altında bu kitaba bir bab tahsis eden İmam Ebi Zeyd Abdurrahman b. El-Kadi olup derki:

Farklı vasl ve tarkik şehrdir... Tefhimli vakf ise herkese zikidir

Ed-Dani İbane'de zikretmiş... Hücçeti ise sükûn, al bürhanını

2. *Kitabu'l-Ecvibetu'l-Muhakkaka Ani'l-Esûleti'l-Muharrefe:*

Bu kitap ed-Dânî'nin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ammar el-Mehdevî'nin kendisine gönderdiği bazı meselelere yönelik sorulara verdiği cevaplardan oluşan bir eserdir. ed-Dânî, bu cevaplara ‘Sittiniyye’ meselesini ve et-Tenbih isimli risaleyi ilhak etmiştir. Bütün bu soru ve cevaplar, Kur'ân ilimleri ile alakalı bu iki imamın arasında geçen ilmî rekabetin

¹⁵⁶ HAMMÎTO, *Mu'cemu'l-Muellerfât*, el-Câmiu'l-Mağribiyye, 1. Baskı, 1421/2000, s.9.

bir yönünü temsil etmektedir. İmam es-Sağar, *ez-Zehru'l-Yâni' Fî Kirâati'l-İmam Nâfi* isimli eserinde bu ilmî rekabetin bir kısmını zikretmiştir.¹⁵⁷

3. *Kitabu İdğami'l-Kebir Fi'l-Kur'an.*

Bu isimli bir kitabın daha önce benzeri yoktur. ed-Dânî'den önce hiç kimse böyle bir telifte bulunmamıştır. Bu konudaki kitapların hepsi kendisinden sonra yazılmış olup yazılanların büyük çoğunluğu da bu kitaptan nakledilmiştir. ed-Dânî, bu eserin mukaddimesinde şöyle söylemiştir:

“Bazı arkadaşlarımız, büyük idğam ile ilgili Ebû Amr b. Ala'nın görüşünü şerh edecek ve illetleri ile vecihlerini detaylandırarak, ayrıca asılları ile ferlerini beyan edecek ve sadece Ebû Muhammed Yahya b. Mübarek el-Yezidi'den rivayette bulunup başkasından rivayet yapmamış olmasını açıklığa kavuşturacak bir eser kaleme almamı defalarca talep edip arzuladılar.”¹⁵⁸

Alimlerin El-İdğam El-Kebir Fi'l-Kur'an:

Alimlerin ed-Dânî'nin *İdğâm* kitabından aldığı büyük kaidelerden biri şudur: “İdğam, başkasının dilinde güzel olmayan arapların dillerinde icra ettikleri sözdür.”¹⁵⁹

ed-Dânî'den sonra gelen alimlerin neredeyse hepsi bu konudaki teliflerini ed-Dânî'nin bu sözüyle takdim etmiştir. Örnek vermek gerekirse Es-Sehâvî *Cemâlu'l-Kurrâ' ve Kemâlu'l-İkrâ'* kitabının idğam bölümünün başında bu sözü ed-Dânî'ye nisbet ederek aktarmıştır.¹⁶⁰

İbnu'l-Cezerî de *en-Neşr Fi'l-Kirâati'l-Aşr* isimli meşhur kitabınının ‘Onların İdğâmu'l-Kebir’deki İhtilafları’ bölümünde ed-Dânî'ye nisbetini belirttikten sonra sözü aktarmıştır.¹⁶¹

Alimler, bu kaideyi Ed-Dani kitabından hiç değiştirmeden harfiyyen aktarmıştır.

4. *Kitabu İhtilâfu'l-Kur'an Fi Kavlihi Azze ve Celle (Ha Entüm).*

Mentûrî bu eseri, *Şerhu Dureri'l-Levâmi'* isimli eserinde İbn Berri'nin; “‘Ere Eyte’ ve ‘Ha Entüm’ kelimelerinin teshil ile okunması gerektiğini düşünüyorum ancak onlardaki hemzenin ibdal edilmesi gerektiğini de söyleyenler olmuştur” sözünü naklederken ed-Dânî'nin bu eserine atıfta bulunmuş ve şöyle söylemiştir: “ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyân ve*

¹⁵⁷ MUHAMMED EL-MUHTÂR, *Târihu'l-Kirâât*, s.217.

¹⁵⁸ ed-DÂNÎ, *el-İdğâmu'l-Kebîr*, thk. Abdurrahman Hasan el-Ârif, Alemu'l-Kutub, s.69.

¹⁵⁹ ed-DÂNÎ, *el-İdğâmu'l-Kebîr*, s.90.

¹⁶⁰ Bkz. es-SEHÂVÎ, Ebu'l-Hasan, *Cemâlu'l-Kurrâ' ve Kemâlu'l-İkrâ'*, thk. Mervân el-Atiyye, Hasan Harrabe, Dâru'l-Me'mun, Beyrut, 1. Baskı, 1418/1997, s.589.

¹⁶¹ Bkz. İBNU'L-CEZERI, *en-Neşru Fi Kirâati'l-Aşr*, s.275.

İhtilafi'l-Kurra fi Kavlihi azze ve celle Ha Entüm isimli eserlerinde Ebu'l-Ezher, Ebû Yakup ve Davud'un şöyle söylediklerini söylemiştir: “Kur'ân tilavet eden “Ha Entüm” (هانتُم) kelimesini, orada var olan hemzeyi kast ederek teshil ile okur.”¹⁶²

5. *Kitabu'l-Urcûzeti'l-Münebbiheti Ala Esmâi'l-Kurrâ ve'r-Ruvât ve Usûli'l-Kırâati ve Ukûdi'd-Diyânâti Bi't-Tahdisi ve'd-Delâlâti.*

Bu eser, türü ve konusuna göre eşsiz olup uzun bir manzumedir. Kıraat ve ravilerle ilgili bilgileri cem eden ilk manzum eserlerden sayılmaktadır. 65 bölümden oluşan bu eserin ilk kısmında ed-Dânî, kıraat imamları ve ravilerin ismi ile akaid usullerini ele almıştır. İkinci kısımda ise kıraatin edâ şekilleri ve tecvid kurallarından bahsetmiştir. ed-Dânî bu kitabında şöyle söylemiştir: “Bostan gibi koku saçan bu kitaptaki beyitlerin sayısı iki bin olup farklı dalları içeren altı konuyu içermektedir.”¹⁶³

ed-Dânîden sonra bu alanda telif yapanların çoğu bu kaynaktan alıntı yapmaktadır. Bunun örneklerinden birisinde Ebu'l-Hasan es-Sefâkasî *Ğaysi'n-Nef'i Fi'l-Kırâati's-Seb'i* eserinde şöyle söylemektedir:

“Esreden sonra sukun harf gelirse onun terkîk edilmesi gerekir. İhtilâsla birlikte olana gelince bu konuda önde gelen alimlerin pek çoğu tarafından hayretle karşılanmıştır. Çünkü bu konuda ne önceki ne de sonraki alimlerin kitaplarında bir metin ya da tavakkuf ettikleri gösteren bir vecih bulunmaktadır. Çünkü onlar bunu açıklamadıysa bu onların sözlerinin kuvvetinden almıştır. Zira hiç kimse ihtilâsın sukun olduğunu söylemedi. Tam tersi onun hareke olduğunu söylediler. ed-Dânî de el-Munebbihe'sinde “İhtilâsın hükmü hareke ile isrâ'dır. Herkes icma sahibidir.” dedi.¹⁶⁴

6. *İrşadu'l-Mütemessikin.*

Bu kitabın konusu, Verş'in Nafi'den rivayet ettiği kıraatin eda usulleridir.

ed-Dânî bu eserde şöyle söylemiştir:

“Nûn ve'l-Kalemi” kelimesinin idğamı hususunda Verş ihtilaf etmiştir. Birçok Mısırlı, Ebû Yakup'tan o da Verş'ten kesinlikle izhar ile okunacağını rivayet etmiştir. Ben de bu şekilde Ebû Fetih'e okudum ki bunu bana Ebu'l-Kasım haber vermiş olup\ keza Yunus da Verş'ten böyle rivayet etmiştir. Bazıları da Ebû Yakup'tan kıyasen idğam ile okunması gerektiğini nakletmiş olup Ebu'l-Hasan'a bu rivayet doğrultusunda okudum.”¹⁶⁵

162 MENTÛRÎ, *Şerhu Dureri'l-Levâmi*, s.186.

163 ed-DÂNÎ, *el-Urcûzeti'l-Münebbihe Ala Esmâi'l-Kurrâ ve'r-Ruvât ve Usûli'l-Kırâati ve Akdi'd-Diyânâti Bi't-Tecvid ve'd-Delâlât*, Beyit: 52-53.

164 es-SEFÂKASÎ, Ali b. Muhammed b. Salim Ebu'l-Hasan en-Nevevî, *Ğaysu'n-Nâfi' Fi'l-Kırâati's-Seb'*, s.219.

165 el-MENTURÎ, *Şerhu İbn Beriyy*, Levha 199.

Pek çok alim bu kitaptan nakilde bulunmuştur. Bunların en meşhurlarından Menturî, *Şerhu Dürrü'l-Levami* isimli eserinde bu kitaptan nakilde bulunup şöyle söylemiştir:

“ed-Dânî, *el-Mehariç ve İrşadu'l-Mütemessikin, İcâzu'l-Beyan, et-Tahdit ve el-İbane* isimli eserlerinde şöyle söylemiştir: “İsti'la harfleri yedi tane olup bunlar senin *خص ضغط قط*” sözünde toplanmışlardır.”¹⁶⁶

Aynı eserde ed-Dânî'nin eserlerinde istiâze lafızlarının incelenmesi bölümünde yazar şunları söylemiştir:

“ed-Dânî'nin kitaplarında bu konuda zikrettiği altı lafız olduğunu bil. İlki *أعوذ بالله من الشيطان الرجيم* dir. bu lafız *Câmiu'l-Beyân, el-İktisâd, et-Temhîd, İcâzu'l-Beyân ve İrşâdu'l-Mutemessikîn ve et-Teysîr* eserlerinde geçmektedir.”¹⁶⁷

7. *el-İktisad Fi'l-Kırââti's-Seb'i.*

Bu kitabın *et-Teysîr Fi'l-Kırââti's-Seb'i* isimli kitabın ihtisar edilmiş bir nüshası olduğu söylenmektedir. Menturî, bu kitaptan pekçok nakilde ve istişhadda bulunmuştur. Onlardan birinde kasr ve hemzede işbâ hakkında şöyle söylemiştir:

“Tenvin durulduğunda elife tebdil etmiştir. İcmâen kasr ile okunur. Çünkü lazım değildir. Bunun hakkında ed-Dânî'nin *el-İktisadda* bir metni vardır.”¹⁶⁸

8. *Kitabu'l-Elifât ve Marifeti Usûliha.*

Bu kitap, ed-Dânî'nin özellikle Kur'ân-ı Kerîm'deki kelime başlarında yer alan elif çeşitlerini konu edindiği 14 sayfalık küçük bir elyazma eseridir. Her çeşit Kur'ânî kelime örneklerini sebepleriyle birlikte zikretmiştir. Ulaşabildiğimiz bilgilere göre bu kitabın tek bir elyazma nüshası vardır. Bunun dışında başka bir baskısı ve nüshası bulunmamaktadır. O da Kahire'deki Ezheriye Kütüphanesi'ndedir.

Hususiyle elif harflerini konu edinen nadir teliflerdendir. Çok azı dışında onun gibi bir eser gelmemiştir. Daha önce kimsenin zikretmediği konularda münferid eserler kaleme almıştır. Bu nadir kitaplardan biri dışında başka bir esere de ulaşamadık. O da İbnu'l-Enbârî ve İbn Halûye'e aittir. Fakat ed-Dânî'nin kitabı, bölümlerinin açıklığı, Kur'ân'daki elifleri merkeze alma gibi özellikleriyle beraber mevzuyu dağıtma ya da uzatmaksızın konuşma yönü ve vecihleri illetlendirme konularına gösterdiği itina ile bahsettiğimiz

¹⁶⁶ el-MENTURI, *Şerhu Dürrü'l-Levami*, s.851.

¹⁶⁷ el-MENTURI, *Şerhu Dürrü'l-Levami*, s.92.

¹⁶⁸ el-MENTURI, *Şerhu Dürrü'l-Levami*, s.206.

kitaptan farklıdır ve bu yönüyle bu kitap eğitim kitaplarına en yakın özellikleri içermektedir.

9. *el-Mûdih Fi'l-Feth ve'l-Îmâle*

ed-Dânî bu kitabında kıraat imamlarının metotlarını, onların Kur'ân'da yer alan feth ve imale konusundaki ihtilaflarını açıklamaktadır. Sehâvî, Şatibî, Suyutî¹⁶⁹ gibi pek çok alim kendisinden nakilde bulunmuştur.

Sehavî, *Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-Îkrâ'* eserinde ed-Dânî'nin şöyle söylediğini nakletmiştir:

“Kıraat imamlarının ihtilaf ettiği konulardan olan el-Feth ve'l-Îmale Kur'ân'ın kendilerine indiği arapların fasihleri ve kıraat imamlarının dillerinde kullanımı yaygın olan iki meşhur dildir...”¹⁷⁰

Şâtibî ise *İbrâzu'l-Meânî* eserinin “el-Lâmât” bölümünde ed-Dânî'nin *Îmâle* kitabında şöyle yazdığını söylemiştir:

“Buradaki vecihler aralarında tercih belirtilmeksizin harfi kalın kılmaktır. Fakat bununla ayet başlarının arası, bahsedileceği üzere ayrılmıştır.”¹⁷¹

Şâtibî aynı eserinin el-Feth ve'l-Îmâle bölümünde ise ed-Dânî'nin *el-Mûdih* kitabındaki şu sözünü aktarmıştır:

“Vasat fetha, şedîd fetha ile vasat imale arasındadır. Kıraat imamlarından fethacı olanlar bunu kullanır. Îmale de iki türdür; vasat imâle, şedîd imale. Kıraat imamları ikisini de kullanır. Vasat imalenin hakkı harfi vasat fetha ile şedîd imale arasına getirmektir. Şedîd imalenin hakkı ise fethayı kesraya, elifi de yâ harfine tam bir değiştirme ve aşırı bir işbâ' yapmaksızın yakın kılmaktır.”¹⁷²

10. *İcâzu'l-Beyân An Usûli Kırâati Verş an Nafi Bi'l-Îlel*

İcâzu'l-Beyân İmam Nafi hakkında telif edilen en değerli eser olarak değerlendirilir. Bu kitap ed-Dânî'nin en meşhur kitaplarından. Ömrünün sonlarında yazdığı bu kitapta ele aldığı ilimlerdeki tecrübe ve bilgisinin özetini sunmuştur. Mentûrî, Şatibi, İbnu'l-Cezerî gibi pek çok alim bu kitabından nakilde bulunmuştur.

Şâtibî *İbrâzu'l-Meânî* eserinin el-Feth ve'l-Îmâle bölümünde şöyle söylemiştir:

“Biz asıl, resm ve ilhak itibariyle içerisinde yâ harfi olan imalelerin çoğunu bu kapsama sokma konusunda iyice düşündük. İçerisinde aslı vav harfi olan imalelerin hepsi ise ayet başlarıdır. Bu konu gelecek beyitte açıklanacaktır. “er-Ribâ” (الربا) kelimesi ise bunun dışındadır. Çünkü bu kelime ayet başında gelmemiştir. Bu kelimenin imale ile okunmasında Verş'in rivayetine bakılır. O da ed-Dânî'nin imâle kitabındaki sözlerine dayanmaktadır. Fakat ed-Dânî, *İcâzu'l-Beyân* kitabında isim ve

169 es-SUYUTÎ, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an*, thk.Merkezu'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye, Tabâatu Mecmau'l-Melik, Suud, s.586.

170 SEHAVÎ, Alemuddin, *Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-Îkrâ'*, thk.Ali Huseyin el-bevvâb, Mektebetu't-Turrâs, Mekke, 1408/1987, II, s499.

171 ŞÂTIBÎ, *İbrâzu'l-Meânî Min Hirzi'l-Emânî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, s.264.

172 ŞÂTIBÎ, *İbrâzu'l-Meânî*, s.204.

fillerin sonlarında yer alan ve aslı harfî vav olan harflerin hepsini yazmıştır. “safâ” (الصفا), “ribâ” (الربا), “asâ” (عصاي), “senâ berkîhî” (سنا برقه), “şefâ curifin” (شفا جرف), “merdâtillâh” (مرضاة الله), “halâ” (خلا), “afâ” (عفا), “deâ” (دعا), “bedâ” (بدا), “denâ” (دنا), “alâ” (علا), “mâ zekâ” (ما زكى) bunlardan bazılarıdır. Verş bütün bu örneklerde fethayî şiddetli/kuvvetli (feth-i şedîd) okumuştur. Fakat ayet sonlarında gelen “duhâ” (الضحى), “secâ” (سجى) kelimelerinde durulduğunda böyle okunmaz.”¹⁷³

Mentûrî, *Şerhu Düreru'l-Levami'* eserinde pek çok kez bu eserden nakilde bulunmaktadır. Onlardan birinde ed-Dânî'nin *Îcâzu'l-Beyân'da* itbâk'ın manasının dilin damağa vurdurulması olduğunu söylediğini aktarmaktadır.¹⁷⁴ Aynı eserin başka bir yer de ed-Dânî'nin kelimenin nasb konumunda olduğunda feth-i şedid olacağını kelimenin kesre konumunda olduğunda ise Verş'e göre bunun feth-i şedid olmasına mani olduğunu söylediğini belirtmektedir.¹⁷⁵

İbnu'l-Cezerî de *Muncidu'l-Mukriîn ve Murşidu'r-Râşidîn* adlı eserinde ed-Dânîden nakilde bulunmuş ve onun *Îcâzu'l-Beyân'da* imalenin arap kabilelerine ait bir dil olduğunda icmâ olduğuna dair beyanını aktarmıştır.¹⁷⁶

Abdullah b. el-Mubârek de *el-Kenz Fi'l-Kırâati'l-Aşr* adlı eserinde bu kitaptan nakilde bulunduğu yerde şunları söylemiştir:

“Ayat başlarında olmayan kelimelerde lâm harfinden sonra yâ harfinden kalb olan elif bulunabilmektedir. Bu yerlerin toplamı altıdır. İlki Bakara Suresi'ndeki “musallâ” (مصلّى), ikincisi İsrâ Suresi'ndeki “yaslâhâ” (يصلها), üçüncüsü İnşikâk Suresi'ndeki “yaslâ” (يصلى), dördüncüsü Ğâşiye Suresi'ndeki “teslâ” (تصلى), beşincisi Leyl Suresi'ndeki “Lâ yaslâhâ” (لا يصلها), altıncısı ise Tebbet Suresi'ndeki “seyeslâ” (سيصلى) kelimeleridir. “Musallâ” dışındaki kelimelerin geçiş ve duruşlardaki okunuş şekillerinde ihtilaf vardır. Durulduğundaki ihtilaf, pek çok alim ve ed-Dânî'ye göre bu kelimelerin inceltme ve kalınlaştırma durumlarıdır. ed-Dânî, *Îcâzu'l-Beyân'da* bu iki vechi aktarmış sonra ‘bana göre en iyisi kalınlaştırmaktır.’ demiştir.”¹⁷⁷

11. *Kitabu'l-Beyan an Kırâati'l-Kurrâ (Ma Leke La Te'mennâ)*:

Mentûrî, *Şerhu Düreru'l-Levami'* eserindeki pek çok yerde bu kitaptan nakilde bulunmuştur. Onlardan birinde şöyle söylemiştir:

“ed-Dânî *Kitabu'l-Beyan an Kırâati'l-Kurrâ (Ma Leke La Te'mennâ)* isimli eserinde ‘...İlhfâ ile bu konuda Arapça'da onun sahih olduğunu, dilde ve kıraat imamları ile nahivcilerin önde gelenlerinin sözlerinde onun yaygın olduğunu söylüyoruz.’ dedi.”¹⁷⁸

173 ŞÂTIBÎ, *Îbrâzu'l-Meânî*, s.225.

174 Bkz. el-MENTURÎ, *Şerhu Düreru'l-Levami'*, s.852.

175 Bkz. el-MENTURÎ, *Şerhu Düreru'l-Levami'*, s.582.

176 Bkz. İBNU'L-CEZERÎ, *Muncidu'l-Mukriîn ve Murşidu'r-Râşidîn*, s.73.

177 ABDULLAH B. el-MUBÂREK, *el-Kenz Fi'l-Kırâati'l-Aşr*, thk. Hâlid el-Meşhedânî, *Mektebetu's-Sekâfetu'd-Dinîyye, Kahire, 1. Baskı, 1425/2004*, s.328.

178 el-MENTURÎ, *Şerhu Düreru'l-Levami'*, s.411.

12. *Tarihu Tabakâti'l-Kurrâ Ve'l-Mukri'ine mine's-Sahabeti Ve't-Tabi'ine ve min Ba'dihim mine'l-Hâlifine ilâ Asri Müellifihî Ve Câmi'ihî alâ Hurûfi'l-Mu'cemi.*

İbnu'l-Cezerî *Ğâyetu'n-Nihâye* eserinde bu kaynaktan bahsettikten sonra “o mevzusunda büyüktür. Umarım inşallah onu toplamayı başarırım.” demiştir.¹⁷⁹

13. *et-Tebyin li İhtilafi'l-Kırâati fi'l-Ya'ati*

İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye* eserinde bu kitabı *Kitâbu İhtilâfuhum Fi'l-Yâât* ismiyle zikrederek pek çok nakilde bulundu.¹⁸⁰ 26 rakamıyla Fihristte bu isimle zikredilmiştir. Menturî de *Şerhu Düreru'l-Levami'* eserinde bu eserden çokça nakilde bulunmuştur.

14. *et-Tafsîl Li Mezhebi Ebi Amr Fi'l-İdğami'l-Kebir*

25 rakamıyla Fihrist'te bu isimle zikredilmiştir. İmam Menturî şerhinde şöyle söylemiştir:

“Onun bir kısmını hocam Ebû Said Ferec b. Kâsim b. Lub'a okudum. Bana hepsi için icâzet verdi. Sonra Kâdî Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Hamza tarikiyle o babasından o da müelliften merfû bir senetle nakletti.¹⁸¹

15. *Kitabu't-Tenbih.*

İbnu'l-Cezerî en-Neşr isimli eserinde bu adla rivayet eden tek kişidir. Verş'in kıraatinin keyfiyetinin zikri bölümünde “eraeyte” (أرايت) ve ibdâl ile teshil rivayetlerine dayanarak med miktarı hakkında şöyle söyler: “ed-Dânî et-Tenbîh kitabında onu iki vecihle okudu.”¹⁸²

16. *et-Teysîr fi Kırâati's-Seb'*

ed-Dânî'nin en meşhur kitaplarından biridir. Kıraat ilminde yazılıp da bu kitaptan istifade edilmeyen hiçbir kitap yoktur. Bu anlamda kıraat ilmindeki en değerli kitaplardan biridir.

ed-Dânî kitabına Allah'a hamd ve sena ile başlamıştır. Ardından kendisinden yedi kıraat imamının kıraatlerini kolay anlaşılır tarzda özet bir şekilde tasnif etmesinin ve bu tasnifin rivayet ve tariklerin kadîm kıraat imamlarının önde gelenlerince sabit, sahih ve

¹⁷⁹ İBNU'L-CEZERÎ, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, s.505.

¹⁸⁰ İBNU'L-CEZERÎ, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, s.505.

¹⁸¹ el-MENTURÎ, *Fihrist*, thk. Muhammed Benşerîfe Menşûrâtu Merkezi'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs ve İhyâu't-Turâs bi'r-Râbidati'l-Muhammediyye, Rabat, 1. Baskı, 1432/2011, s.19-20.

¹⁸² İBNU'L-CEZERÎ, *en-Neşr*, I, s.398.

meşhur olanlarını içermesinin istendiğini belirtmiştir. Bu kitabı da onun için yazdığını söylemiştir.¹⁸³

Şâtibi, meşhur Şatibiyye Kasidesi'ni *et-Teysîr fî Kırââtî's-Seb'* kitabına dayanarak yazmıştır. ed-Dânî'nin izinden gidip yedi kıraat imamı ve ed-Dânî'nin itimad ettiği tariklerle sınırlı kalmış ve bunları hocalarına okumuştur. İbnu'l-Cezerî *Tahbîru't-Teysîr Fî Kırââtî'l-Eimmeti'l-Aşrati* kitabında bu kitabın kıraat ilminde telif edilen en sahih kitaplardan olduğunu ve kitabın kıraat farklılıklarının zikredilmesi açısından iki bölüme ayrıldığını söylemiştir. İlk bölüm yedi kıraat imamının ve onların mezheplerinin aralarındaki ihtilafı konu edinmektedir. Ayrıca izhar, idğam, med, kasır, hemzeteyn, fetha, imale, vakf gibi farklı konulardaki ihtilaf durumunda kıyası kullanmalarını ele alır. Fatiha ile Bakara surelerinin başında yer alan harflere tabi olarak bu bölüm üst ve alt başlıklara ayrılmıştır. İkinci bölüm Kur'ân'da az geçen ve kıyas kabul etmeyen harfleri içermektedir. Kıraat imamlarının bu bölümdeki ihtilafı ilk bölümden daha fazladır. Tıpkı cem', tevhîd, istifhâm, haber, hitap konularında olduğu gibi.

el-Menturî de *Şerhu Dürreru'l-Levami'* de bu eserden yüzü aşkın nakilde bulunmuştur. Bunlardan birinde şöyle söylemiştir. “ed-Dâni *et-Teysîr'de* ‘Onlar, Lafzatullah'taki lâm harfinin fetha ve zamme durumunda kalın, esre durumunda ince okunması konusunda icma etti.’ demiştir.”¹⁸⁴

17. *Câmiu'l-Beyân fî'l-Kırââtî's-Seb'a Min Erbaine Rivâye*

el-Menturî *Şerhu Dürreru'l-Levami'de* bu eserden nakilde bulunarak bu kitabın hepsini anlayarak hocası Muhammed b. Muhammed b. Beybeş'e okuduğunu senedini ise Davud Süleyman b. Necah tarikiyle ed-Dânî'den aktardığını söylemiştir.¹⁸⁵

18. *er-Râât ve'l-Lâmât li Verş.*

ed-Dânî el-*Mûdîh* kitabında bu kitabından bahsetmiş ve Râ harflerinin imalesinde Verş mezhebinin görüşünden bahsettikten sonra “Bu konuyu er-Râât konusunu çalıştığım kitapta yeteri kadar şerh ettim.” demiştir.¹⁸⁶

el-Menturî *Şerhu Dürreru'l-Levami'de* bu eserden çokça nakilde bulunmuştur. Onlardan birinde şöyle söylemektedir. “ed-Dânî, *er-Râât ve'l-Lâmât li Verş* kitabında;

¹⁸³ ed-DÂNÎ, *et-Teysîr fî Kırââtî's-Seb'*, s.2-3.

¹⁸⁴ el-MENTURÎ, *Şerhu Dürreru'l-Levami'*, s.627.

¹⁸⁵ Bkz. el-MENTURÎ, *Fihrist*, s.3-4.

¹⁸⁶ ed-DÂNÎ, el-*Mûdîh*, s.781.

‘Onlar, Lafzatullah’taki lâm harfinin fetha ve zamme durumunda kalın, esre durumunda ince okunması konusunda icma etti.’ demiştir.”¹⁸⁷

19. *er-Râât ve'l-Lâmât li Verş el-Asğar*

Zehebî, *Marifetu'l-Kurrâ*’da bu kitabı zikredip kendisinden nakilde bulunmuştur.¹⁸⁸

20. *Rivayetu Verş an Tariki'l-Mısriyyîn:*

el-Menturî, *Şerhu Düreru'l-Levami*’ de bu eserden sayısız nakilde bulunmuştur. Onlardan birinde şöyle söylemektedir:

“Verşin rivayetlerinde meşhur olan şeyin fasılaların terk edilmesi -yani iki sure arasındaki besmele- olduğunu bil. ed-Dânî *et-Teysir, Camiu'l-Beyan, et-Temhîd, et-Tarîf, İrşâdu'l-Mutemessikîn, İcâzu'l-Beyân, et-Talhîs, el-Mucez, Rivayetu Verş an Tariki'l-Mısriyyîn* eserlerinde bunun Ebu Yakub’un Verş’den naklettiği rivayet olduğunu söyledi.”¹⁸⁹

el-Menturî, eserin başka bir yerinde şöyle söylemektedir:

“eliflâm râ” (الر), “eliflâmmîmrâ” (الم) daki râ harfine gelince, ed-Dânî *Camiu'l-Beyan, et-Temhîd, et-Tarîf el-Mudîh ve el-İbâne*’de Ebu Yakub rivayetiyle Verş’in bunu şununla şu arasında okuduğunu yazmıştır. Bu konuyu *el-İktisâd, et-Teysir, İrşâdu'l-Mutemessikîn, İcâzu'l-Beyân, et-Talhîs, el-Mucez, Rivayetu Verş an Tariki'l-Mısriyyîn* eserlerinde Verş’le sınırlandırmıştır.”¹⁹⁰

21. *Rivayeti Ebi Nüşeyt.*

el-Menturî, *Şerhu Düreru'l-Levami* eserinin Besmele bölümünde bu eserden nakilde bulunmuştur. Onlardan birinde şöyle söylemektedir:

“ed-Dânî, *Rivayeti Ebi Nüşeyt*’te şöyle söylemiştir: “Kalun’un çoğul miminin zamme olması, vâv ile vasledilmesi ve sukun okunması konusunda muhayyer kaldığımı bil. Fâris b. Ahmed kiraatini Kur’ân’ın hepsinde bana mîm harfini zamme ile okudu. Ebu’l-Hasan ise mîm harfini sukun ile okudu. Bu İbn Mucâhid’in tercihidir.”¹⁹¹

22. *Rivayetu Kâlun an Tariki'l-Halvanî.*

İbnu'l-Micrâd’ın, *İdâhu'l-Esrâr ve'l-Bedâi’ Fî Şerhi Düreri'l-Levami* eserinin Hâu’l-Kinâye bölümünde bu kitaptan nakilde bulunmuş, ed-Dânî’nin Halvânî tarikiyle Kalun’dan gelen rivayette Taha Suresinde geçen “vemen ye’tihî mu’minen” (ومن يأتته مؤمناً) ifadesindeki Hâ harfini yâ harfiyle bağlayarak okuduğunu söylediğini belirtmiştir.¹⁹²

23. *Şerhu Kasideti Ebî Mezahimi'l-Hakani fi'l-Kırâati ve'l-Usul.*

187 el-MENTURÎ, *Şerhu Düreru'l-Levami*, s.627.

188 ez-ZEHEBÎ, *Marifetu'l-Kurrâ*, I, s.328.

189 el-MENTURÎ, *Şerhu Düreru'l-Levami*, s.37-38.

190 el-MENTURÎ, *Şerhu Düreru'l-Levami*, s.583.

191 el-MENTURÎ, *Şerh*, s.54.

192 İBN İMRÂN, Muhammed b. Muhammed, *İdâhu'l-Esrâr ve'l-Bedâi’ Fî Şerhi Düreri'l-Levami*, Merkezi Necîbüye, el-Mektebetu'l-Vataniyye, s.4.

Bu adla Fihristte 30 rakamıyla zikretmiştir.¹⁹³ İbnu'l-Cezeri'de *Ğâyetu'n-Nihâye'de* nakletmiştir.¹⁹⁴

24. *Eş-Şevazû Fi'l-Kırâat.*

el-Menturî, *Şerhu Dürreru'l-Levami'*'de “Hâentum” (هانتُم)dan bahsettiği yerde hemzenin hâ (هَاء) harfine dönüştürülmesi konusunda şöyle söylemiştir: “Ona Ebu's-Sivâr el-Ğanevî'nin kiraati gereklidir. O هياك نعبد و هياك نستعين şeklinde. Bunu Mekkî *İbâne'de*, ed-Dânî de *eş-Şevâz'da* aktarmıştır.”¹⁹⁵

25. *Kitabun fihi'l-Mes'elelu'l-Musemmâti bi's-Sittiniyeti ve Hiye mine'l-Hemz.*¹⁹⁶

Kitabın Sittiniye ile isimlendirilmesinin sırrını Ebu Abdillâh Muhammed b.

İbrahim şöyle rivayet etmektedir:

“el-Mehdevî el-Hâfiz'in (ed-Dânî) kıymetini bilmeden önce ona itiraz ediyordu....

el-Mehdevî el-Ecvibetu'l-Muhakkaka ismini verdiği bir kitapçıkta bu konuya cevap verdi. El-Hâfiz'da es-Sittiniyye” olarak isimlendirdiği bir mesele sundu ve bu meseleye “yudîu” (يُضِيءُ), ve “berîu” (بِرِيءُ) kelimelerinde olduğu gibi öncesinde esre olan zammeli hemze konusunda 6 soru ekledi. Bu el-Mehdevî'nin eline geçti. Ona soru sormamayı ve annesinin doğduğu gün gibi kendisinde kalmasını istedi. el-Hâfiz *et-Tenbîh ala'l-Hata' ve'l-Cehl ve't-Tenvîh* adlı risaleyle bunu güçlendirdi. el-Mehdevî'nin durumu hakkında el-Muvaffak Ebu'l-Ceyş'e yazdı.”¹⁹⁷

26. *el-Mufassah.*

el-Menturî, *Şerhu Dürreru'l-Levami* eserinde ondan nakilde bulunmuştur.

Bu eserin bir yerinde ed-Dânî'nin *el-Mehâric, İrşâdu'l-Mutemessikîn, İcâzu'l-Beyân ve el-Mufassah* kitaplarında şöyle söylediğini zikretmektedir. “Bununla onu isimlendirdim. Çünkü sen bu konuda onun mahrecine uygun çıkartıldığında ıslığa benzediğini işitirsin.”¹⁹⁸

27. *Mezâhibi'l-Kurra Fi'l-Hemzeteyn*

193 ĞANÎM KUDÛRÎ el-HAMD, *Fihrist Tesânîfe Ebî Amr*, Merkezi'l-Mahtûtât 1. Baskı, 1410/1990, s.20.

194 İBNU'L-CEZERÎ, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, s.505.

195 el-MENTURÎ, *Şerhu Dürreru'l-Levami'*, s.417.

196 el-MENTURÎ, *Şerhu Dürreru'l-Levami'*, s.28.

197 Ebû Abdullâh Muhammed b. İbrahim, *ez-Zehru'l-Yâni'*, Mahtûtatu'l-Karaviyyîn, Mağrib, Fas,Kütüphane no:1039, levha.20.

198 el-MENTURÎ, *Şerhu Dürreru'l-Levami'*, s.854.

Zehebî ve İbnu'l-Cezerî bu eserin ciltli olduğunu söylemiştir.¹⁹⁹ Şatibi *İbrâzu'l-Meânî Min Hirzi'l-Emânî'de* şöyle demiştir:

“ed-Dânî'nin bir ya da iki kelimedede yan yana olan iki hemzenin durumuyla ilgili kıraat imamlarının ittifak veya ihtilaf ettikleri görüşlerin izahı hakkında müstakil bir kitabı vardır. İbn Zekvân'dan rivayetle “eezheptum” (ءأذهبتم) kelimesiyle ilgili iki veçhin bulunduğunu söylemiştir. Onlardan birisi iki hemzenin de okunması, ikincisi ise hemze ile med olarak okunmasıdır.”²⁰⁰

28. *el-Mufredâtu's-Seb'*

İbnu'l-Cezerî bu eserden bahsetmiş ve *Ğâyetu'n-Nihâye'de* kendisinden nakilde bulunmuştur.²⁰¹

29. *Mufradetu Yakub*

Bu kitap meşhur on kıraat imamından biri olan Yakub b. İshak el-Harezmî'nin kıraatine mahsus bir eserdir.ed-Dânî, eserinin başında şöyle söylemektedir:

“Kur'ân'ı insanlara bir hidayet, İslam memleketlerinin kazanmasına bir vesile olarak indiren Allah'a hamd olsun... Sen -Allah seni tevfiğiyle teyit etsin- benden bu kitapta Ebu Muhammed b. Yakub b. İshak el-Harezmî'nin kıraatini Nafi b. Abdurrahman b. Ebî Nuaym'in Kalun rivayetiyle ihtilaf ettiği konularda resmetmemi, ittifak ettiği konuları ve Yakub'un Râvih ve Ruveys rivayetlerinden gelen kıraatini zikretmemi istedin.”²⁰²

Şatibi *İbrâzu'l-Meânî Min Hirzi'l-Emânî'de*²⁰³, İbnu'l-Cezerî *en-Neşr'de*²⁰⁴ bu kitaptan nakilde bulunmuştur.

30. *el-Mufasssah fî İdğami's-Sevâkin*

el-Menturî bu isimle kitabı eserinde zikretmiş ve ‘onun bir kısmını anlayarak hocam Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Kaycâtî'ye okudum. O da bana kitabın tamamı için icazet verdi.’ demiştir... Metnin senedini Ebu Hamza o babası, o da müellif tarihiyle zikretmiştir.’²⁰⁵

31. *el-Mûcez Fî Usûli Verş:*

el-Menturî bu kitabı zikretmiştir. *Şerhu Düreru'l-Levami* eserinde Kehf Suresi'nde yer alan “lâkinnâ” (لكننا) kelimesinden bahsettiği yerde şöyle söylemiştir:

199 ez-ZEHEBÎ, *Marifetu'l-Kurrâ*, I, s.408; İBNU'L-CEZERÎ, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, s.505.

200 ŞÂTİBÎ, *İbrâzu'l-Meânî Min Hirzi'l-Emânî*, s.130.

201 İBNU'L-CEZERÎ, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, s.505.

202 ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyân*, s.57.

203 ŞÂTİBÎ, *İbrâzu'l-Meânî Min Hirzi'l-Emânî*, s.783.

204 İBNU'L-CEZERÎ, *en-Neşr*, s.60.

205 el-MENTURÎ, *Fihrist*, s.21.

“ed-Dânî, *İrşâdu'l-Mutemessikîn*’de şöyle söyledi: “Bu kelimenin aslı “lakin ene” (لكن أنا) dir. ben hemzenin harekesini nûn harfine naklederek harekeledim. Sonra “ene”nin (أنا) nûn unda idğâm ettim. Ve kelime “lâkinnâ” oldu. ed-Dânî bu kelimeyle ilgili hemzenin mustekil olduğunu ve hazfedildiğini akabinde lâkindeki nûn harfinin ene deki nun harfine idğam edilip o şekilde yazıldığını söyleyenlerin olduğunu belirtti. ed-Dânî bunu *et-Temhîd*, *İcâzu'l-Beyân*, *et-Telhîs*, *el-Mu’cez*, *el-Mufassah*’da zikretti.”²⁰⁶

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : EBÛ AMR ED-DANÎ'NİN TELİF METODU

I. Ed-Dani'nin Telifteki Metodu

ed-Dânî, yazmış olduğu eserlerde genelde, itimat etmiş olduğu metodu açıklayıp bölümleri hangi yöntemle oluşturduğunu belirtmemiştir. Fakat bazı eserlerinin mukaddime kısmında, kitabın kısımlarını, bölümlerini ve konularını zikretmiş, eserini nasıl bölümlere taksim ettiğini ve hangi metodu takip ettiğini belirtmiştir. Bununla beraber bazen de eseri hangi sebeple kaleme aldığını da izah etmiştir. Örneğin, *el-Elifât fi'l-Ef'âli ve'l-Esmâ'* kitabın girişinde şöyle söylemiştir:

“Ben bu kitapta, fiil, isim ve harflerdeki vasıl ve kat' eliflerinin manalarını zikredip asıllarını taksim; fer'lerini ise beyan edeceğim. Bunu da yeni başlayan ve öğrenmeyi arzulayanların bunların bilgisine ve hakikatine kolayca vakıf olabilsinler diye özet bir şekilde yapıp çok fazla uzatmayacağım inşallah. İlk önce fiillerdeki eliflerden bahsedeceğim. Zira bu tür elifler, hem çokturlar hem de asıl ve fer' itibariyle birbirinden farklıdır. Ardından isimlerdeki eliflerden daha sonra da edatlardaki eliflerden bahsedeceğim. Bu hususta Allah'tan yardım diliyorum, ona tevekkül edip sığınıyorum. Zira o, ne iyi vekil ve ne iyi dosttur.²⁰⁷”

ed-Dânî, bazen eserini bölümlere, bölümleri de kısımlara ayırmıştır, Örneğin *el-Elifât fi'l-Ef'âli ve'l-Esmâ'* isimli eserinde bu metodu takip etmiştir.

ed-Dânî, ara ara bazı eserlerin tertibinde, diğer alimlerin genel yönteminden farklı bir yöntem uygulamıştır. Örneğin, *er-Risaletu'l-Vafiye li Mezhebi Ehli's-Sünne fi'l-Usuli ve'l-Akâ'id* isimli eserinde önce ölüm meleğinden, sonra kaderden, ardından berzah aleminden akabinde ise tevbenin gerekliliğinden bahsetmiştir. Oysa akaid alimlerinin kitaplarında takip etmiş oldukları sıraya göre, önce tevbenin gerekliliğinden, sonra ölüm meleğinden, ardından berzah aleminden bahsetmesi gerekirdi.

ed-Dânî'nin ilginç eserlerinden birisi, *Münebbihetu Ala Esmâ'i'l-Kurrâ ve'r-Ruvât ve Usuli'l-Kiraati ve Akdi'd-Diyânât bi't-Tecvîd ve'd-Delâlat* isimli *Urcûzesidir*. Bu eserinde, kiraat, hadis ve akâide ilmini bir araya toplamıştır.

Ed-Dani'nin Tecvid Kitaplarındaki Telif Metodu

ed-Dânî, tecvit ile alakalı kaleme almış olduğu eserlerde, daha önce örneği olmayan yeni bir yöntem takip etmiş olup, onun bu yöntemi, kendisinden sonra yazılmış olan tecvit

²⁰⁷ Ebû Amr ed-Dânî, *el-Elifat fi'l Ef'ali ve'l Esmâ'İ*, İmam Şatbi dergisi, 1. Sayı, s.350.

kitaplarını büyük oranda etkilemiştir. Onun tecvit ile alakalı en bilinen eserlerinden bir tanesi, *et-Taḥdîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd* isimli eseri olup bu eser, mukaddime ve birkaç bölümden müteşekkildir. ed-Dânî, bu eserin mukaddimesinde -genel adeti üzere- bu eseri kaleme alma nedenini zikretmiştir. Sonra ilk dört bölümde tecvit ve tahkikin manasından, tecvitle ilgili varit olmuş rivayetlerden ve imamların tecvit kurallarının kullanımına dair görüşlerinden bahsetmiştir. Bu eserin bir sonraki bölümünde, lafızların hakikatinden ve harflerin telaffuz biçiminden bahsetmiş, hareke, sukûn, revm ve işmamın anlamlarını açıklamıştır. Daha sonraki iki bölümde, harflerin mahreçlerine ve sıfatlarına değinmiştir. Son bölümde ise, müstakil başlıklar altında Arapça'nın yirmi dokuz harfinin çıkış yerlerinden ayrı ayrı bahsetmiştir. Bu son bölüm, eserin en uzun ve en zengin bölümü olup, bu eseri başka kitaplardan ayıran kendine özgü özellikleri olan bir bölümdür. Ayrıca ed-Dânî bu bölümde, başka kimsenin değinmeyip sadece kendisinin değindiği bazı meselelere de yer vermiştir.

ed-Dânî, bu eserde metot olarak, tecvit ilmi ile alakalı her konuya değinmiştir. Kendisinden sonra bu alanda eser kaleme alanların neredeyse hiçbiri, konuları önceye veya sonraya alma ile konuyu tafsilatlandırma veya özetleme hariç bu metotun dışına çıkmamıştır.

Ed-Dani'nin Kıraat Kitaplarındaki Telif Metodu:

Ed-Dani'nin Kıraat ilmindeki en önemli kitaplarından ikisini çalıştığımızda metodu bize detaylı bir şekilde yansıtmaktadır. Kitaplar ise:

et-Teysîr fî Kırâati's-Seb' İsimli Eserindeki Metodu

ed-Dânî her zaman olduğu gibi bu kitabına da Allah'a hamd ve sena ile başlamıştır. Ardından kendisinden yedi kıraat imamının kıraatlerini özet bir şekilde tasnif etmesinin ve bu tasnifin kıraatlerin meşhur ve sahih olanlarını içermesinin istendiğini belirtmiştir. Sonra her bir kıraat imamının iki ravisini seçtiğini ve konuya onlardan bahsederek başladığına değinmiştir. Kitabını maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz.

1. Kitabını bölümlere ayırmıştır. İlk bölümde yedi kıraat imamından bahsetmiştir. Onlar Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Asım, Hamza, Kisâî'dir. Bu imamlardan ve ravilerinden kısaca bahsetmiştir.

2. Adeti olduğu üzere sırasıyla Medine kıraat imamı Nafi', Mekke kıraat imamı İbn Kesir, Basra kıraat imamı Ebû Amr b. el-Alâ', Şam kıraat imamı Abdullah b. Âmir, Küfe kıraat imamları Asım, Hamza ve Kisâî üzerinde ayrı ayrı durmuştur.

3. Her kıraat imamının iki ravisine kısaca temas etmiştir. Nâfi'in ravileri Kâlun ve Verş, İbn Kesîr'in ravileri Bezzî ve Kunbul, Ebû Amr'ın ravileri ed-Dûrî ve es-Sûsî, İbn Âmir'in ravileri Hişâm ve İbn Zekvân, Asım'ın ravileri Hafz ve Şu'be, Hamza'nın ravileri Halef ve Hallâd, Kisâî'nin ravileri ise Ebu'l-Hâris ve ed-Dûrî'dir.

4. İkinci bölümde kıraat imamlarıyla Hz. Peygamber arasındaki isnat zincirinden bahsetmiştir.

5. Üçüncü bölümde kendisiyle kıraat imamları ve ravileri arasındaki isnat zincirinden bahsetmiştir.

6. Bölümleri zikretmeye başlamıştır. İlk olarak İstiâze olmak üzere sırasıyla Besmele, Ümmü'l-Kur'ân, Ebû Amr'ın büyük idğâmı, bir ve iki kelimedede benzerler, bir ve iki kelimedede yakın iki harf, Hâ-u Kinâye, med ve kasr, bir ve iki kelimedede yapışık iki hemze, tek hemze, hemzenin harakesinin kendinden önceki sakin harfe nakledilmesi, Hemzenin terkinde Basra ekolü, Hamza ve Hişâm'ın hemze üzerinde durması, harf ve sakinler üzerindeki izhar ve idğâm, feth ve imale, müenneslik he'si üzerinde durulmasıyla ilgili Kisâî'nin görüşü, Ra harfleriyle ilgili Verş'in görüşü, Lam harfleri bahsi, kelime sonlarında durma, hemzeden önceki sakin harf üzerinde durma konusunda Hamza'nın görüşü, izafet yâlarının fetha ve sukun olmasıyla ilgili kıraat imamlarının görüşlerini bölüm bölüm ele almıştır.

7. Bölüm uzayıp tafsilata çokça girdiğinde imâle bölümünde olduğu gibi bölümü kısımlara ayırmıştır.

8. Bakara Suresi'nden Kur'ân'ın sonuna kadar sure sure harflerin çıkış yerlerinden bahsetmeye başlamıştır. Nebe suresinden Beled suresine kadarki kısmı, sureleri kısaltmak ve harflerin çıkış yerlerindeki ihtilafı azaltmak için bir bölüm olarak ayırmıştır. Beled suresinden Kur'ân'ın sonuna kadar ki kısmı da bir bölüm yapmıştır. İçinde ihtilaf olan surelerin isimlerini bu iki bölümde zikretmiştir.

9. Çoğu kıraat imamı ve müellifinin adetine olduğu gibi Mekke kıraat imamlarına göre tekbir bölümüyle kitabını bitirmiştir.

10. Bazen kıraatlerdeki ihtilafın usul ve harf yataklarından olduğunu söylemiştir.

11. Pek çok yerde ihtilafı çözmeye çalışmaz. Sadece bir yer iki vezihle okunuyorsa orda oluşan ihtilafı zikretmekle yetinmiştir. Mesela çoğul mîm'inin bitişmesi konusunda Kâlun'un ihtilaf ettiğini söylemiştir. Yine Ahkâf suresindeki "litünzira" (لتنزرا) kelimesinin

tâ ile okunması konusunda el-Bezzî'nin ihtilaf ettiğini belirtmiştir. Bu gibi durumlar çoktur. *Câmiu'l-Beyân*'da bunları sadece zikretmekle yetindiği anlaşılmıştır.

12. Nahiv konusuna az girmiştir. Bu o konudaki tevcîhlerinin az olmasından kaynaklanmaktadır. Tevcihte bulunduğu bunu kısa ve öz yapmıştır. Onun şu sözü buna örnektir: “Bu araplardan duyulmuştur. Bu nahivcilere kıyas edilir. Bu üçte ikidir. Bedel işitilmiştir.” gibi sözler. Bunlar kitabında azdır.

13. Şiirle istiḡhatta da az bulunmuştur. Bu önceki maddede olduğu gibi bu konuya da az ilgi göstermesinden kaynaklıdır. Tek bir yerde şiirden bir beytle istiḡhatta bulunmuştur. Onu da Sebe' Suresi'nin 14. ayetinde geçen “minseetih” *مِنْ سَائِهِ* kelimesindeki hemzenin İbn Zekvân kıraâtinde sukun ile okunmasına bir delil olarak getirmiştir.

14. Bir şeyden bahsettiğinde çok nadir onu tekrar etmiş veya işaretle bulunmuştur. Bazı ihtilaflı yerlerde “zikredildi.” veya “Daha önce bahsedildi.” demekle birlikte çoğunlukla zikredilen yeri söylememiştir. Söylediğinde de “Şu surede veya şu bölümde geçer.” demiştir.

15. Kitabında sadece üç hadis rivayet etmiştir. Onlarda ‘istiâze’ bölümünde Nafi b. Cubeyr b. Mutim'in hadisi, ‘Revm’ bölümündeki Abdullah b. Ömer'den nakledilen Adıyyetu'l-Avfi hadisi son olarak da ‘tekbir’ bölümünde yer alan Abdullah b. Abbas hadisidir.

16. Bir rivayette İbn Kesîr ve Nâfi' ittifak ettiğinde “el-haremiyyân” (Haremliler) Asım, Hamza, Kisâi ittifak ettiğinde “el-Kûfiyyûn” (Kufeliler) ifadesini kullanır.

17. ed-Dânî kitabındaki kıraatleri iki isnatla rivayet etmiştir. Biri tahdîs ve rivayet yoluyla. Örneğin bir yerde “Kalûn'un rivayetine gelince, Ahmed b. Ömer el-Cîzî onu bize tahdîs etti.” Başka bir yerde de “Ahmed b. Munîr bize tahdis etti.” demiştir.

Diğer isnat ise kıraat ve görüşme yoluyla. Örneğin bir yerde “Kur'ân'ın tamamını hocam Ebu'l-Feth Fâris b. Ahmed'in huzurunda Kâlun rivayetiyle okudum.” Başka bir yerde de Ebu'l-Hasan Abdalbâkî'ye Kâlun rivayetiyle okudum.” demiştir.²⁰⁸

208 Bkz. ed-Dânî'nin Halef b. Hamûd b. Sâlim'in tahkik etmiş olduğu *et-Teyisîr fî Kıraâti's-Seb'* thk. Halef b. Hamud b. Sâlim, Dâru'l-Endulus, Hâil, 1. Baskı, 1436/2015,

D. ed-Dânî'nin *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kırââtî's-Seb'a'l-Meşhûra* İsimli Eserindeki Metodu

1. Kitabında rivayet ve isnatların ilk kaynağını önemsemiştir.
2. İsnat ve rivayetlerin sıhhat şartlarını karşılamadığında kıyasa yönelmiştir.
3. Şifahî ve dinleyerek aldığı rivayetleri esas almıştır. Mesela lâm harfleri ve onların tefhim ve terkîk durumundaki hükümlerinden bahsettiği yerde şöyle der:

“Bu konularda da cemaate okudum. Onun çoğunda nassın olduğu malumdur. Bu gibi şeyler önemli görüş sahipleri ve önderlerinden şifahî olarak dinleyerek ve müzakere ederek almır.”²⁰⁹

4. ed-Dânî kıraat ve rivayet tariklerini zikrederken kıraat imamlarını unutmamıştır. Onun bir meseleyi ele aldığı yerde itimad ettiği görüşü de açıklarken görmekteyiz. Bu bağlamda kitabında “ondan aldım.”: “ona okudum” gibi pek çok ifade bulmak mümkündür.

5. Kıraat imamlarının kullandığı terimleri açıklamış, müphem ifadeleri şerh etmiş, bazı lafızları beyan ve izah etmiştir.

6. Rivayetlerin ihtilafı olduğu yerlerde rivayetleri isnat zinciriyle zikretmiş ve aralarından tercihte bulunmuş, yedi harf gibi konularda kıraat imamlarının amel ettiği şeyi açıklamıştır. Mesela bir harf hakkında bahsettiği yerde “Bir kişi dışında onu kimse rivayet etmemiştir. Bunun manası bu ravînin rivayeti şazdır. Kıraatte makbul değildir...” demiştir.

7. ed-Dânî, kıraatleri imamların bizzat ağzından dinleme işine büyük önem göstermiştir. Bu konuda çoğu kez “Bununla okudum.” ifadesini kullanmıştır. Kıraat imamlarından gelen rivayetlerin ihtilafı olduğu yerlere baktığımızda bunların ed-Dânî'nin imamlara bizzat okumak suretiyle aldığı rivayetlerden olmadığını görürüz. Bu metot önemlidir. Çünkü kıraatin hocadan karşılıklı olarak okumak suretiyle alınması gerekir.

8. Rivayetleri aktarırken hadisçilerin senet tenkidi metodunu kullanmıştır. O ravilerin vehim ve hatalarını, şaz kaldığı yerleri ortaya koymuştur.²¹⁰

²⁰⁹ KAYNAK

²¹⁰ Bkz. ed-Dânî'nin Muhammed Sadûk el-Cezâirî'nin tahkik etmiş olduğu *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kırââtî's-Seb'a'l-Meşhûra* isimli kitabının mukaddimesi.

Ed-Dani'nin Diğer İlimlerdeki Telif Metdou:

El-Urcuze Telifindeki Metodu:

ed-Dânî, *Urcûze*'nin başında öncelikle yaklaşık beş beyitle hamdele ve salevele'ye yer vermiş ardından yaklaşık on beş beyitle eserin konusuna ve metoduna değinmiştir. ed-Dânî'nin metodunun özeti, *Urcûze*'sinin fasih beyitlerindedir. ed-Dânî, bu eserinde, başka konulara girmeyip tekrara düşmeden alimlerin sözlerini naklederek şerh etmiş, *el-Müdevvene*'de kendilerinden rivayette bulunduğu kıraat imamlarını zikretmiş, ardından sünnetleri ve adapları açıklamıştır.

ed-Dânî, bu eserin başında, metodunu açıklayarak şöyle söylemiştir. “Ben bu eserimde ilim ehlinin sözlerinden, herkesin anlayabileceği şekilde özet bir biçimde ve açıklayıp beyan ederek ıstınbatta bulundum.”²¹¹

ed-Dânî, bu eserinde kendilerinden nakilde bulunduğu hocalarını, isimleri ve künyeleriyle zikretmiş, tecvit, harflerin mahreçleri ve Kur'ân'ın fazileti meseleleriyle kitabını sonlandırmıştır.

ed-Dânî'nin bu *Urcûzesini* inceleyen kişi, onun dilinin ne kadar fasih ve anlaşılır olduğunu görecektir. Zira ed-Dânî bu eserinde, basit bir dil kullanmış, anlaşılmaz kapalı cümleler kurmamıştır. Öyle ki eseri baştan sona okuyan kişi, neredeyse hiç sözlüğe ihtiyaç duymayacaktır.

ed-Dânî'nin *er-Risaletu'l-Vafiye fi Menheci Ehli's-Sünneti fi'l-İ'tikâdât ve Usulî'd-Diyânât* İsimli Eserinde Takip Ettiği Metot:

ed-Dânî, bu eserine öncelikle Allah'a hamd u sena ile başlamış ardından kitabı yazma sebebini beyan etmiştir. Sonra müellefin öncelikle yapması gereken fiilleri zikretmiş ardından iman ve tarifine değinip Allah'a imandan ve imanın gerekliliklerinden bahsetmiştir. Daha sonra da Allah'ın eli ve ayağı gibi bazı zâtî sıfatlara ve isim-müsemma meselesine değinmiştir. Sonra, Allah'ın arşa istivası ile alakalı bir bölüm açmış, Allah'ın nüzul sıfatıyla alakalı Ehl-i Sünnet'in görüşünü zikretmiş ve akabinde bazı bidatçilerin sözlerini nakletmiştir. Allah'ın sıfatlarıyla alakalı ta'til ve teşbîhten sakındırmış bu hususta iki eser zikretmiştir.

ed-Dânî bu eserde metot olarak, neredeyse zikrettiği bütün meselelerde Kur'ân, sünnetten veya selef ulemasının sözlerinden deliller getirmektedir. Bazı meselelerde Ehl-i

²¹¹ Ebû Amr ed-Dânî, *Münebbiheti Ala Esmâ'i-l Kurra'i ve'r-Rüvvati ve Usul'i-l Kıraati ve Ukudî'd-Diyânati bi't-Tahdisi ve'd-Delalati*, s.7.

Sünnet alimlerinin sözlerini zikredip ardından Ehl-i Bidat'ın görüşlerini serdetmiştir. Bu kitabı inceleyen kimse, ed-Dânî'nin zikretmiş olduğu konularla alakalı delil olarak getirdiği Kur'ân ayetlerinin çokluğunu görecektir. Öyle ki neredeyse zikretmiş olduğu her meselede, Kur'ân ve sünnetten bazen de selef alimlerinden deliller getirmiştir. Zikretmiş olduğu hadislerin bir kısmını da, sonu peygambere ulaşan âli senetlerle aktarmıştır. Ayrıca sahabe ve tabiin sözlerini de senetleriyle zikretmiştir. Bu eser, ilim ehlinin eserlerinde zikretmiş oldukları itikadî meselelerin genelini içermekte olup, bunun yanı sıra diğer eserlerde bulunmayan bazı hassas meseleleri de içermektedir.²¹²

A. Ed-Dani'nin Rivayetleri:

ed-Dânî, bazen hadis ve rivayetleri işitmiş olduğu şeye göre mana ile rivayet etmiştir. Bu hususta *et-Taḥdid* isimli eserinin mukaddimesinde şöyle söylemiştir. “Bu kitapta hadisleri, karşılaştığımız alimlerden eda ettiğimiz anlamıyla ve geçmiş alimlerden gördüğümüz şekliyle daha çok fayda sağlamak için manen aktardım.²¹³”

Şimdi kitaplarında şahitleri zikretme metodunu şahitlerin türüne göre aşağıdaki gibi ele alacağız.

B. Kitaplarında Hadisleri Zikretme Yöntemi

ed-Dânî, hadisleri peygambere ulaşan muttasıl senetle rivayet etmiştir. *Câmiu'l-Beyân* isimli eserinde istidlalde bulunduğu hadislerin çoğunu muttasıl senet ile zikretmiştir. Fakat bazı zamanlarda senedi zikretmediği de olmuştur. Bazen de hadisin sıhhat deresini belirtmiştir.

“Fâris b. Ahmed Ömer b. Muhammed el-Mukrî'den, o Ebû Muhammed el-Hasan b. Ebi'l-Hasan el-Askerî'den, o Muhammed b. el-Hasan b. Ömer'den o, 'Babama tahkik ile okudum. Babam da bana tahkik ile Verş'e, Verş'in Nâfî'e, Nâfî'in beş kişiye, o beş kişinin de Abdullah b. Ayyaş b. Ebî Rebia'ya okuduğu söyledi.' diyen Abdurrahman b. Dâvud b. Ebî Tayyib'den tahdis etti. Abdurrahman b. Ayyaş Ebû b. Ka'b'a, o da Resullullah'a okuduğunu söyledi.”

Ebû Amr bu hadisi garib katagorisinde olduğunu, isnadı doğru olarak ancak bu tarikden kaydedildiğini bildiğini söylemiştir.²¹⁴

212 Bkz. ed-DÂNÎ, *er-Risaletu'l-Vaḥfiye fî Menheci Ehli's-Sünneti fî'l-İ'tikâdât ve Usuli'd-Diyânât*, thk. Afş b. Şebîb el-Acemî, s.mukaddime.

213 ed-DÂNÎ, *et-Taḥdid fil itkani ve't Tecvidi*, s.66-76.

214 ed-DÂNÎ, *Camiu'l-Beyan*, I, s.73.

Sahih Olmayan Bazı Hadisleri Zikretmesi

ed-Dânî, eserlerinde birçok zayıf ve uydurma hadis rivayet etmiştir.

ed-Dânî, *Urcûze*'sinde “Med kıraatine gelince, bunu Ali ve Enes rivayet etmiştir.” demektedir. Halbuki peygamberden med kıraatine dair ne merfu ne de mevkuf bir yolla herhangi bir rivayet varit olmamıştır.

ed-Dânî, *er-Risaletu'l-Vafiye* isimli eserinde şöyle söylemiştir: “Bize Abdurrahman b. Abdullah el-ferazi bildirdi.” (Dedi ki) “Bize Ebu'l-Hüseyin Abdullah b. Ahmet el-Mukri bildirdi.” O, “Bize Ebû Bekir Muhammed b. Osman b. Nasr el-Mervezi bildirdi.” dedi. O da, “Bize Ahmet b. Mansur en-Nisaburi bildirdi.” dedi, O da dedi ki, “Bize Ahmet b. İsa el-Haşşap bildirdi.” O, “Bize Hüseyin b. Abdullah el-Ezdi bildirdi.” dedi. O da, Evzai'den, Evzai, Hasan b. Atiyye'den, O da Ebû Derda'dan Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini rivayet etmiştir, “Allah'ın kelamı olan Kur'ân, mahluk değildir.”²¹⁵

Bu hadisi, Suyutî *el-La'li'l-Mesnu'a*'da²¹⁶ rivayet ettiği gibi İbn Batta *el-İbane*'de²¹⁷, İbn Beşaran *el-Emali*'de²¹⁸, Hatip, *el-Müttefek ve'l-Mufterak*'de²¹⁹ rivayet etmiş olup senette adı geçen Hısân'ın Ebû Derda'ya yetişmediğini söylemiştir.

Bu hadisi hakeza Hatip el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdat*'ta²²⁰, İbnu'l-Cevzi, *el-Mevduat*'ta²²¹ Kettanî *Tenzihu's-Şeriat*'te²²² rivayet etmişlerdir. Beyhaki, *el-Esma ve's-Sıfat* isimli kitabında şöyle söylemiştir, “Bu hadis bize Ebû Derda'dan merfu bir senetle ulaşmış olup sahih değildir, isnadı karanlıktır ve hiçbir şekilde hüccet olarak alınamaz.”²²³

Ed-Dânî'nin mevzu rivayetlerinden birisi de şöyledir.

“Vehb b. Münebbih, Hz. Ali ve İbn Abbas'tan Peygamber'in şöyle söylediğini rivayet etmiştir: “*Hünnes'a Kasem ederim.*” (*Tekvir/15*) ayetinde geçen ‘Hünnes’ beş gezegen olup bunlar, Bercis, Zuhal, Atarit, Behram ve Zühredir. Bu gezegenler evrende güneş ve ay ile beraber hareket ederler, diğer gezegenler ise, kandillerin mescitlere asılı olduğu gibi semaya asılıdır.”²²⁴

215 ed-DÂNÎ, *er-Risaletu'l-Vafiye fi Menheci ehli's-Sünneti fi'l İ'tikadi ve Usuli'd-Diyanati* s.161-162.

216 SUYUTÎ, *el-La'li'l-Mesnu'a*, I, s.5-6.

217 İBN BATTÂ, *el-İbane*, I, s.284, hadis no:51.

218 İBN BEŞARAN *el-Emali*, Dâru'l-Vatan, Riyad, I. Baskı, 1418/1997, hadis no:91.

219 HATÎP el-BAĞDÂDÎ, *el-Müttefek vel Müfterek*, III, s.1501, hadis no:917.

220 HATÎP el-BAĞDÂDÎ, *Tarihu Bağdat*, IX, s.334.

221 İBNU'L-CEVZÎ, *el-Mevduat*, I, s.154, hadis no:236.

222 KETTANÎ, *Tenzihu's-Şeriat*, I, s.135.

223 BEYHAKÎ, *el-Esma ve's-Sıfat*, I, s.584.

224 ed-DÂNÎ, *er-Risaletu'l-Vafiye*, s.214-215.

Bu hadis, Taberi'nin zikrettiği²²⁵ uzun bir hadisin parçasıdır. Keza İbn Esir, *el-Kamil*'de²²⁶, İbnu'l-Cevzi, *el-Mevduat*'da²²⁷ bu hadisi rivayet etmiş olup mevzu olduğunu söylemişlerdir.

Taberi şöyle söylemiştir:

“Zikredilen iki rivayetten birinin isnadı sahih olsaydı, onunla amel ederdik, fakat o ikisinin de senetlerinde problem vardır. Bu açıdan bu hadislere sahih demeyi kesin olarak caiz bulmuyoruz.”

İbn Esir ise şöyle söylemiştir:

“Ebû Cafer, burada uzun bir hadis rivayet etmiştir. Fakat akla aykırı olduğu için biz bu rivayetten yüz çevirdik. Şayet senedi sahih olsaydı hadisi zikredip onunla amel ederdik, ne var ki sahih değildir. Bu gibi büyük meselelerle alakalı bu türden zayıf isnadlı bir hadisi zikretmek ve kitaplarda nakletmek caiz değildir.”

İbnu'l-Cevzî ise “Bu hadisin mevzu oluşunda şüphe yoktur, zira senedinde zayıf ve meçhul kimseler vardır.” demiştir.

ed-Dânî, bazı hadisleri, meşhur olduğu lafızlardan ve senetleden başka lafızlarla ve senetlerle rivayet etmiştir. Bu da hadislerle ilgili diğer bir eleştiri konusudur.

Buna şu hadisi örnek olarak verebiliriz. ed-Dânî şöyle söylemiştir:

“Bize Abdurrahman b. Abdullah el-Ferâizi bildirdi. Dedi ki, ‘bize Muhammed b. Ahmet b. Nusayr bildirdi.’ O da, ‘bize Ahmet b. Sakar bildirdi.’ dedi. O da dedi ki ‘bize, İsmail b. Abdülmelik bildirdi.’ dedi. O, ‘bize Ebû Cizzi haber verdi.’ dedi. O da, Mansur’dan, O, Mütemir’dan, O da, Reb’î b. Harraş’tan, O da Hüzeyfe b. Yeman’dan Peygamber’in şöyle söylediğini rivayet etti: “Allah, yeri ve göğü yaratmadan bin yıl önce bir kitap yazdı. Bu kitaptan sadece Bakara Suresi’nin son üç ayeti olan ayetleri indirdi. Her kim bu ayetleri okursa, şeytan onun evine üç gece yaklaşamaz.”²²⁸”

Bu hadise bu lafızla ve bu senetle hiçbir yerde rastlamadık. Bu hadisin kitaplarda geçen meşhur şekli Numan b. Beşir’in peygamberden rivayet ettiği şu metindir:

“Allah yeri ve göğü yaratmadan iki bin yıl önce bir kitap yazdı. Bu kitaptan sadece Bakara Suresi’nin son iki ayetini indirdi. Bu ayetler bir evde okunmasın da şeytan üç gece oraya yaklaşmasın.”

225 TABERÎ, *Tarihu Taberi*, 1. Baskı, 1414/1993, I, s.67-68.

226 İBN ESİR, *el-Kamil*, thk. Ömer Abdusselam Tedmirî, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1. Baskı, 1417-1997, I, s.14-15.

227 İBNU'L-CEVZİ, *el-Mevduat*, I, s.139.

228 ed-DÂNÎ, *el-Beyan fi Addi Âyi'l-Kur'an*, thk. Ğânim Kudûrî el-Hamd, Merkezu'l-Mahtûtât, Kuveyt, 1. Baskı, 1414/1994, s.27.

Bu hadis, hasen garib bir hadistir²²⁹.

C. Kitaplarında Rivayetleri Zikretme Yöntemi

ed-Dânî, meşhur olan sözlerin genelde senedini zikretmemiştir. Ancak üzerinde ihtilaf olan veya belli bir alime has olan sözlerin senedini mutassıl bir şekilde zikretmiştir. Örneğin şöyle söylemiştir:

“Bize Muhammed b. Ahmed, ona İbn Mücahit, ona İbn Sadaka bildirdi. O, Ebû Esbat’tan, o, Ebû Hammat’tan, o da Ebû Bekir’den Asım’ın Kur’ân’ın bütününde (bahsi geçen kelimedeki) “ra” harfini dammeli okuduğunu rivayet etmiştir²³⁰”

Aynı kitabın başka bir yerinde ise şöyle söylemiştir:

“Bana Halef b. İbrahim bildirip rivayet etmeme izin verdi. (Dedi ki) bize Muhammed b. Abdullah el-Esbehani, ona Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakup el-Muaddel, ona İsmail b. İbrahim, ona İbn Ebi Bezze, ona İkrime b. Süleyman bildirdi. O Şibl b. Abbad’dan o İbn Kesir’den onun ((وال) (هـاد) (واق)) vb. kelimelerdeki “ye” harfinin sabit olduğunu rivayet etmiştir.²³¹”

D. Kitaplarında Alimlerin Sözlerinden Delil Getirme Yöntemi

ed-Dânî, kitaplarında bazı alimlerin sözlerinden deliller getirmektedir. Bunu yaparken de sözünü delil aldığı alime işaret etmektedir. Şayet delil aldığı söz, çok meşhur bir söz ise söyleyenini zikretmemektedir. ed-Dânî, *el-Fark Beyn'd-Dadi ve'z Zai fi Kitâbi'l-Allah* isimli eserinde meşhur bir sözle ilgili şöyle söylemiştir:

“Bazı alimler; ‘Zan kelimesi, asıl itibariyle şek anlamındadır, eğer kesin bilgi anlamında gelirse bu mecazendir.’ demişlerdir.²³²”

E. Kitaplarında Şiirden Delil Getirme Yöntemi

Ed-Dani, şiir beyitlerine az yer veren biri sayılmaktadır. Şiir beyitlerine çoğunlukla Arap dili ile alakalı konularda olmuştur.

²²⁹ al-Mubarakfuri, *Tuhfat Al-Ahwady fe Şarhi Jami' at-Tirmidhi*, s.135.

²³⁰ ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyân*, I, s.446.

²³¹ ed-DÂNÎ, *Camiu'l-Beyan*, I, s.575.

²³² ed-DÂNÎ, *el-Farku beyne'd-Dadi ve'z-Za'i fi Kitabillahi azze ve celle ve fi'l meşhuri mine'l Kelami*,

thk.Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dâru'l-Beşâir, Dimeşk, 1. Baskı, 1428/2007, s.40.

ed-Dânî, kitaplarında şiirleri delil olarak getirmekte ve bazen söyleyenine nispet etmektedir. ed-Dânî, *el-Fark Beyn'd-Dadi ve'z Zai* kitabında şöyle söylemiştir: “Ru’ye: ‘Allah’ın dini muazzâ değildir.’ der.”²³³

Fakat çoğu zaman delil getirdiği şiirin şairini zikretmemekte, ‘şair dedi.’ ibaresini söylemekle yetinmektedir. ed-Dânî, *el-Fark Beyne'd-Dâdi ve'z-Zâi* kitabında “mezân” (المظان) kelimesiyle ilgili istidlalde bulunurken şu ifadeleri kullanmıştır: “Şair ‘cehaletin bulunduğu yer sövmedir.’ dedi.”²³⁴

Ed-Dani, Arap dilinde usta olmasına rağmen beytin şiir veznini vermemektedir.

II. ed-Dânî’nin Başkalarına Yönelttiği Tenkitler

ed-Dânî’nin kitaplarını okuyan kimse, onun çok büyük bir alim, usta bir müellif, derin bir muhakkik ve diğer alimlerin hatalarını tenkit eden cesur bir eleştirmen olduğunu görecektir. ed-Dânî, tenkit yaparken, eleştiri yaptığı kişi her kim olursa olsun, insafli ve takvalı davranarak tenkidi sırf Allah rızası için yapmıştır. Öyle ki hocalarının bile çoğu zaman, ilmi görüşünü tenkit ettiğine şahit olmaktadır. Örneğin, İbn Cerir et-Taberî’yi, İbn Mücahid’i ve el-Mehdevi’yi bazı görüşlerinden ötürü tenkit etmiş, onların kitaplarındaki bazı yerleri eleştirip kendince doğru olanı söylemiştir.

Neredeyse hiçbir müellif, ed-Dânî’nin uyarılarından, tenkitlerinden, yönlendirmelerinden ve düzeltmelerinden kurtulamamıştır. ed-Dânî’in bu tutumu, ed-Dânî’nin ilmi şahsiyetini, bilimsel basiretini ve kıraat imamlarının düştüğü hatalara karşı güzel tutumunu gözler önüne seren *Câmiu'l-Beyân* isimli eserinde en çok göze çarpmaktadır. ed-Dânî, bu eserin mukaddimesinde kendi metodunu şu şekilde açıklamıştır:

“Bazı yerler hariç bütün imamların ittifak ettikleri konuların geneliyle alakalı örnekler getirdim. Bunu da, bazı müelliflerin ihmal ettiği birtakım nükteleri izah etmek, benden önceki alimlerin göremediği bazı önemli hususlara dikkati çekmek, bazı kapalılıkları kaldırıp kapalılığın olduğu yerleri bildirmek ve yapılmış olan birtakım hata ve vehimleri giderip doğru olan yolu açıklığa kavuşturmak için yaptım.”²³⁵

Bu bağlamda ed-Dânî Kurân okuma şekilleri olan tul, tasavvut, kasr, işmâm a el-Ehvâzî’nin ‘betr’i (med harflerinin diğerlerinden hazf edilmesi) de eklediğini bunun ise

²³³ ed-DÂNÎ, *el-Farku beyne'd-Dadi ve'z-Za'i*, s.42.

²³⁴ ed-DÂNÎ, *el-Farku beyne'd-Dadi ve'z-Za'i*, s.39.

²³⁵ ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyân*, s.19.

mekruh ve çirkin olduğunu, bununla amel edilemeyeceğini, bu vecihle okumanın caiz olmayacak derecede hatalı olduğunu belirtmiştir.²³⁶

Ed-Dânî'nin Diğerlerini Eleştiri Örnekleri:

Müelliflerin Hatalarını Eleştirmek

ed-Dânî, bazı eserlerinde, bazı müelliflerin hatalarına dikkatleri çekmiş, bazen isim vermeden sert bir şekilde eleştiride bulunmuş, gerektiği yerde isim de vermiştir. ed-Dânî, *el-Farku'd-Dâdi ve 'z-Zâ'i* isimli eserinde şöyle söylemiştir:

“Kıraat ilmini ve Arapçayı bildiğini iddia eden fakat bu alanlarda hiçte bir bilgiye sahip olmayan bazı kişilerin şöyle söylediklerini gördüm, ‘Bu iki harf arasındaki fark şudur: “Za” harfi hems harfi olup cehr ve itbak harfi değildir, “Dad” harfi ise, cehr ve itbak harfidir, şayet Dad harfinde cehr ve itbak olmasaydı “za” harfinin ta kendisi olurdu.’ Bu iddia, son derece aptalca bir iddia olup bırakın kıraat ilminde ve Arapçada mahir olan büyükleri, yeni başlayan küçüklerin bile yapmayacağı bir hatadır. Ben bunu onlara hatasından döndürmek ve aptallıkları hususunda uyarıda bulunmak için zikrettim.²³⁷”

Müelliflerin Hatalarının Nedenlerinin Göstermesi:

Bazen kişinin dil sürçmesinden kaynaklanmış olabilmektedir. Bu tür durumlarda ed-Dânî, hatayı bazı gerekçelere dayandırıp illetlendirmiştir. Şayet söylenen söz bir yönüyle sahih değilse, o zaman kendisine yakışan uygun bir dille eleştiride bulunmuştur. Örneğin, Kur’ân’da geçen “Li yesûu” (ليسوا) kelimesine dair kıraatlerden bahsederken bu kelimedeki birinci vav harfinin ikinci vav’a idğâm edilmesi gerektiğini savunan rivayetlerden birini nakletmiş ve bu sözü söyleyene şu şekilde reddiyede bulunup sözlerini tashih etmiştir.

“Bu sözün gerçeklik değeri olmayıp söyleyen dahi ne kastettiğini bilmemektedir. Zira iki vav’dan birinin diğerine idğâm olacağını söylemek, iki yönden hatadır ve caiz değildir. Birincisi, iki vav’ın arasını ötreli bir hemze ayırmıştır. Böyle bir durumda nasıl idğâm yapılabilir ki? Ayrıca insan fitratının bu iki vav’ı idğâm etmeye gücü yeter mi? İkincisi, birinci vav’dan sonra kendi cinsinden olan ötre harekesi vardır ki şayet hafiflikten ötürü aradaki hemze hafz edilir de iki vav bitiştilse dahi yine de iki vav’ı idğâm etmek caiz değildir. Çünkü ikisi de sakindir ki iki harekeli harf birbirine idğâm edilemediği gibi iki sakin harf de birbirine idğâm edilemez. Muhtemelen Ebû Rabia, Hemze’yi Vav’a kalbedip kendisinden önceki vav’a idğâm etmeyi kastetmiştir.²³⁸”

²³⁶ ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyân*, s.470..

²³⁷ ed-DÂNÎ, *el-Farku beyne'd-Dadi ve 'z-Za'i fi Kitabillahi azze ve celle ve fi'l meşhuri mine'l Kelami*, s.33-34.

²³⁸ ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyan*, I, s.591.

Müelliflerin Vehimlerini Düzeltmesi:

ed-Dânî'nin eleştirip uyarıda bulunduğu konular araştırıldığı zaman, görülecektir ki bazı kitaplardan yapılan, hatalı veya tahrif edilmiş alıntılara da itiraz etmiştir. Bu tür durumlarda, ibarelerdeki çelişkiye, alıntıdaki vehme ve metottaki uyuşmazlığa işaret etmiştir. Buna örnek olarak *Câmiu'l-Beyân*'da şöyle söylemiştir:

“Esbehani kitabında bazı arkadaşlarından “melaïke” (الملائكة) kelimesinin uzatılmadan okunması gerektiğini naklederek hatada bulunmuştur. Zira bu kelimedede med harfi ile hemze bir arada bulunmuştur. Bu ise, icma ile meddi gerektirir.²³⁹”

Arap Dili Sünnetlerinin Dışına Çıkanı Eleştirilmesi:

ed-Dânî, bazen bir görüşü, kıraat imamlarının mezhebinin dışına çıktığı ve Arapça dil yapısına uymadığı için eleştirmiştir. Örneğin *Câmiu'l-Beyân*'da şöyle söylemiştir:

“Muhammed b. Ferah, İbn Müseybi'den, o, babasından, o da Nafi'den “kul âzzekerayni” (قل آذَكَرَيْن) kelimesinin hemzeli olup uzatmalı olmadığını rivayet etmiştir. Fakat, bunu ondan başkası rivayet etmemiştir ve hatalıdır. Zira bu rivayet, kıraat alimlerinin görüşüne aykırı olup Arapça dil kurallarına uygun değildir.²⁴⁰”

El-Masadır Kitabında Geçenlere Zıt Düşenleri Eleştirilmesi:

ed-Dânî, birçok rivayet ve vechi, onlar hakkında hocalardan gelen rivayetler ile o dönemdeki alimlerin kitaplarında geçen nakiller arasında farklılıklar olmasından ötürü de tenkit etmiştir. ed-Dânî, kitaplarını hazırlarken, kendi dönemindeki aslî kaynaklara müracaat etmiş, imamlardan şifahen gelen rivayetler ile eserlerinde yazılı olan rivayetler arasında mukayese yapmıştır. Örneğin *el-Cami* isimli eserinde şöyle söylemiştir:

“Ebû Süleyman ile diğer ravilerin Kalun'dan (yukarıdaki kelimedede geçen) o iki harfi hemzeli olarak okuduğunu rivayet etmiştir. Keza Ebu'l-Feth, Abdullah b. Hüseyin'den onun da Halvani'den yapmış olduğu rivayete dayanarak ‘bana hemzeli olarak okudu, fakat bu bir vehimdir, çünkü Halvani, eserinde hemzesiz olduğuna hükmetmiştir.’ der.²⁴¹”

ed-Dânî, başka yerde de şöyle söylemiştir:

239 ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyan*, I, s.469.

240 ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyan*, II, s.525.

241 ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyan*, II, s.560.

“Halvani, Ebû Amr’dan Yezidî’nin “muhtedî” (المهتدي) kelimesinde Kur’ân’ın bütününde “ye” harfi üzerine vakf yaptığını rivayet etmiştir. Oysa Halvânî burada hata etmiştir. Zira mushaflar buradaki ve Kehf Suresi’nde geçen “muhtedî” (المهتدي) kelimesindeki “ye” harfinin hazfedilmesinde; Araf Suresi’nde ise ispat edilmesinde ittifak etmişlerdir²⁴².”

ed-Dânî, görüşleri, asıl kaynaklarından araştırmış, nakledilmesi esnasında bir hata görmüşse tenkit etmiştir. Buna örnek olarak şöyle söylemiştir:

“Bize Farisi, Ebû Tahir’dan naklettiğini, O da, Ebû Bekir’in, Ali b. Musa’dan, Onun, Ebû Şuayb’tan, Onun da, Yezidî’den “ye” harfinin üstünlü olup ifrata gitmediğini rivayet ettiğini söylemiştir. Fakat ben bunu, Ebû Şuayb’ın kitabında bulamadım.²⁴³”

Nakilde yapılan vehm ile alakalı ed-Dânî’nin tenkidine örnek sadedinde ed-Dânî’nin şu sözleri aktarılabilir:

“Bize Ahmed b. Ömer, ona, Ahmet b. İbrahim b. Cami, ona, Bekir b. Sehl, ona, Abdussamed bildirdi. O, Verş’ten, o da Nafi’den “yardahu lekum” (يرضه لكم) kelimesindeki “he” harfinin medli okunacağını rivayet etmiştir. Ancak bu hatadır. Ben bu hatanın, hocamız Ahmed b. Ömer’dan kaynaklandığını sanıyordum. Fakat çoğu kişinin bunu İbn Cami’den rivayet ettiğini görünce, hatanın İbn Cami’den kaynaklandığını gördüm. Muhammed b. Veddah, İbrahim b. Bazi ve başkaları, Abdussamed, Davud, Ebû Yakup ve başkalarından, onlarda Verş’ten med yapılmadan okunacağını rivayet etmişlerdir. Bu durumda, hatayı yapan İbn Cami’den başkası olamaz.²⁴⁴”

Ed-Dani’nin Eleştiride Kullandığı Lafzlar:

ed-Dânî’nin bu tür eleştirilerine örnekler çok olup kitaplarında varit olan eleştirilerin çoğu bu tarzdan eleştirilerdir. ed-Dânî, başkalarını tenkit ederken genelde, ‘vehm etmiş, yanlış yapmış ve hata etmiş’ gibi ifadeler kullanmış; bazense bu ifadeleri direk kullanmayıp kurduğu cümlenin siyakından eleştirdiği anlaşılmaktadır. Örneğin *el-Cami*’deki şu sözü buna örneklik teşkil eder.

“Bana Hakani, ona Ahmet b. Üsâme, Ona babası bildirdi. O, Yunus’tan, o, Verş’ten o da Nafi’den “za’n” (الضأن) kelimesinin hemzeli olduğunu rivayet etmiştir. Oysa doğru olan, Muhammed b. Rebi’in rivayetidir. Sanıyorum ki Üsâme b. Ahmed bu kelimeyi başka kelime ile karıştırmıştır²⁴⁵.”

242 ed-DÂNÎ, *Camiu'l-Beyan*, III, s.1298.

243 ed-DÂNÎ, *Camiu'l-Beyan*, IV, s.1513.

244 ed-DÂNÎ, *Camiu'l-Beyan fil kıraati's-Sab'i-l Meşhureti*, III, s.971.

245 ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyân*, II, s.556.

Ed-Dani'nin kitaplarında eleştirmek genel metodu:

Yapmış olduğu eleştirileri eserlerinde inceledikten sonra ed-Dânî'nin tenkid metodunu şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- Şazz görüşleri terk etmiş; ittifak edilen görüşlere bağlı kalmıştır. ed-Dânî'nin çoğu kez, bir alimin veya kıraat imamının o görüşte tek kalmasından ötürü bir görüşü yahut ondan yapılan istidlali reddettiğini görmekteyiz. Bazen bu görüş, güvenilir kişiden sâdır olan sağlam bir görüş de olmuş olabilir. Fakat o görüşü tek kişi rivayet ettiğinden ed-Dânî onu reddetmiştir.

2- ed-Dânî, özellikle mezhepte meşhur olun alimlerin kendi kitabına veya önceki bir sözüne muhalefet ettiğini yahut çeliştiğini gördüğü metni ret etmiştir. Örneğin şöyle söylemiştir:

“İbn Cerir, Muhtasarında Yezîdî'den o da Ebi Amr'dan “êlâne” (ألان) kelimesini, Nâfî gibi hemzesiz olarak rivayet etmiştir. Fakat bu bir vehimdir. Çünkü bu görüş onun Kur'ân'ın tamamıyla ilgili bilinen görüşüne aykırıdır.²⁴⁶”

3- Kesin olarak hükme bağlanmış olana tabi olmuştur. ed-Dânî, imamların kitaplarında zikredilmiş olana muhalefet edenlere rıza göstermemiştir. Buna örnek olarak şu sözünü zikredebiliriz:

“İbn Zekvan ve İbn Utbe'nin rivayetine göre İbn Amir, (ولا تتبعان) kelimesindeki Nun harfini şeddesiz okumuş, Nefiy edatı olan “lâ” (لا) edatını “leyse” anlamında kılmış ve kelimenin lafzı haber lafzı gibi olmuştur. Manası da, Bakara Suresi'nin 232. ayetinde geçen merfu okunan kıraate göre “Lâtuzârru vâlidetun” (لا تضار والده) cümlesindeki تضار kelimesinin anlamı gibi olmuştur. Böyle olunca da, bu cümle, kendisinden önce geçen فاستقيما cümlesinin hali konumunda olur ki buna göre anlam “tabi olmadan dosdoğru olun” şeklinde gelir. Yahut bu kelimedeki “nun” harfini, وإن، رب، vb. muzaaf kelimelerdeki gibi muzaaftan ötürü hafif/şeddesiz yapmıştır. Bu vecihler ise, bu kelimenin kıraatini, Ebû Tahir b. Ebî Hâşim, Ebû Bekir eş-Şezâi gibi imamların savunduğu kıraatten farklı kılmaktadır. Zira onlara göre: “nun” harfini şeddesiz yapmak hatadır. Dolayısıyla açıkladığımız sebeplerden ötürü savundukları bu görüş yanlıştır. Veya İbn Zekvan kitabında Nun harfini zikretmeksizin tahfiflikten/şeddesilikten bahsetmiş, fakat ondan nakilde bulunanlar, bu şekilde hatalı nakil yapmışlardır. Zira Muhammed b. Ali, İbn Mücahit'ten yaptığı bir rivayette bize şöyle aktarmıştır, ‘Sanırım İbn Zekvan tahfif ile ilgili rivayetinde, تتبعان kelimesinde geçen “nun” harfini değil de “te” harfini kastetmiştir.’ Şayet durum, İbn Mücahid'in dediği gibi ise, İbn Zekvan, “Nun” hususunda Hişam ile ittifak etmiş, “te” harfi konusunda ise ihtilaf etmiştir. İbn Amir, İbn Zekvan'dan yapmış olduğu bir rivayete göre İbn Zekvan, تتبعان kelimesindeki “te” harfini hafif/şeddesiz; “nun” harfini ise Şeddeli okumuştur. Selame b. Harun, Ahfeş'ten, O da İbn Zekvan'dan edaen bu şekilde rivayet etmiştir. Fakat, burada Selame, hata etmiştir. Çünkü, bütün Şamlılar hem edaen hem semaen İbn

Zekvan'dan “Nun” harfinin hafif; “te” harfinin ise şeddeli olduğunu rivayet etmişlerdir ki Ahfeş de kitabında bu yönde hüküm vermiştir...²⁴⁷”

Bu örnekte görüldüğü gibi ed-Dânî, bütün Şamlıların muhalefet ettiği İbn Mücâhid ve Selâme'nin rivayetini nasıl reddettiğini açıklamaktadır.

4- Mushaf yazımına bağlı kalmıştır: ed-Dânî, bölgelerdeki Mushafların icma ettiği yazım şekline muhalif olan bütün okuyuşları ret etmiş, Mushaflarda yazılı olan şekilden farklı olarak gelen rivayetleri kabul etmemiştir. Bunun birçok örnekleri mevcuttur. Örneğin şöyle söylemiştir:

“... Nafi ve Ebû Amr, المهتد kelimesinin sonundaki “ye” harfini, vasıl/geçiş esnasında sabit bırakmış; vakf/durma esnasında ise hafzetmişlerdir. Yezidi'nin Ebû Amr, Ebû Abdurrahman ve Ebû Hamdun'dan yaptığı rivayete göre bu kelime, mansub olarak okunur. Halvani, Ebû Amr'dan, o da Yezidi'den Kur'ân'ın bütününde bu kelimenin “ye” harfi ile vakfedileceğini rivayet etmiştir. Fakat Halvânî, burada hata etmiştir. Zira bütün mushaflar, bu ayetteki ve Kehf suresindeki bu kelimenin “ye” harfinin hafzi ile vakfedileceği; Araf suresinde geçen de ise “ye” harfi hafzedilmeden vakfedileceği hususunda ittifak etmişlerdir...²⁴⁸”

5- Kıraat alimlerinin mezheplerine bağlı kalmıştır: ed-Dânî'in eleştiri kurallarından bir tanesi, bilinen imamlardan gelen asılların/kuralların dışına çıkmış kıraatleri tenkit edip ret etmesidir.

6- Arap dili kurallarına aykırı olan kıraatleri ret etmiştir: ed-Dânî, bazen bir görüşü, Arap dili kurallarına ve Arap lehçesine aykırı olduğu için eleştirip ret etmiştir. Buna örnek olarak ed-Dânî şöyle söylemiştir:

“İbn Cübeyr, Muhtasar isimli eserinde, Yezidi'den, Ebû Amr'in Bakara Suresi 259. ayetinde geçen إلى حمارة kelimesini fethali/üstün okuduğunu rivayet etmiştir. Ancak bu bir vehimdir. Halvânî, Ebû Amr'in, mecrur, mansup ve merfu olan “Ra” harflerini imale ile okuduğunu rivayet etmiştir. Ne var ki merfu ve mansup olan “ra” harfinin imale ile okunması caiz değildir. Şüphesiz bu hususta Halvânî, hata etmiştir. Zira merfu ve mansup bir harfin Hafs'ın yaptığı gibi mecrur bir harf gibi imale ile okunamayacağına icma vardır.²⁴⁹”

7- Eda ehlinin ve kıraat imamlarının karar kıldıkları hükme bağlı kalmıştır: ed-Dânî'in eleştiri yöntemlerinden birisi de, daha önceki imamların yapmış oldukları tenkitlere bağlı kalması ve genel olarak amel edilene yani kıraatte ittifak edilen kurallara tabi olup bunlara aykırı olanları ret etmesidir. Örnek olarak şöyle söylemiştir:

“Bir topluluğun Yezidi'den yaptığı rivayete göre, Ebû Amr, fetheli iki hemze ile alakalı görüşünde olduğu gibi bütün hemzelerin birincisini düşürerek; ikincisini ise sabit bırakarak okumuştur. Halvânî, bu hususta topluluğa ve Yezidi'ye muhalefet etmiş, Ebû Amr'in kesreli olan iki hemzden birincisini

²⁴⁷ ed-DÂNÎ, *Camiu'l-Beyan*, III, s.1188-1189.

²⁴⁸ ed-DÂNÎ, *Camiu'l-Beyan*, III, s.1297-1298.

²⁴⁹ ed-DÂNÎ, *Camiu'l-Beyan*, I, s.274.

sabit bıraktığını; ikincisini ise kesreli “ye” harfine çevirdiğini; dammeli/ötreli iki hemzede ise, birincisinin arkasında dammeli bir “vav” getirdiğini rivayet etmiştir. Ancak Halvani’in iki kesreli ve iki dammeli hemze ile alakalı Ebû Amr’dan yaptığı bu rivayet ne nas yoluyla ne de eda yoluyla Ebû Amr’dan Yezidi tariki ile gelen rivayette bilinmemektedir. Bu rivayeti Ebû Ubeyd, Şuca’dan, O da Ebû Amr’dan rivayet etmiştir ki eda ehlinden hiç kimsenin bu rivayet ile amel ettiğini görmedik...”²⁵⁰

III. ed-Dânî'nin Kitaplarında Kullandığı Kaynaklar

ed-Dânî'nin kitaplarında istifade ettiği kaynaklar ya bizzat önemli hocaları ya da ilmî kitaplar olmaktadır. ed-Dânî bütün kitaplarında hocalarından aktardığı rivayetlerin genellikle ilk ve asıl kaynaklarına itibar etmektedir. Kıraat vecihlerinde, kıraat imamları arasındaki ihtilaflarda ve kıraatin edâ edilmesinin kayıt altına alınmasında hocalarına genellikle güvenmektedir.

Şimdi ed-Dânî'nin arz usûlu kıraat rivayet ettiği ya da pek çok harf rivayet ettiği hocalarından en önemlilerini aktaracağız.

1. Mısır'da uzun müddet bulunan Fâris b. Ahmed b. Musa b. İmrân, Ebu'l-Feth el-Hımsî (ö. 401 / 1010):

ed-Dânî *Câmiu'l-Beyân* kitabının neredeyse her sayfasında bu hocasından nakilde bulunmuştur. Onlardan birinde şöyle söylemektedir:

“Fâris b. Ahmed'in 'Kur'ân'ı da Abdullah b. el-Huseyn'e okuduğunu, onun Ebu'l-Hasan b. Şenbûz ve Ebu Nasr Sellâme b. Harun'a okuduğunu, o ikisinin de Ahfeş'e, Ahfeş'in de İbn Zekvân'a okuduklarını söylediklerini söylemiştir.”²⁵¹

Câmiu'l-Beyân'daki başka bir örnekte ise ed-Dânî şöyle söylemektedir:

İbn Harzâz'ın tarikine gelince biz hocamız Fâris b. Ahmed'den, o Muhammed b. el-Hasan el-Antâkî'den, o İbrahim b. Abdurrezzak'tan tahdis ettik...”²⁵²

2. Abdülaziz b. Cafer b. Muhammed el-Huvastî el-Fârisî Ebu'l-Kâsım, el-Bağdâdî el-Endulusî (ö.412 / 1021):²⁵³

3. Muhammed b. Ahmed b. Ali, Ebu Muslim el-Bağdâdî (ö. 399 / 1008):²⁵⁴

ed-Dânî *Câmiu'l-Beyân* 'da şöyle söylemiştir:

“Ebu Amr'a göre idğamın aslına gelince bize onu Meşrûha Ebu Müslim Muhammed b. Ali, ona İbn Mucahid rivayet etti. o ashabından, o el-Yezîdî'den, o Ebu Amr'den nakletti.”²⁵⁵

4. Mısır'da uzun müddet bulunan Ebu'l-Hasan Tahir b. Abdülmün'im b. Ğalbûn el-Halebî (ö. 399 / 1008):

ed-Dânî *Câmiu'l-Beyân* 'da şöyle söylemiştir:

251 ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyân*, I, s.123.

252 ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyân*, I, s.73, 74, 75 123, 124.

253 ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyân*, I, s.94, 108, 116.

254 ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyân*, I, s.76-80

255 ed-DÂNÎ, *Câmiu'l-Beyân*, I, s.122.

“Ubeyde b. es-Sabbâh’ın tarikine gelince onu bize Ebu’l-Hasan b. Ğalbûn, ona Ali b. Muhammed b. el-Mısrî nakletti... Ben Kur’ân’ın tamamını Ebu’l-Hasan Tâhir b. Ğalbûn el-Mukrî’ye okudum.”²⁵⁶

5. Halef b. İbrahim b. Hakan el-Mısrî el-Hakânî b. Cafer b. Hamdan b. Hakan Ebu’l-Kasım (ö. 402 / 1011):²⁵⁷

ed-Dânî’nin eserlerinde istifade ettiği, bazen zikredip bazen zikretmediği kitap kaynaklarına gelecek olursak bunlarında sayısı çoktur. Bunlardan en önemlilerini ise şöyle sıralayabiliriz.

Ahfeş’in *el-Âm ve’l-Hâs’sı*, *Kitâbu’l-Hazzâi*, Nafî ve Hamza arasındaki ihtilaf hakkında Ebu’l-Ezher ve Dâvud’un kitabı, *Muhtasaru İbn Cubeyr*, Ebu Ubeyde’nin *el-Meânî’si*, el-Hazzâz Ahmed b. Ali’nin Hafs rivayetiyle ilgili kitabı, İbn Mucâhid’in *Kırâatu Nâfî’i*, Yunus’un *İhtilâfu Nafî ve Hamza’sı*, *Câmiu Ebî Hişâm er-Rufâi*, *Mucerrede Ebî Hişâm*, *Kitâbu’l-Halvânî an Hişâm*, *Kitâbu İbn Zekvân*, *Kitâbu’n-Nakkâş*, *Mucerredü’l-Halvânî*, *Kitâbu’l-Bezzî*, *Mucerredü İbn Sa’dân*, *Câmiu İbn Sa’dân*, *Kitâbu’l-Eşnân*, *Câmiu İbn Mucâhid*, İbn Mucâhid’in *el-Medeniyyîni*, *Kitâbu İsmâil Fî Kırâati’l-Medeniyyîn*, *Mucerredü Halef b. Hişâm*, *Câmiu İbn Cubeyr*, İsmail en-Nahhâs’ın *el-Lafz’i*, *el-İhtilâfu Beyne Hamza ve’l-Kisâi*, *Kitâbu Hubeyra an Hafsa*, *Kitabu İsmail b. İshak el-Kâdî*, *Mucerredü Ebi’l-Ezher ve Ebî Yakub ve Dâvud*, İsmail en-Nahhâs’ın *el-edâ’sı*, İbn Kesir’in ashabının kitapları, İbn Mucâhid’in *Kıraatu Asım’i*, *Kitabu Kâlun*, *Kitâbu İbnu’l-Museyyibi an ebîhî*, *Câmiu Halef*, İbn Mucâhid’in *Kırâatu’l-Kisâi’si*, *Kitâbu’l-Hayyâd ani’ş-Şumûnî*, *Kitâbu Muhammed b. Saîd el-Um*, *Kitâbu’l-Hâşimî*.²⁵⁸

256 ed-DÂNÎ, *Câmiu’l-Beyân*, I, s.134.

257 Bkz. ed-DÂNÎ, *Câmiu’l-Beyân*, I, s.87-89.

258 Bkz. ed-DÂNÎ, *Câmiu’l-Beyân*, I, s.45.

SONUÇ

ed-Dânî'nin sayabildim kitap sayısı 126'dır, ed-Dânî'nin kitaplarından kayıp olan kitapların oranı tüm kitaplarının % 60'ını aşıyor; 126 üzerinden kaybedilen kitap sayısı 82'dir, Tahkik edilen ve basılmış kitapların oranı, ed-Dânî'nin kayıp olmayan kitaplarından, toplam kayıp olmayan kitaplarının % 45'ini, 44 el yazması kitabının 20'sidir, el yazmaları ve Tahkik edilmeyen çoğu kitapların yalnızca bir nüsha vardır.

Ed-Dani'nin kitaplarının başında El-Teysir Fi'l-Kıraati'Seb' kitabı olup Ed-Dani zamanından bugüne dek kıraatların en önemli kaynaklarından. El-Teysir kitabından ünlü El-Şatibiye metni nesh edilmiş ve yedi kıraatta manzum teliflerinin en iyilerinden sayılmaktadır. Metin ise, bilimsel içeriğini tamamen Ed-Dani'nin El-Teysir kitabından almıştır. El-Şatibiye metninden başka, kıraat alimlerinden El-Teysir kitabından 7'den fazla ünlü müellef ve metin telif etmiş ve çağımıza dek kıraat kitaplarının en önemli dağarcığı sayılmaktadır.

Ed-Dânî nezdindenki Tevid'in tanımı tüm ilim erbabı nezdinde mutemettir.

Bu tarifi, öncelikle ed-Dânî yapmış olup kendisinden sonrakiler bu tarifi ondan nakletmişlerdir. Bazı yerlerde de tecvidin bu tarifi, İbnu'l-Cezeri'den nakledilmiştir.

Bu tanımını da çağdaş alimlerin tümü aktararak tecvid ilminin resmi tanımı haline gelmiştir. Bazıları, tanımın kaynağını kaybederek İbn-i Cezeri'ye isnat etmiştir. Halbuki zikrettiğimiz gibi İbn-i Cezeri, Ed-Dani'den aktarmıştır.

Cem ve irdafın başlama tarihini araştırırken, Faslıların ve Endülüslerin cem yöntemini ilk ortaya çıkaran oldukları sonucuna vardım. Ancak, özellikle imamlardan birinin adını zikretmiştir. Ancak, onların bu meydanda öncü olmuştur. Ancak, Hafız Ebi Amr Ed-Dani'nin Allah rahmet eylesin bu babta öncülük ettiğini görmekteyiz. Ondan aktarılan ile şey cem ve irdaftır. Daha sonraki alimler, arkasından gelerek inşa ettiği asla ekleme yapmıştır. Ardından, İmam Şatibi Allah rahmet eylesin gelip bir nevi katılıkla kullanılmasına izin vermiştir. Ancak, bu

alimler, tek kıraat yapan,yöntem ve rivayetleri iyice öğrenenlere ve her bir kari'e ayrı ayrı bir hatim okuyanlara ancak izin vermişlerdir. Kıraat ve rivayet konusunda işinin ehli olup muteber bir şeyhden almışsa cem etmesine izin verilirdi.

ed-Dânî, et-*Tarif* isimli eserinde, İmam Nafi'nin kıraatı ile alakalı meşhur olan ravilerine iki ayrı ravî daha eklemiştir.

Bu iki raviye Fas kıraat imamları büyük önem vermişlerdir.

ed-Dânî, yazmış olduğu eserlerde genelde, itimat etmiş olduğu metodu açıklayıp bölümleri hangi yöntemle oluşturduğunu belirtmemiştir, ed-Dânî, bazen hadis ve rivayetleri işitmiş olduğu şeye göre mana ile rivayet etmiştir.

ed-Dânî, meşhur olan sözlerin genelde senedini zikretmemiştir. Ancak üzerinde ihtilaf olan veya belli bir alime has olan sözlerin senedini mutassıl bir şekilde zikretmiştir.

ed-Dânî, kitaplarında bazı alimlerin sözlerinden deliller getirmektedir. Bunu yaparken de sözünü delil aldığı alime işaret etmektedir. Şayet delil aldığı söz, çok meşhur bir söz ise söyleyenini zikretmemektedir.

Ed-Dani, şiir beyitlerine az yer veren biri sayılmaktadır. Şiir beyitlerine çoğunlukla Arap dili ile alakalı konularda olmuştur.

ed-Dânî, kitaplarında şiirleri delil olarak getirmekte ve bazen söyleyenine nispet etmektedir.

ed-Dânî'nin bu tür eleştirilerine örnekler çok olup kitaplarında varit olan eleştirilerin çoğu bu tarzdan eleştirilerdir. ed-Dânî, başkalarını tenkit ederken genelde, 'vehm etmiş, yanlış yapmış ve hata etmiş' gibi ifadeler kullanmış; bazense bu ifadeleri direk kullanmayıp kurduğu cümlenin siyakından eleştirdiği anlaşılmaktadır.

ed-Dânî'nin kitaplarında istifade ettiği kaynaklar ya bizzat önemli hocaları ya da ilmî kitaplar olmaktadır. ed-Dânî bütün kitaplarında hocalarından aktardığı rivayetlerin genellikle ilk ve asıl kaynaklarına itibar etmektedir. Kıraat

vecihlerinde, kıraat imamları arasındaki ihtilaflarda ve kıraatin edâ edilmesinin kayıt altına alınmasında hocalarına genellikle güvenmektedir.

KAYNAKLAR

- ABDULLAH B. **el-MUBÂREK**, *el-Kenz Fi'l-Kirâati'l-Aşr*, thk. Hâlid el-Meşhedânî, *Mektebetu's-Sekâfetu'd-Dinîyye, Kahire, 1. Baskı, 1425/2004.*
- ABDURRAHMAN B. **KÂDÎ**, *el-Fecrü's-Sati' ve'd-Diyâü-l Lami' Fî Şerhu Dürreru'l-Levami'*, thk. Ahmed b. Muhammed el-Bûşûhî, el-Matbaatu'l-Vataniyye, Merâkeş, 1. Baskı, 1428/2007,
- ABDURRAHMAN, **İbn Zaid**, *el-Fecrü's-Sati' ve'd-Diyâü-l Lami' Şerhu Dürreru'l-Levami'*, El Yazması.
- B. EL-KADÎ**, Ebu Zeyd Abdurrahman, El-İdah Lima Beynehüm Ani'l-Vera Fi Kıraati Alem-I Ümmi'l-Kura, Tahkik: Muhammed Bil-Vali, 1. Baskı, H. 1427/M. 2006, El-Talib Kitabevi, Cedde, S. 146.
- B. İBRAHİM, Ebu Abdullah **Muhammed**, El-Zehr el-Yani', Mahtut el-Kureviyyin, Fas, Fas, el Yazması No: 1039.
- BEYHAKÎ**, *el-Esma ve's-Sıfat*, Mektebetu's-Sevâdî, Cidde, 1. Baskı, 1413/1993.
- BROKELMAN**, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabi*,
- EBÛ ABDULLAH **Muhammed b. İbrahim**, *ez-Zehru'l-Yâni'*, Mahtûtatu'l-Karaviyyîn, Mağrib, Fas, Kütüphane no:1039, levha.20.
- EBÛ CA'FER **ed-Dâbiyy**, *Buğyetu'l-Multemis*, Dâru'l-Kâtibi'l-Arabî, Kahire, 1967.
- EBU HAYYAN el-Gırnâtî, *el-Bahru'l-Muhît*, , Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, . Baskı, 1413/1993.
- EBÛ UBEYD, **el-Kasım b. Selam**, *Fedail el-Kur'ân*, thk. Mervan el-Atiyye, Muhsin Harabe, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1. Baskı, 1415/1995.
- ed-DABÎ**, Ebû Cafer, *Buğyetu'l-Mültemis*, Dâru'l-Kitabu'l-Arabi, Kahire, 1967.
- ed-DÂNÎ**, Câmîu'l-Beyân Fi'l-Kirâati's-Seb', Tahkik: Muhammed Saduk El-Cezairi, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, H. 1426/M.2005.
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *el-Muktefâ Fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, thk. Yusuf el-Meraşlı, Muessesetu'r-Risâle.
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *Camîu'l-Beyan fil kıraati's-Sab'i-l Meşhureti*, Mektebetu'l-Minâra, Mekke, 1. Baskı, 1428/2007.
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *el-Beyan fi Addi Âyi'l-Kur'an*, thk. Ğânim Kudûrî el-Hamd, Merkezu'l-Mahtûtât, Kuveyt, 1. Baskı, 1414/1994.

- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *el-Elifat fi'l Ef'ali ve'l-Esma'i*, İmam Şatibi Dergisi, 1. Sayı.
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *el-Farku Beyne'd-Dadi ve'z-Za'i fi Kitabillahi azze ve celle ve fi'l meşhuri mine'l Kelami*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dâru'l-Beşâir, Dimeşk, 1. Baskı, 1428/2007.
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *el-İdğâmu'l-Kebîr*, thk. Abdurrahman Hasan el-Ârif, Alemu'l-Kutub.
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *el-Mûdih Fi'l-Feth ve'l-İmâle*, thk. Fezali Seyyid Urbâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *el-Muhkem Fi Nukati'l-Mesâhif*, thk. İzze Hasan Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 2. Baskı, 1407.
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *el-Urcûzetu'l-Münebbihe Ala Esmâi'l-Kurrâ ve'r-Ruvât ve Usûli'l-Kırâati ve Akdi'd-Diyânâti Bi't-Tecvid ve'd-Delâlât*, Dâru'l-Mugannî, Riyad, 1420/1999
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *er-Risaletu'l-Vafiye fi Menheci Ehli's-Sünneti fi'l-İ'tikâdât ve Usuli'd-Diyânât*, thk. Afş b. Şebîb el-Acemî,
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *es-Sunenu'l-Vâridetu Fi'l-Fiteni Ve Ğavâiluha ve's-Sâati ve Eşrâtuha*, thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfi, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *et-Ta'rîf Fi İhtilâfi'r-Ruvât An Nâfi'*, Mağrib.
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *et-Tahtid, Fi'l İtkani ve't-Tecvidi*, thk. Ğânim Kudûrî el-Hamd, Kulliyetu's-Şerîa, Câmîiatu Bağdâd 1. Baskı, 1417/1988.
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *et-Tehzib Lima Tefferrede Bihi Küllü Vahidin Mine'l-Kurrai's-Seb'ati*, Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dâru Ninovâ
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *et-Tehzib Lima Tefferrede Bihi Küllü Vahidin Mine'l-Kurrai's-Seb'ati*,
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *et-Teysîr fi Kırâati's-Seb'*, thk. Halef b. Hamud b. Sâlim, Dâru'l-Endulus, Hâil, 1. Baskı, 1436/2015.
- ed-DÂNÎ**, Ebû Amr, *Münebbiheti Ala Esmâ'i-l Kurra'i ve'r-Rüvvati ve Usul'i-l Kırâati ve Ukudi'd-Diyanati bi't-Tahdisi ve'd-Delalati*,
- ed-DÂNÎ**, *Fihristu Tesânife Ebû Amr ed-Dânî*, Cemiyetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Merkezi'l-Mahtûtât ve Tahkîku'l-Vesâik
- ed-DÂVÛDÎ**, Muhmmmed b. Ali Şemseddin, *Tabakâtu'l-Müfessirin*, Dâru'l-Kutubi'l-İslamiyye, Beyrut
- EL-ANZÎ**, Abdullah b. Yusuf, *El-Mukaddimat'ül-Esasiyye Fi Ulum'l-Kur'an*, İslâm Araştırmaları Merkezi, Leeds, Birleşik Krallık, H. 1422/M. 2001

- el-BAĞDÂDÎ**, el-Hatib, *el-Muttefik ve'l-Mufterik*, thk. Muhammed Sâdık Ayedî el-Hâmîdî, Dâru'l-Kâdirî, Dîmeşk, 1417/1997.
- el-BAĞDÂDÎ**, el-Hatib, *Tarihu Bağdad*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut, 1. Baskı, 1422/2002.
- el-BAĞDADÎ**, İsmail Paşa *Hediyetü'l-Ârifîn Esma' el-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut,
- el-BAĞDÂDÎ**, *Tarihu Bağdat*, Daru'l-Ğarbi'l-İslami, Beyrut, 1. Baskı, 1422/2002
El-Elin, Muhammed b. Sidi, El-Veciz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz, El-Ulum ve El-Hikem Kitabevi, Medine, 1. Baskı: H. 1422/M. 2002.
- el-ENSÂRÎ**, Zekeriya b. Muhammed, *el-Maksad Li Telhîsi mâ fi'l-Murşid*, Dâru'l-Meshaf, 2. Baskı, 1405/1985.
- EL-ĞİRNATÎ**, Ebu Hayyan, El-Bahrü'l-Muhît, Tahkik: Adil Ahmed-Ali Muavvad, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, H. 1413/M. 1993.
- el-HAMEVÎ**, Şehabeddin Ebû Abdullah Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Dâru'l-Garbu'l-İslami, Beyrut, 1. Baskı: 1414/1993.
- el-HAMÎDÎ**, Muhammed b. Fettuh, *Cezvetu'l-Muktebes fî Zikri Vulâti'l-Endulüs*, ed-Dâru'l-Mısriyye, Kahire, 1966.
- el-HUMAYDÎ**, Muhammed b. Fettûh, *Cezvetü'l-Muktabas fî Zikri Vulâti'l-Endulus*, ed-Dâru'l-Mısriye Li't-Telif ve'n-Neşr, Kahire, 1966.
- el-KALKAŞENDÎ**, *Subhu'l-A'şâ Fî Sinâati'l-İnşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, El-Kattan, Menna', *Mebahis fî Ulumi'l-Kur'an*, Vehbe Kitabevi, /M. 2000
- el-KENÂNÎ**, *Tenzîhu's-Şerîâ*, thk. Abdulvehhab Abdullatîf-Abdullah Muhahhed es-Sıddık, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1399.
- EL-KURTUBÎ**, Avdülvahab, *El-Muvaddah Fi't-Tecvîd*, Tahkik: Gânim Kaddûrî el-Hamed, Dar Amar, H. 1421/M.2000.
- el-LEBÎB Ebû Bekir**, *ed-Durretu's-Sakîle Şerhu Metni'l-Akîle*, thk. Abdulaliyy Abûl, Dâru'l-Avkâf veŞuûnu'l-İslâmiyy, 1. Baskı, Katar, 1432/2011.
- el-MÂRİĞÎNÎ**, Seyyidî İbrahim, *en-Nucûmu't-Tavâli' ed-Dureru'l-Levâmi' Fî Asli Mukrii Nâfi'*.
- el-MENTURÎ**, *Fihrist*, thk. Muhammed Benşerîfe Menşûrâtu Merkezi'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs ve İhyâu't-Turâs bi'r-Râbidati'l-Muhammediyye, Rabat, 1. Baskı, 1432/2011

- el-MERÂKEŞÎ**, Muhammed b. Muhammed b. Abdullah el-Ensârî, el-Evsî, el-Merâkeşî, *ez-Zeyl ve't-Tekmile*, Dâru't-Turâsî'l-İslâmî, Tûnûs, 2012.
- el-MUBÂREKFÛRÎ**, Ridaullah İbn Muhammed İdris el-Mübarek, *Mukaddimetu Tahkîki Kitabi's-Süneni'l-Vârideti Fi'l-Fiten ve Gavailüha ve's-Saatu ve Eşrâtuhâ*, Daru'l-Âsime, Riyad.
- el-MUHÂSİBÎ**, *Fehmu'l-Kur'ân*, thk. Hüseyin el-Kutelli, Dâru'l-Kindî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2. Baskı, 1398.
- EL-NAHAVÎ**, Hasan b. Kasım, *El-Mufid Fi Şerh Umdet el-Mecid Fi'n-Nazm ve't-Tecvid*, Evlad el-Şeyh Kitabevi, Kahire, Mısır, H. 1422/ M. 2001.
- el-NAHHAS**, *en-Nâsîh ve'l-Mensuh*, thk. Muhammed Abdusselam Muhammed Mektebetu'l-Fellâh, Kuveyt, 1. Baskı, 1408.
- EL-SAFAKİSÎ**, Ebu'l-Hasan el-nevevi, *Gaysü'n-Naf' Fi'l-Kırâ'âti's-Seb'*, Tahkik: Amed Mahmud el-Şâfi'Î, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, H. 1425/ M. 2004.
- EL-ŞÂTİBÎ**, Halaf b. Ahmed, Manzûmet 'Akilet Etrâb el-Kasa'id Fi Esna el-Maksaid, Eymen Rüşdi Süveyd, Nevadir el-Kütüb, H. 1422/M. 2001.
- EL-ŞAYÎ**, Mohammed bin Abdulrahman, *Mucemu Mustalahâti İlmi'l-Kırâ'âti'l-Kurânî*, EL-ŞEHREZÛRÎ, Ebi'l-kerem, Tahkik. İbrahim el-Düseyri, Dar el-Hadara Yayın Dağıtım, Riyad, H. 1425.
- el-YAMURÎ**, İbrahim b. Ali b. Muhammed, *el-Dibâcu'l-Müzehheb Fi Marifeti A'yâni Ulemâi'l-Mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî, Dâru't-Turâs, Kahire, ts.
- es-SEFÂKASÎ**, Ali b. Muhammed b. Salim Ebu'l-Hasan en-Nevevî, *Ğaysu'n-Nâfi' Fi'l-Kırâ'âti's-Seb'*,
- es-SEHÂVÎ**, Alemuddin Ebu'l-Hasan, *Cemâlu'l-Kurrâ' ve Kemâlu'l-İkrâ'*, thk. Mervân el-Atiyye, Muhsin Harrabe, Dâru'l-Me'mun, Beyrut, 1. Baskı, 1418/1997.
- es-SUYÛTÎ**, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Merkezi'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye, Tabâatu Mecmau'l-Melik, Suud.
- et-TEYNEMELÎ**, Ebu Abdillah Muhammed b. Ebî Bekr, *Tuhfetu'l-Elif fi Nazmı Kîtâbi't-Ta'rîf*,
- et-TİLMİSÂNÎ**, Ahmed el-Mukrî, *Nefhu't-Tayyib Min Ğisni'l-Endulusu'r-Ratîb*, thk. İhsân Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.
- ez-ZEHEBÎ**, Şemseddin, *Marifetu Kurra'i'l-Kibar ala't-Tabâkât ve'l-Asâr*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1417/1997.

- ez-ZEHEBÎ**, Şemseddin, *Marifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr Ala't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- ez-ZEHEBÎ**, Şemseddin, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Muessesetu'r-Risâle, 3. Baskı, 1405/1985.
- ez-ZEHEBÎ**, Şemseddin, *Târihu'l-İslâm ve Vefyâtu'l-Meşâhir, ve'l-A'lâm*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 2.Baskı, 1413/1993.
- ez-ZEHEBÎ**, Şemseddin, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.Baskı, 1419/1998.
- ez-ZERKEŞÎ**, *Menâhilu'l-İrfân, Fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Matbaatu İsâ el-Bâbâ, 3. Baskı, ts.
- HAMMÎTO**, Abdülhâdi, *Kıraati'l-İmâm Nâfi İnde'l-Meğâribe Min Rivâyeti Ebî Saïde Verş*,
- HAMMÎTO**, Abdülhadi, *Mu'cemu Muellefâti'l-Huffâz*, Matbaatu'l-Vefâ, 1. Baskı, 1421/2000.
- HAYDAR**, Hazem Said, *El-Mukavvimat El-Şahsiyye Li-Mu'allimi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kral Fahd Kur'an-ı Kerim Basım Kompleksi, H. 1421.
- İBN BATTÂ**, *el-İbane*, dar el-rayie - Riyadh. Baskı 1408 / 1988
- İBN BERİYY**, Ebu'l-Hasan, Ali b. Muhammed, *ed-Dureru'l-Levâmi' Fî Asli Mukrii Nâfi'*, thk. Selim b. Muhammed el-Cezâîri.
- İBN BEŞARAN**, *el-Emali*, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1. Baskı, 1418/1997.
- İBN BEŞKÜVÂL**, *el-Sıla Fî Târihi Eimmeti'l-Endulus*, Mektebetu'l-Hancı, 2. baskı, 1374/1955.
- İBN CUZEY**, el-Kelbi, el-Gırnâtî, *et-Teshil li Ulumi't-Tenzil*, Dâru'l-Erkam, Beyrut, 1. baskı, 1416.
- İBN el-DÂRÎS**, *Fedailu'l-Kur'ân Ve Mâ Ünzile Mine'l-Kur'ân Bi Mekke Ve Mâ Ünzile Bi'l-Medine*, thk. Ğazve Bedir, Dâru'l-Fikr, Dımeşk, 1. Baskı, 1408/1987
- İBN ESÎR**, *el-Kamil*, thk. Ömer Abdusselam Tedmirî, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1. Baskı, 1417-1997.
- İBN HALDUN**, *Târihu İbn Haldun*, thk. Halil Şahhâde, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2. Baskı, 1408/1988.
- İBN HAYR**, *Fihristu İbn Hayr el-Eşbîlî*, thk. Muhammed Fuad Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.Baskı, 1419/1998.
- İBN İMRÂN**, Muhammed b. Muhammed, *İdâhu'l-Esrâr ve'l-Bedâi' Fî Şerhi Düreri'l-Levami*, Merkezi Necîbûye

- İBN VEHBÂN**, *Ehâsinu'l-Ahbâr*, thk. Ahmed Fâris es-Selûm, Dâru İbn Hazm, ts.
- İBNU'L-CEVZÎ**, *el-Mevduat, Dâru'l -Salfia*. Baskı, 1386 / 1966
- İBNU'L-CEZERÎ**, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed ez-Ziyâ', el-Matbaatu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, ts.
- İBNU'L-CEZERÎ**, *et-Temhid fi İlmi't-Tecvid*, thk. Ali Huseyin el-Bevvâb, Mektebetu'l-Maârif, Rıyad, 1. Baskı, 1405/1985.
- İBNU'L-CEZERÎ**, *Muncidu'l-Mukriîn ve Murşidu't-Tâlibîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1420/1999.*
- İBNU'L-CEZERÎ**, Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Yusuf, *Gâyetu'n-Nihaye Fi Tabakati'l-Kurra'*, Mektebetu İbn Teymiyye, 1351.
- İBNU'L-FARAZÎ**, *Târihu Ulemâi'l-Endulus*, Mektebetu'l-Hancı, Kahire, 2. Baskı, 1408/1988.
- İBNÜ'L-BÂZİŞ**, Ahmed b. Ali, el-İknâ' Fi'l-Kırâati's-Seb', Thakik: Abdulmecid Katâmiş, Um el-Kura Üniversitesi, H. 1403.
- İBNÜL-CEZERÎ**, Muhammed, En-Neşr Fi'l-Kıraati'l-Aşara, Tahkik: Mecdi Muhammed SURUR, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, H. 1424/ M. 2003.
- İBRAHİM HAKKI**, Muhammed Sefa, *Ulûmu'l-Kur'ân Min Hilâli Mukaddimâti't-Tefsîr*, Muessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, 1425/2004.
- KETTANÎ**, *Tenzîhu 'ş-Şerîat*, , *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Birinci baskı, 1399/1978.*
- MENTÛRÎ**, *Şerhu Düreru'l-Levami' Fî Asli Mukrii'l-İmâm Nâfi'*, thk. Seyyidî Fevzî, 1. Baskı, 1421/2001.
- MUHAMMED el-MUHTÂR**, *Târihu'l-Kırâati Fi'l-Meşrik ve'l-Mağrib*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Baskı, ts.
- MUHAMMED EYYUB**, Hasan, El-Hadis Fi Ulumi'l-Kur'an ve'l-Hadis, Daru's-Selam, İskenderiye, H. 1425/M.2004.
- MUHAMMED SÂLİM MUHAYSİN**, *Mu'cemu'l-Huffâzi'l-Kur'ân Abre't-Tarih*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1. Baskı, 1412/1992.
- MUSÂİDU'T-TAYYÂR**, *et-Tefsîru'l-Luğavî Li'l-Kur'ân*, Dâru İbni'l-Cevzî, 1. Baskı, 1422/2002.
- SEHAVÎ**, Alemuddin, *Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-İkrâ'*, thk. Ali Huseyin el-bevvâb, Mektebetu't-Turrâs, Mekke, 1408/1987.
- ŞÂTİBÎ**, *Akiletu Etrâbi'l-Kasâid Fî Esna'l-Makâsid*, , *Dâr Navader, 1. Baskı, 1422/2001.*

ŞÂTİBÎ, *İbrâzu'l-Meânî Min Hirzi'l-Emânî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye

TABERÎ, *Tarihu Taberi*, 1. Baskı, 1414/1993

YUSUF B. TA'Zİ, *el-Nucûmu'z-Zâhira Fi Mulûki Mısır ve'l-Kahire, Vizâratu's-Sakafe ve'l-İrşadu'l-Kavmi*, Dâru'l-Kutub, Mısır.

ÖZGEÇMİŞ

Abdurrahman Ahmed Zakkur 1990'da Suriye'nin Halep şehrinde dünyaya geldi. Hasruviyye adındaki şer'i okulda 2003-2007 arasında ortaokulu ve lisesiyi bitirdi. Halep'de pek çok değerli İslâmî ilimler hocasından dersler aldı. 2007-2011 arasında Halep Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde okudu. 2005'de başladığı hafızlığını 9 ayda bitirdi. Şatibiyye tariki üzerine Kıraat-i Seba icazetini beyitlerini hıfzederek aldı. Daha sonra Halep'te 5 sene hafızlık ve Kur'an dersleri verdi. Türkiye'de ise Gaziantep'deki Zehrâ Üniversitesi'nde ve Vakıflar Müdürlüğü'nün ruhsat verdiği Nur Enstitüsü'nde Kur'an dersleri verdi.

I.